

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “Ангел Кънчев”
UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”

Филиал Силистра
Silistra Branch

СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’17

СБОРНИК ДОКЛАДОВ
СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’17

PROCEEDINGS
of
the **SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’17**

Русе
Ruse
2017

-

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'17**, която е организирана и проведена във **Филиал Силистра** на Русенския университет "Ангел Кънчев".

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.
Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.
The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

◆ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.

◆ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ**

• **Съпредседатели:**

проф. д-р Велизара Пенчева – Ректор на Русенския университет

чл.-кор. проф. д-р Христо Белоев, ДНС – Председател на СУ – Русе и ОС на Русенски университет

Станимир Бояджиев - Председател на Студентски съвет

• **Научни секретари:**

проф. д-р Диана Антонова – Зам. ректор НИД

dantonova@uni-ruse.bg; 082-888 249

доц. д-р инж. Галина Иванова – Координатор докторанти

giivanova@uni-ruse.bg; 082-888 855.

• **Членове:**

Факултет „Аграрно-индустриален”

доц. д-р инж. Калоян Стоянов - kes@uni-ruse.bg, 082-888 542;

Здравко Стоянов - студент ploх@abv.bg, 0883486551

Факултет „Машинно-технологичен”

доц. д-р Велина Боздуганова - velina@uniruse.bg, 082-888 572;

маг. инж. Виктория Карачорова - vkarachorova@uni-ruse.bg, 082-888 653

Факултет „Електротехника, електроника и автоматика”

доц. д-р Милко Маринов - mmarinov@ecs.uni-ruse.bg , 082 888 356

Георги Георгиев - jorch123@abv.bg

Факултет „Транспортен”

доц. д-р Симеон Илиев – spi@uni-ruse.bg, 082-888 331;

Салим Куйтов – salimsv1996@gmail.com

Факултет “Бизнес и мениджмънт”

доц. д-р Драгомир Илиев – diliev@uni-ruse.bg; 082 888 704

гл. ас. д-р Елизар Станев – eastanev@uni-ruse.bg, 082 888 703

Факултет „Юридически”

гл. ас. д-р Ваня Пантелеева - vpanteleeva@uni-ruse.bg, тел. 0887412662

Факултет „Природни науки и образование”

доц. д-р Юрий Кандиларов - ukandilarov@uni-ruse.bg, 0889 518 824

Слави Георгиев - georgiev.slavi.94@gmail.com

Факултет „Обществено здраве и здравни грижи”

Секция „Здравни грижи“

доц. д-р Теодора Недева, дм - tsherbanova@uni-ruse.bg, 0887468695

Кристина Мариянова – студент, 0876134124

Секция „Промоция на здравето и социални дейности“

доц. д-р Ирина Караганова - ikaraganova@uni-ruse.bg, 0884203004

Надежда Колева – студент, 0895859574

Филиал Разград

доц. д-р Цветан Димитров - tz_dimitrow@abv.bg , 0887 631 645

Атанас Атанасов - manager.atanasov@gmail.com , 0893 339 749

Филиал Силистра

доц. д-р Галина Лечева - glecheva@uni-ruse.bg; 086 821 521

Тодор Панчев – студент, - 0890543999

**СЕКЦИЯ
„Индустрия 4.0“**

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1.	Индустрия 4.0 и влиянието ѝ върху финансовия сектор
автор: Бетина Ковачева
научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	9
2.	За технологиите, банките и финансовата индустрия в ерата на цифровия бизнес
автор: Бетина Ковачева
научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	11
3.	За професиите на бъдещето и новите работни места
автор: Бетина Ковачева
научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	14

**СЕКЦИЯ
„Методика на обучението по ...”**

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

4.	Библията и литературното образование (евангелие от Лука)
автор: Нели Чешмеджиева
научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева	17
5.	Сравнително представяне на образователните системи в България и Испания
автор: Нели Чешмеджиева
научен ръководител: доц. д-р Диана Железова-Миндизова	21
6.	Традициите на чуждоезиковото обучение в България
автор: Светла Моллова
научен ръководител: доц.д-р. Д. Железова	25
7.	Анализ на учебно-помощна литература в обучението по ИТ чрез диаграми в Excel
автор: Ажда Севгин Мухарем
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	30
8.	Създаване на формуляр за изчисляване на работна заплата чрез функцията IF
автор: Галина Димитрова
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	34
9.	Оптимизиране на работата в Excel чрез филтриране на данни
автор: Паолина Петрова
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	38
10.	Създаване на формуляр за поръчка с използване на функциите Lookup и If
автор: Калинка Бойчева
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	42
11.	Методика за архивиране и разархивиране на данни с различни архивиращи програми
автор: Хатидже Али
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	47

СЕКЦИЯ
„Език и литература”

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

12.	Тракийските руни – най-старата писменост в света	51
	автор: Красимира Тодорова-Николопулу научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
13.	Произходът на света и боговете според старогръцката митология	56
	автор: Анна Чокоева научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева	
14.	Трите „Електри“ (на Есхил, Софокъл и Еврипид)	63
	автор: Айсун Бекирходжева научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева	
15.	„Слово за Адам и Ева“ - сравнение между доброто и злото в библейския разказ за грехопадението	67
	автор: Елисей Неделчев научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева	
16.	Учението на Йоан Златоуст за богатството според словата в сборника Златоструй от XII век	70
	автори: докторант Мария Томова-Михнева научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
17.	Старобългарските местоимения в молитвата „Отче наш“ от Острожката Библия и Ватиканското евангелие	75
	автор: Вяра Жекова научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
18.	За структурата на Супрасълския сборник	80
	автор: Елка Стоянова научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
19.	Словообразуване на съществителните имена в Супрасълския сборник	84
	автор: Елка Стоянова научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
20.	Значението на Супрасълския сборник за българското книжовно наследство	89
	автор: Елка Стоянова научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева	
21.	Богомилството от гледна точка на придворния книжовник Презвитер Козма (Беседа против богомилите)	91
	автор: Нели Чешмеджиева научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева	
22.	Драмата на човека и на рода в „Мъртво възлнение” от Ивайло Петров	96
	автор: Нели Чешмеджиева Научен ръководител: доц. д-р Румяна Лебедова	
23.	Употреба на миналото причастие в българския и във френския език	100
	автор: Елица Райнова научен ръководител: ст. преп. Вилияна Райчева	

СЕКЦИЯ
„Технически и природоматематически науки”

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

24.	Състоянието на автопарка в България към 2016 година	104
	автор: Божидар Димов	
	научни ръководители: гл.ас. д-р Валентин Манев, ас. Милен Сапунджиев	
25.	Анализ на данни в електронна таблица с функциите COUNTIF и AVERAGEIF	109
	автор: Галина Пехливанска	
	научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова	
26.	Магията на цветовете	117
	автор: Дарина Енева	
	научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	
27.	Мираж - реалност или зрителна измама	122
	автор: Даниела Пенева	
	научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	
28.	Звуковете в нашия живот	127
	автор: Айфер Алпер	
	научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	

Секция
Индустрия 4.0.

Индустрия 4.0 и влиянието ѝ върху финансовия сектор

автор: Бетина Ковачева
научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: The new Industrial Revolution, with its manifestations and guidelines, has an impact both in the financial sector and on global economic development. There are opportunities to shift the human factor into the economic relationship and the future of Robot Robot communication.

Key words: industry 4.0, financial sector, information technology, communications, human factor, future, economic development

ВЪВЕДЕНИЕ

Новата индустриална революция с нейните проявления и насоки оказва влиянието както във финансовия сектор, така и върху глобалното икономическо развитие. Налице са възможности за изместването на човешкия фактор в икономическите взаимоотношения и бъдещето на комуникацията „робот с робот“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

„Правителствата и бюрокрацията не генерират промени и са основната съпротива срещу промените. Истинският и виртуалният свят вече започват да се сливат в производството, давайки началото на „Индустрия 4.0“ или Четвъртата индустриална революция. В България има личности с визия, но те не са си на мястото, защото са заплаха за бюрокрацията.“

В много страни се критикуват размерите и властта на създадената бюрокрация, която като че ли изпитва особено удоволствие да създава дребни пречки и спънки на свободата на гражданите и да им създава излишни усложнения в и без това нелекия им живот. Бюрокрацията се счита за нещо далечно недружелюбно и безчувствено. Значителното разширяване на правителствените отговорности върху все повече области на живота през последните години доведе до раздуване на администрацията, а в някои области не е ясно кой какво точно прави. следва, че Правителствата и бюрокрацията не генерират промени и те са основната съпротива срещу промените.

В съвременното ни е налице създаване на широка мрежа от хора, предмети и машини, които изграждат изцяло нова производствена среда. Производителите, учените и правителствата работят заедно, за да проучат и приложат тази визия за промишлеността на бъдещето, вплътена в германската концепция за Индустрия 4.0 (Промишленост 4.0). Това е един от бъдещите проекти, приети в стратегия на Плана за действие 2020 на Федералното правителство на Германия.

Стартирането на платформата Индустрия 4.0 официално е обявено на панаира в Хановер, 2013 г. През април 2015 г., платформа Индустрия 4.0 е разширена –добавени са повече участници от фирми, асоциации, съюзи, научни организации. Световният Икономически Форум в Давос под мотото „Въвеждане на достиженията на Четвъртата Индустриална Революция“ направи Индустрия 4.0 глобална.

В момента в България има Тригодишен план за действие за изпълнение на национална програма за развитие (България 2020) в периода 2016-2018 г., базиран на Стратегия Европа 2020.

Академик Петър Иванов от Демографския Център към Българската Академия на Науката и Изкуствата (БАНИ) дава следната статистика: “САЩ: 312 млн. население,

800000 държавни служители; Холандия: 16 млн. население, 20000 държавни служители; България: 7 млн. население, 440000 държавни служители.

Индустрия 4.0 изисква създаването на нови работни места с нови знания и умения. Всеки един човек притежава креативност и таланти, но креативен талант притежават около 6 % от населението на земята. За България процентът може да е по-голям. Креативният талант е свързан и с Коефициента за Интелигентност (IQ). Креативен талант притежават изобретатели (иноватори), писатели, поети, композитори, художници и други. Като цяло около 2 % от личностите, притежаващи креативен талант, успяват да го ползват ефективно, защото са успели да преодолеят или игнорират социално-икономическите пречки и затруднения поставени от бюрокрацията. Наличието на креативен талант е заплаха за бюрокрацията.

Динамиката за въвеждане на новите технологии в глобален мащаб е много висока. Индустрия 4.0 закрива много работни места поради автономното производство – очаква се само в Германия да бъдат закрити 5 милиона работни места до 2018 год., но много нови работни места ще бъдат разкрити на базата на навлизащите технологии. Индустрия 4.0 е и икономика на знанието.

Необходим е анализ на икономическите механизми, задействани от трите индустриални революции и открояване на акцентите върху промените, настъпващи в икономическата система при четвъртата индустриална революция

С широкото навлизане на информационните технологии и интернет маркетинга се създава нова верига на икономически взаимоотношения в индустриален и финансов план, потребителят е силно интегриран чрез интернет пространството, а икономическите процеси се оказват променени и непредсказуеми. Поради настъпилите промени в нуждите, желанията, тенденциите и модата, както и поради непредвидимостта на обстоятелствата, се изисква икономическа гъвкавост за разрешаване на възникналите пазарни проблеми и установяването на контрол над тях. Възможността за онлайн пазаруване и появата на виртуалната валута bitcoin измества традиционните начини на плащане.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Налице е нова индустриална „метаморфоза“, пред която се изправя световната икономика. Проектите в бъдещето са в посока на научно установената промяна в генетичните кодове и новите механизми за измерване на икономическите показатели.

Холандецът българин Патрик Смитъойс в своя блог започва представянето си така: *“Аз живея в най хубавата и най разнообразната страна на Европа. Потенциалът на България и 7-те милиона българи е огромен. Имаме капацитет да храним половин Европа с нашите плодородни земи, но излиза, че едвам можем да храним себе си. Най важният продукт за износ станаха дървата за огрев и скоро най големият приход в Българската икономика ще са парите, които нашите емигранти изпращат към роднините, които останаха тук. Какво става?”*

ЛИТЕРАТУРА

[1] <http://www.unwe.bg/bg/news/8802> публична-лекция-индустрия-4-0-и-нейното-влияние-върху-финансовия-сектор-.html

[2] Мидилев, М. член на МЕНСА България: Индустрия 4.0 навлиза с ускорени темпове, а в България? https://frognews.bg/news_113041/Marin-Midilev-Industriia-4-0-navliza-s-uskoreni-tempove-a-v-Balgaria/

За контакти:

Бетина Радославова Ковачева, 0897327734, e-mail betelina@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Бухчева, РУ „А. Кънчев“, e-mail tbuhcheva@uni-ruse.bg

За технологиите, банките и финансовата индустрия в ерата на цифровия бизнес

автор: Бетина Ковачева

научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

With electronics and robotics that capture many of the processes in forward looking and innovative companies, intelligent systems will radically change the economy. Industry 4.0 is the so-called The fourth industrial revolution following the introduction of machines, production lines and IT technology. It combines the real world of production with the virtual world of information and communication technologies, where traditional industrial processes are complemented and optimized by digitization.

Key words: Industry 4.0, technologies, banks, financial system, digitization

ВЪВЕДЕНИЕ

Концепцията "Индустрия 4.0" е т.нар. четвърта индустриална революция след тези на въвеждането на машините, поточните линии и IT технологиите. Тя съчетава реалния свят на производството с виртуалния свят на информационните и комуникационните технологии, при което традиционните промишлени процеси се допълват и оптимизират чрез дигитализация. Това позволява да се обработват и използват в реално време огромен обем данни и създава основата за серийно производство на индивидуални продукти.

Свръхрегулациите, новите технологии и нерегулираната конкуренция ще са сред най-сериозните предизвикателства пред ефективността на банковото дело и банковото посредничество в следващите години. Кибератаките пък са едно от сериозните препятствия пред развитието на финансовата система. Тези изводи са направени в първия панел на тема „Иновиранието във финансовия бизнес – стимули, регулация, предизвикателства, настояще, визия за бъдещето“ в рамките на Финансов форум „Иновации“, организиран от Асоциация "Банка на годината".

ИЗЛОЖЕНИЕ

„В днешно време основното опасение е стабилността на финансовата система. Информационните технологии допринасят широко за ефективността на финансовия сектор, а технологичният прогрес е ключов за развитието на финансовата система. Централните банки и регулаторните органи обаче не могат да решат всички проблеми“ [1].

Проведено е проучване сред 14 държави в Европа и Централна Азия, резултатите от което издават, че кибератаките се поставят на първо място като основна загриженост сред анкетираните. 11 от 14-те държави респонденти са били цел на кибератаки. От тях всички са регистрирали случаи на проникване в мрежите, а поне трима регулярно блокират атаки един път на ден до два пъти на седмица. Според изследователите проблемът не е на IT-отделите, а е въпрос на управленска политика по адресиране на рисковете.

Много хора и компании не използват електронните канали за банкиране поради недоверието, което изпитват към сигурността на трансакциите. Много компании дори не разкриват, че са станали обект на хакерска атака, за да не изгубят клиенти и репутация.

Технологиите са нещото, което промени коренно банковия бизнес по отношение на ефективността. Регулациите и конкуренцията на банките в лицето на небанковите финансови институции, към които няма толкова строги изисквания, ще са сред най-сериозните предизвикателства пред ефективността на банковото дело в следващите години. Новите регулации пълзят от всички посоки и с различни темпове. Разходите за регулации на банките растат прогресивно нагоре. Поради тази причина банковото дело

става изключително скъп бизнес. Банковата отчетност, подавана към Европейската централна банка, се увеличи. Директивите, които тепърва се прилагат, и режимите, които се измислят, са толкова сложни. Всичко това е огромно препятствие пред банките и ги поставя пред една сериозна дилема – как да останат печеливши и да оцелеят на пазара? Това означава, че трябва да извършат множество реформи и да се премине дори към консолидация.

Все повече небанкови играчи навлизат на пазара на финансови услуги. Те се превръщат в доставчик на банкови услуги без да притежават лиценз и да бъдат ограничени от реда, който съществува между останалите, което представлява огромно предизвикателство пред банките.

По отношение обработка на информационни масиви, т.нар. big data въпросите сега са как банките използват и съхраняват данните, за да изготвят правилния профил на клиента, за да могат да насочат правилната услуга към него. Процесът дори е двустранен – и клиентите искат към тях да бъде насочен правилният продукт.

Банките вече не разчитат на продуктово позициониране, а на внимателен анализ на своите клиенти. Целта е да се подобри обслужването и постигането на рентабилност. Банките вече гледат показателя рентабилност на един клиент, т.е. каква печалба се пада на един клиент.

В кредитната област банките имат мащабни конкуренти, притежаващи коренно различен бизнес модел. Вече е възможно извършването на покупки през интернет чрез мобилно устройство с използването на отделно приложение, на ПОС покупки и трансфери и преводи между две лица също с помощта на мобилно устройство.

Депозитните услуги остават полето на банковото състезание. Това, което се променя, е дистанционното им предлагане, без непременно наличие на клонова мрежа. Но и този тип посредничество има ограничение въпреки ценово предимство на тези услуги като по-висока лихва, например. Първо, потребителите искат да видят този, който им е взел парите. Второ, използването на интернет банкиране спада рязко след новина за кибератака.

Дигитализацията във всички индустрии е необратим процес, а начините традиционните банки да продължат напред чрез иновации са - опростяване и оптимизация, гъвкавост и бързина при прилагане на промени и адаптиране към променяща се среда, постоянен процес на иновации, използване на big data за по-ефективни продажби. Защитата на личните данни в Европа възпрепятства похода на банките към иновативните решения. Европейската директива, която се създава с цел защита на личните данни, ще накара банките да искат съгласието на клиентите преди да разпространяват и използват информация, свързана с тях.

Банките са пред най-сериозната промяна в банкирането поради много причини - заради технологиите, тежките регулации, нерегулираната конкуренция. Всичко това изправя банковото дело пред най-сериозните предизвикателства пред ефективността в следващите години. Очаква се всичко това да промени бизнес моделите на банките.

По данни на УниКредит Булбанк пет пъти повече клиенти за две години са започнали да извършват ежедневни банкови операции през мобилните си телефони. В същото време ръстът при използването на онлайн банкирането на годишна база е от 85%. А 70% от ежедневните операции клиентите извършват изцяло чрез алтернативните канали за банкиране – онлайн или на зоните за самообслужване. Според главния изпълнителен директор на банката ролята на клоновете постепенно се променя и те вече стават и място за получаване на съвети, консултации и операции с висока добавена стойност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да се осъществи, революцията се нуждае от високи темпове на ръст на световния БВП и големи инвестиции. Средносрочните прогнози сочат забавяне на темпа на растеж на световния БВП в икономиките от ОИСР, а други идеи за ръст на промишлеността няма. Без бурен икономически растеж, приоритет за правителствата на развитите държави (членките на ОИСР) ще останат социалните разходи и здравеопазването. По същество, изборът ще бъде: или умен дом, умно предприятие и интернет на нещата, или пенсии и ръст на продължителността на живота.

България е на път да изостане драматично в следващата фаза на развитието на интернет пред следващото поколение мобилни връзки, измежду които 4G и LTE, които биха позволили по-масовото навлизане на мобилните технологии. „Виждаме потенциален проблем в България по отношение на дигитализацията и той е, че изоставаме драматично от развитието на интернет, тъй като нямаме честоти за следващото поколение мобилни връзки. В това състезание губим не с дни, а с часове от Германия и други европейски страни. Същевременно едни банки ще успеят да вземат завоя към по-иновативна среда за работа на финансовия сектор, а други може и да не го вземат“. (Хампарцумян).

Голяма част от факторите, които в момента променят облика на глобалната индустрия, ще имат значително влияние върху пазара на труда, но то няма да е само в една посока. Новостите ще доведат до създаване на нови работни места и чувствително повишаване производителността на труда, но в същото време заради тях ще бъдат изгубени много работни места, а в някои области заетите ще страдат от сериозно разминаване между уменията, които притежават и изискваните за тяхната позиция.

С електрониката и роботиката, които превземат множество от процесите в компаниите, ориентирани към бъдещето и иновациите, умните системи ще променят коренно икономиката. За съжаление обаче, те няма да са толкова умни, че да предотвратят загубата на милиони работни места. Технологичните трансформации ще доведат до загубата на работни места в развити и развиващи се икономики. Прогнозите са, че в рамките на следващите 5 години в САЩ, Германия, Франция, Китай, Бразилия и др. ще бъдат загубени над 7 млн. работни места предимно в сферата на администрацията и чиновници. В същото време в сферата на компютърното инженерство и математиката ще бъдат създадени 2,1 млн. нови работни места.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Фернандо Монтеc-Негрет от Финансовия център за аналитична подкрепа на Световната банка във Виена (FinSAC).

[2]<http://www.investor.bg/biudjet-i-finansi/333/a/kak-tehnologiite-promeniha-finansovata-industriia-196801/>

[3]

http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2016/06/23/2783046_kompaniite_v_bulgariia_se_podgotviat_za_industriia_40/

[4] <http://www.economy.bg/world/view/21719/Industriya-40-V-sledvashtite-5-godini-shtebdat-zagubeni-5-mln-rabotni-mesta>

За контакти:

Бетина Радославова Ковачева, 0897327734, e-mail betelina@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Бухчева, РУ „А. Кънчев“, e-mail tbuhcheva@uni-ruse.bg

За професиите на бъдещето и новите работни места

автор: Бетина Ковачева

научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: What qualifications and skills would young people acquire to succeed in an increasingly automated world? First of all, you should get things that the machines can not do. To develop their creative abilities, their interpersonal communication skills, their emotional intelligence.

Key words: profession, jobs, future, technology, qualifications

ВЪВЕДЕНИЕ

За кои професии има риск хората да бъдат изместени от компютрите и как да се подготвим за промените. Почти половината (47%) работни места в САЩ могат да бъдат автоматизирани през следващите две десетилетия, сочи проучването на Оксфордския университет – The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation? И макар анализът да е фокусиран върху САЩ, от него могат да се правят заключения за бъдещето на заетостта и в други страни. В доклада са разгледани професиите, които са най-застрашени от автоматизация, и за технологиите с потенциал да заменят човешкия труд.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Британците Ричард Съскинд (баща) и Даниел Съскинд (син) пишат книгата The Future of the Professions ("Бъдещето на професиите"). Дълги години Ричард Съскинд работи в областта на изкуствения интелект и правото, изследвайки как технологиите се отразяват на юристите. След множество лекции пред юристи през годините често му се случва да бъде заговорен от лекари, учители или архитекти, които коментират, че идеите му са еднакво приложими и за техните професии. Така се ражда идеята за книга. Съскинд я обсъжда със сина си преди пет години, когато Даниел работи в стратегическото звено към британския премиер на "Даунинг стрийт" 10 – опит, който му позволява да получи добър поглед върху различните професии. Според баща и син Съскинд различните професии са изправени пред общи предизвикателства. Затова, макар в книгата фокусът да е върху лекарите, правистите, учителите, счетоводителите, консултантите по мениджмънт, архитектите, според авторите твърденията им са валидни и за другите професии.

Според авторите има два сценария за бъдещето на професиите. Първият е познатият ни вариант на работа днес. При него професионалистите продължават да работят както преди, но използвайки технологиите, за да модернизират и оптимизират традиционния начин на работа. *Например лекарите използват Skype, за да консултират пациентите, учителите използват онлайн платформи в клас, архитектите използват компютърни системи и софтуер за дизайн. Това е първият сценарий за бъдещето.*

Вторият сценарий обаче предполага едно доста по-различно бъдеще. Тук става въпрос за все по-мощни системи, които не само модернизират старите начини на работа на професионалистите, но и изцяло заместват работата на традиционните професионалисти. Засега, според авторите, тези два сценария ще се развиват паралелно, но в определен момент се очаква вторият сценарий да започне да доминира. В книгата се доказва, че той ще доведе до устойчиво разрушаване на традиционните професии. Това не означава, че няма да има работа за хората. В средносрочен план *технологиите ще доведат до упадък на традиционните професионални роли – традиционните професии на лекар, учител, счетоводител,*

адвокат, и ще създадат нов набор от роли, които често разчитат на много различни способности.

В книгата авторите идентифицират 12 нови роли, които ще съществуват в бъдеще. Според тях ще има т.нар. „парапрофесионалисти” (para-professionals), т.е. не експерти или специалисти като традиционните. С помощта на новите системи и машини тези хора ще могат да изпълняват задачи, които иначе не биха могли. Например медицинска сестра, снабдена със супер компютъра IBM Watson, ще може да върши работата на традиционните лекари. По същия начин младши адвокат със система за автоматизирано съставяне на документи може да замести традиционния адвокат.

Друга бъдеща роля би била тази на *emphatiser* (емоционален гуд). Засега това е слабо звено при машините, въпреки че в дългосрочен план те може би ще овладеят и тези способности. Ще има много нови функции, свързани с емпатията. Ще има хората, които ще се специализират в междуличностните контакти и личното отношение. *Ще има и друг набор от роли около огромния бум на данни. Такива са например data scientist (хората, които ще търсят смисъл в огромното количество данни).*

Ще възникне роля, наречена *process analyst* (човекът, който ще следи как се осъществява процесът). Подобно нещо вече се наблюдава в архитектурата. Концепцията за BIM проектиране (Building Information Modeling, или Строително-информационно моделиране) е много популярна днес. Тя позволява и подпомага разделението на труда между архитектите, консултантите и инженерите.

В средносрочен план технологиите предизвикват упадък на традиционните професионални роли. Ако се запитаме какво хората могат да правят, можем да видим три неща: *те могат да вършат неща с ръцете си – ръчен труд, могат да вършат неща с главите си – когнитивни способности, могат да правят неща със сърцата си – емоционални и емпатични способности. Човешкият труд има и морално измерение. Ние не само вършим дадена работа, но и сме отговорни за нещата, които правим.*

Дори и технологиите да не унищожават работни места в момента, то те трансформират начина, по който работим. Грешка е да се смята, че работата през 21 век ще изглежда като работата през 20 век. Риск е също да се игнорират възможностите, които машините предлагат. Дори и да не вярваме, че в далечно бъдеще тези системи ще изместят хората от работните им места, те трансформират работата, която вършим, и е важно да се помисли над това.

В много индустрии и държави най-търсените позиции и специалисти не съществуваха до преди 10 и дори до преди 5 години, а темпото на промяна тепърва ще се ускорява. Изчисленията показват, че 65% от децата, които сега започват началното си образование, в крайна сметка ще работят напълно нови професии, които в момента дори не съществуват.

Каква квалификация и умения би било добре да придобият младите хора, за да успеят във все по-автоматизиращия се свят? Най-напред, би трябвало да се захванат с неща, които машините не могат да правят. *Да развият креативните си способности, уменията си за междуличностно общуване, емоционалната си интелигентност.*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Напредъкът в кои технологии ще доведе до замяна на човешкия труд. Ако в миналото бяха автоматизирани по-скоро рутинни задачи, сега с увеличаването на изчислителната мощ на компютрите и наличието на все по-големи масиви от данни, компютрите могат по-добре от хората да засичат различни модели в данните. Това е ерата на Big Data. *Именно Big Data ще се превърне в основен фактор на пазара на труда.*

Машините като цяло се справят по-добре от хората при рутинните, повтарящи се задачи, какъвто е и случаят през последните десетилетия. Но сега те могат да се справят с всичко, свързано с архивиране и обработване на информация. Компютрите са по-добри от хората в архивирането на информация и в намирането на модели в големи масиви от данни. Ние все още имаме конкурентни предимства, когато става дума за социална интелигентност и особено за креативна интелигентност.

Какво трябва да направят властите в отговор на новите тенденции на пазара на труда? Има няколко неща, които властите могат да направят в краткосрочен и дългосрочен план. Най-важното обаче е да се гарантира, че служителите придобиват точните умения, за да се конкурират на пазара на труда. Това, което е установено е, че тези умения до голяма степен са свързани със социалната и креативната интелигентност. Затова например децата трябва да започнат да се учат да работят с компютри от по-рано в училище. Компютърното програмиране трябва да стане важна част от образованието, и то от много ранна възраст. Това са мерките, които властите биха могли да предприемат в краткосрочен план. Освен работа с компютри от по-рано, би било добре да се обърне внимание и на това какви възможности за създаване на бизнес предлагат компютрите. Защото малкият бизнес беше основният двигател за създаване на работни места в повечето развити страни през последните десетилетия.

Това, от което имаме нужда, е хората да могат да работят с компютри по креативен начин и така да създават нови работни места. Върху това основно трябва да се фокусират властите в краткосрочен план.

Очевидно, ако темпото на технологичния прогрес се ускори и работната сила не се адаптира достатъчно бързо към тези промени, мерки като въвеждане на отрицателен подоходен данък или гарантиран базов доход може би биха били подходящи в бъдеще.

Различното сега е, че новите позиции изискват все повече когнитивни умения. Това означава, че хората трябва да са по-склонни да се адаптират към новите обстоятелства, ако е нужно дори да се преквалифицират. Вероятно това е голямата разлика в сравнение с миналото. Там, където е вероятно да станем свидетели на създаване на работни места, са области, изискващи социална и креативна интелигентност.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <http://www.economy.bg/home/view/20737/Kakvi-shte-sa-profesiite-na-bydeshteto>
- [2] <http://www.economy.bg/home/view/12329/Shte-izmestyat-li-kompjutrite-horata-ot-rabotnite-im-mesta>
- [3] http://www.standartnews.com/balgariya-obshtestvo/profesii_na_badeshteto-326567.html

За контакти:

Бетина Радославова Ковачева, 0897327734, e-mail betelina@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Бухчева, РУ „А. Кънчев“, e-mail tbuhcheva@uni-ruse.bg

Секция
Методика на обучението по...

**Библията и литературното образование
(Евангелие от Лука)**

автор: Нели Чешмеджиева
научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева

This paper aims to clarify the importance of studying the Bible in Bulgarian schools. Bulgaria is a Christian country and religion plays an important role in our culture. It is necessary for children to know the historical background of the official religion. Studying the Bible at school help students acquire higher level of social and intercultural understanding. It also encourages their personal development.

Key words: Bible, School education, the Gospel of Luke, lesson plan

ВЪВЕДЕНИЕ

В учебната програма по Български език и литература за 9. клас е включено изучаването на библейския текст. Целта на този вид образование е изграждането на интеркултурни компетенции, защото в тези часове библейският текст не се преподава като религия или легендарна история, а като културната история на различни части от Света, в различни периоди от развитието на човешката цивилизация. Друго важно предизвикателство за учителя е използването на синергетични обучителни техники, предполагащи активно учене, експерименталност на образователния процес, ергономичност.

«Книгата на книгите» е сборник с канонични текстове, кодифициран през IV век след поредица от вселенски събори. Структурата ѝ е двуделна – Старият завет като митология на предхристиянството и Новият завет с типичната за него христоцентричност. Според Жак Льо Гоф само споменаването на монотеизма (вярата в един бог), превръща християнството в част от културната история на Европа.

«Съвременната европейска цивилизация е християнска цивилизация. Християнството като философия е универсално и свръхнационално. Принципът на Светата църква е общочовешки, идеалът ѝ – обединение на цялото човечество под егидата на Светата Троица. Библията е основен, морално-етически (в широкия смисъл на думата) текст на християнското учение. Познаването на този текст и способността той да бъде интерпретиран е необходимост и умение, което се изгражда у учениците още от ранна възраст.» [Лечева, 3].

В началото на 90-те год. на миналия век започват опитите да бъде възобновено изучаването на Библията в общообразователното българско училище. От учебната 2000-2001 год. се предвижда изучаването на Свещеното писание в часовете по литература в IX клас. Тъй като подготовката за преподаване на Библията е доста комплексна много от преподавателите се консултират с духовно поставени лица от православното християнство и протестантското християнство.

„В обучението по литература, обикновено знанието за художественото произведение включва елементи както на емпирично, така и на теоретично равнище. В хода на учебния процес елементите от второто равнище се натрупват постепенно, докато учениците ги възприемат и ги превърнат в неразривна част от своята лексика. Деветокласникът е усвоил вече елементите от първото равнище и надгражда тези от второто. Важна роля за този процес има изучаването на Библията, тъй като именно Свещеното Писание дава някои от важните термини в литературата. От тази гледна точка се надграждат съществуващи знания, но и се формират важни за съвременния човек умения.“[1]

След като България приема и започва да прилага европейската стратегия 2020 за професионализация на образованието, задача на всеки учител става не толкова трупането на знания, колкото изграждането на компетенции, които да дадат възможност на зрелостниците да демонстрират компетентности, правещи ги „конвертируеми“ на пазара на труда.

Обучението по литература в 9. клас, според актуалните за учебната 2016-2017 година държавни образователни изисквания, предвижда изучаване на старозаветната история на Мойсей (респективно Петокнижието) и на евангелския текст (учителят избира между евангелие на Матей и евангелие на Лука).

Настоящата разработка предлага модел за преподаване на евангелие от Лука.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Евангелието от Лука е обект на изучаване от много изследователи. По него са адаптирани много игрални и документални филми. То, заедно с другите евангелия, описва живота на Исус Христос на земята. Изучаването му в училище е важно за учениците, тъй като повишава нивото им на обща култура, дава доктринално издържани препратки относно християнската вяра и е произведение с висока морална стойност, което води до добра основа за възпитанието на учениците.

Евангелие на Лука: библейска история

Евангелието на Лука е едно от четирите евангелия в Библията и е третата книга в Новия завет. Авторът на това евангелие, Лука, е бил сътрудник на апостол Павел и също и автор на книгата Деяния на апостолите. Деяния е първата книга след четирите Евангелия в Библията. Лука е бил лекар и вероятно добре образован според изводите направени от стила на писане и структурата на неговия текст. Евангелието на Лука е конкретно адресирано до лице на име Теофил и е фокусирано върху целия живот на Исус Христос - от неговото раждане и служение до разпятието и възкресението му. Евангелието на Лука набляга на поученията на Христос за спасението и изпълнението на старозаветните пророчества по отношение на идващия Месия. То включва красивата история за раждането на бебето Исус и чудото от Бога. Библейските учени като цяло са съгласни, че Евангелието на Лука е написано между 59 и 70 г. сл. Хр. Авторът е посочен в Колосияни 4:14 от апостол Павел: „Поздравяват ви възлюбеният лекар Лука и Димас.

Евангелие на Лука: контури и структура

Евангелието на Лука е систематизирано в осем основни части, които описват живота, служението и чудесата на Исус Христос. Това евангелие е пълно с детайли за историята и актуалните събития на това време. То описва културата, политическата обстановка и социалните прядки по времето на Исус Христос.

Важно за структурата на преподаден урок по литература върху евангелието от Лука е да се събуди интереса на учениците. Препоръчва се използването на нетрадиционни методи, работа по групи, използването на мултимедия и обвързване на темата на урока с ежедневието.

План конспект на урок по литература за IX клас върху евангелие от Лука

Цели на урока	А) Информативно-познавателни: да доставят на учениците точна и ясна информация относно евангелието от Лука; да ги запознаят в общ смисъл с Библията и библейския контекст на събитията Б) Възпитателни цели: учениците да се запознаят с контекста и културната среда на написването на евангелието от Лука; запознаване на учениците с целите на написването на евангелието от Лука; формиране на дискусия относно моралните
---------------	--

Вид на урока	ценности на съвременното общество В) Комуникативно-практически цели: да се усъвършенстват уменията за разбирането на идеологията на евангелието от Лука; развиване на критическото мислене Урок за придобиване на нови знания
Методи и похвати Ход на урока	<p>Мозъчна атака, беседа, работа по групи, анализ, синергетичен метод</p> <p>I. Събуждане на интерес: Ученици днес ще започнем с мозъчна атака. Записвам на дъската думата „Библия”. Какви думи изникват в съзнанието ви? Каква е официалната религия в България? Точно затова е необходимо да се запознаем с Библията, и в частност евангелие от Лука, защото е нужно да знаем на какво се основава нашата вяра.</p> <p>II. Осъзнаване на значението: Запишете на дъската: Библията и евангелието от Лука Запишете първа точка от плана за днес.</p> <p>1. Общо факти за Библията. Сега ще ви разделя на 5 групи. Всяка група ще получи по една Библия. Ще имате 10 минути, през които можете да я разгледате. След 10те минути всяка група трябва да даде отговор на следните въпроси: 1. На колко главни части се разделя Библията? 2. По колко книги има във всяка част? 3. Кой е написал Библията? 4. Коя е първата и коя е последната книга на Библията? 5. Колко евангелия има в Библията и какви са техните имена? Следва кратка дискусия с отговорите на учениците. Нека да запишем към плана: А) съдържание на Библията; Б) автори на Библията; В) Стар и Нов завет. Всички знаете, че в България празнуваме Рождество Христово и Възкресение Христово. Коя е централната фигура в тези празници? Предполагам отговор от учениците: Исус Христос. За него е подробно описано в четирите евангелия. Днес по-подробно ще разгледаме евангелието от Лука. Запишете втора точка:</p> <p>2. Евангелието от Лука А) личността на Лука; Б) съдържание на евангелието; В) цели на написване. Сега заедно ще прочетем първа глава от евангелието и ще открийм основните моменти. Следва показване на кратко видео на част от филма „Исус” режисиран според евангелието от Лука.</p> <p>III. Рефлексия Кръстословица с ключови думи и факти от урока. Въпроси по евангелие от Лука. Домашно: Изгответе постер включващ факти за евангелие от Лука, както и извадки на цитати, които събуждат интереса ви.</p>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

“Човек без религия не би бил човек!” – твърди Мирча Елиаде. “Религията е изконно присъщ на човешкото съзнание, независимо дали някои от хората го осъзнават, признават или не. Религията е обективна потребност.”[3]

Кръстопътната геополитическа и културно-историческа ситуираност на България, както пише Г. Лечева [4], прави българската култура твърде удобна и показателна като модел за теоретико-историческо разглеждане на културата. След християнизацията в България се възприема, чрез превода на Свещените книги, митологичният християнски пантеон. Така библейският генотип се оказва даденост. Постепенно, но сигурно, християнството като философия и вяра се консолидира с фолклорната представа на българина за света. Тази консолидация руши каноните. Така, тръгвайки от универсалистичната християнска общност, българската култура успява да се домогне до универсалната човешка общност. По този начин не само се затваря кръгът на времето. По този начин се подреждат митологемите на етнокултурното ни развитие. Историческата поетика обговаря тези митологеми като най-темпорално устойчиви и префункционализиращи се в зависимост от социокултурния контекст.

ЛИТЕРАТУРА

[1.] Димитрова, Т., Изучаване на Библията в часовете по български език и литература. В: <https://diuu.bg/emag/2928/3/>

[2.] Калнев, М. (1994). Щит на вярата. В. Търново: Христо Червенатов & Митко.

[3.] Лечева, Г., Библията и литературното образование – национални реалности и глобален проект, 2007. В: <http://lechevag.blogspot.bg/2007/09/blog-post.html>

[4.] Лечева, Г. Библейският генотип и литературното образование (методически разработки на уроци по литература за IX клас). Силистра. 2002.

[3.] Рашева-Мерджанова, Я. (2007). Библията в училище – педагогическа концепция и методическа парадигма. Български език и литература, 2.

[4.] Фрай, Н. (1993). Великият код. Библията и литературата. София: Гал-Ико.

За контакти

Нели Тодорова Чешмеджиева, III курс, спец. Педагогика на обучението по български език и английски език, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, e-mail: cheshmedzhieva.nelly@gmail.com

Доц. д-р Галина Лечева, Русенски университет „Ангел Кънчев“, филиал – Силистра, e-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Сравнително представяне на образователните системи в България и в Испания

автор: Нели Чешмеджиева

научен ръководител: доц. д-р Диана Железова-Миндизова

This report aims to make comparative research on education in Bulgaria and education in Spain. Although being a part of the European Union, the two countries have both similarities and differences in organization, requirements and criteria for the implementation of the learning process. This report will mention the stages of pre-school, primary, secondary and higher education in both countries. However, it will provide more detailed analysis of primary, secondary and higher education.

Key words: comparative research, education, Spain, Bulgaria

ВЪВЕДЕНИЕ

Според официални данни МВнР, Испания е четвъртата по ред страна, в която има най-много български емигранти. Приблизителният общ брой на българите в Испания възлиза на 300 000 души според последното им преброяване през 2011 година. Освен това около 23 000 от тях са в ученическа възраст. Много от тях емигрират заедно с родителите си по време на тази възраст, което пряко ни отвежда към нуждата от съпоставка на двете образователни системи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Предучилищно обучение

1.1 Предучилищното обучение в България

В България образованието започва от най-ранна детска възраст и всеки има право да повишава квалификациите си чрез учене през целия живот. Децата могат да започнат да се обучават още от 2-годишна възраст, а в някои случаи могат да се сформират групи и за деца на 10-месечна възраст. Това се осъществява в детски ясли или детски градини. Този етап на обучението е по желание на родителите. Задължителният етап започва при навършването на 5-годишна възраст. Образованието е безплатно и се осъществява на български език. Набляга се на ранното детско възпитание, усвояването на езика и научаването на основни социални и хигиенни навици при децата. Детските градини в България могат да бъдат общински или частни, а в някои случаи - държавни. Приемът се извършва целогодишно.

1.2 Предучилищното обучение в Испания

Предучилищното обучение в Испания е доброволно, макар и препоръчително за развитието на учащите се. То се разделя на два етапа: до 3-годишна възраст и от 3 до 6-годишна възраст. Първият се осъществява в детска ясла Guarderia, а вторият в специално училище, което се нарича Colegio. Записването се провежда през месеците март, април. Тези учебни заведения отново могат да бъдат както държавни, така и частни, полудневни или целодневни.

По отношение на предучилищното обучение системите в двете държави имат много сходни показатели и допирни точки. И в двете страни предучилищният етап на учене започва в много ранна детска възраст и е предимно с препоръчителен характер и в голяма степен субсидиран от държавата.

Следващият етап от образованието е, така нареченото задължително образование. В двете страни то е организирано по-различен начин, с различни вътрешни схеми, правила и изпитни сесии, но общото в двата случая е задължителният му характер.

2. Задължително образование

2.1 Задължителното образование в България

Според закона за предучилищното и училищното образование в България чл. 73, училищното (задължително) образование се състои от два основни етапа: основно образование (I-VII клас) и последвалото средно образование (VII -XII клас). Основното от своя страна се разделя на: начален(I-IV клас), като учениците могат да стартират обучението си на 6 или 7 години, и прогимназиален (V-VII клас) етап. Средното образование е периода на обучение след завършването на основното образование (VIII-XII. клас). То също се разделя на два етапа: първи гимназиален (VII- X клас) и втори гимназиален (XI-XII клас). То може да бъде с различна насоченост и може да бъде реализирано в техникуми с професионална насоченост или в гимназии(профилирани, професионални или общообразователни). Целта на средното образование проведено в техникум е по-скоро подготовка за определена професия, а в гимназиите – подготовка за висшето образование. Обучението до 16-годишна възраст е задължително, но след напускане на учебното заведение на тази възраст ученикът не е придобил диплома за завършено Средно образование. Такава диплома се придобива на 18 или 19 години след завършване на XII клас и успешно преминаване на Държавните зрелостни изпити в края на учебната година. Преди това учениците имат още два случая, в които минават изпити. Единият е свързан с матурите след IV клас за преминаването от начално към основно образование, а вторият е свързан с изпитите на кандидат-гимназистите след VII клас.

За да се удовлетворят потребностите на системата съществуват различни видове учебни заведения: начални училища, основни училища, средни училища, обединени училища, техникуми и гимназии. По официални данни на Националния статистически институт през учебната 2016/2017 година в броят на учениците обучаващи се в общообразователните училища и професионалните учебни заведения възлиза на 737 165.

Оценяването в България се извършва по шестобалната система като най-високата оценка е Отличен (6), а най-ниската е Слаб (2). За най-ниска положителна оценка се приема Среден (3). Единицата (Лош 1) се е използвала в миналото и по-скоро е била оценка отразяваща поведението.

Учебният процес е разпределен в два учебни срока, всеки от които продължава пет месеца. Накрая на всеки срок има изпити, за да се провери нивото на усвояване на знанията и да се премине в по-горен клас.

2.2 Задължителното образование в Испания

Образованието в Испания е безплатно в държавните училища и в частните с държавна субсидия. Началното образование започва на 6-годишна възраст и продължава 6 години. Следва задължителното средно образование, което продължава 4 години. В този момент ученикът най-вероятно е достигнал 16-годишна възраст, която е минималната възраст, на която легално може да се работи. На 16 години обучаващите се придобиват средно образование.

Следва незадължителното образование, което е в две форми. Едната се нарича Бачийерато и продължава 2 години. То дава правота за кандидатстване в университет. След края на двете години се полагат изпити и на успешно завършилите се дава диплома за завършена горна степен на средно образование. Това свидетелство дава право да се продължи обучението във Висше учебно заведение или професионално обучение от първа степен.

Ако обучаващите се не желаят да постъпят в университет вместо Бачийерато могат да изберат модули или с други думи професионално обучение от средна степен, което продължава 2 години и има за цел да подготви учениците за упражняването на определена професия. След завършването му те получават свидетелство за техник-

специалист в съответната професия. Този документ също дава право за кандидатстване в университет.

Испанската образователна система набляга на развиването на ключови умения в учениците – образователни, технологични, инженерни и математически. Тези умения са едни от най-ключовите за развитието и реализацията в света на познанието и технологиите.

Оценяването на учениците се осъществява по десетобалната система като 1 е най-ниската оценка, а 10 е най-високата. За де се премине изпит успешно е необходима минимална оценка 5.

Учебната година е организирана в три срока от по три месец всеки. Накрая всеки срок завършва с контролни изпити и при успешното им преминаване, ученикът продължава в следващия клас. Годишната започва средата на септември и приключва в края на месец юни.

3. Висшето образование

3.1 Висшето образование в България

Според Закона за висшето образование в България всеки завършил средно образование има право да продължи обучението си в университет. Университетите в България могат да бъдат държавни и частни като всеки университет сам определя размера на семестриалната такса. Приемът може да бъде осъществен главно по два начина. Първият е чрез представяне на резултатите от Държавните зрелостни изпити(матури), а вторият е чрез изпит, който се полага в самия университет.

Законът Всеки университет е длъжен да осигури на своите студенти подходяща материална база за обучението им. На територията на висшето учебно заведение е възможно осъществяването на научноизследователска дейност, която е насочена към нови знания или научно-приложни продукти, както и към развитие на обучението. По време на обучението си студентите имат да право да получават стипендии, чиито размер и критерии за получаване се определят от университета, в който студентите се обучават.

Оценяването на знанията и уменията се извършва по шестобалната система като за успешно положен изпит се приема този, оценен най-малко със среден (3,00). Максималният резултат е отличен (6,00).

Обучението на всяка образователно-квалификационна степен „бакалавър” или „магистър” завършва с държавен изпит или със защита на дипломна работа(чл. 45 от ЗВУ).

3.2 Висшето образование в Испания

По официални данни на Испанското министерство на образованието, културата и спорта, към момента в Испания има 79 университета, от които 50 са държавни, а 27 частни. Приемът в двата вида университети се осъществява чрез полагането на приеман изпит определен от конкретния университет, в който се кандидатства. А всеки, който пожелае, може да положи допълнителен изпит, който повишава шансовете за прием в университета.

Студентите могат да придобият бакалавърска степен, която в общия случай е 3 години, а в други случаи в зависимост от специалността- 4 години. За чуждестранните студенти много университети предлагат подготвителна години, през която се изучава испански език.

Оценяването се извършва по десетобалната система като за минимална положителна оценка се приема 5, а 10 е максималната.

4. Болонският процес и общите европейски приоритети за висшето образование

Болонският процес е инициатива, която стартира с подписването на Болонската декларация през 1999г, първоначално подписана от 29 страни, а понастоящем прилагана в 47 страни. Основната цел на тази инициатива е изграждането на Общоевропейско образователно пространство до 2010. Тя се цели в промени във висшето образование. Постигането на целта предполага уеднаквяване на изискванията на образователните степени бакалавър, магистър и доктор; въвеждане на европейската кредитната система (ECTS) като мерило на студентската заетост; въвеждане на сходни критерии за качество, както и насърчаването на свободното движение на студенти и преподаватели в европейската зона.

Болонският процес цели европейско сходство на структурата на висшето образование от отношение на степените бакалавър, магистър и доктор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Българската образователна система и испанската образователна система имат своите прилики и разлики във всички нива на образованието. При българския модел на образование учениците придобиват високо ниво на обща култура. При испанския модел профилираната подготовка и идеята за насоченост у детето се упражнява в по-ранните етапи на обучение. В България университетите са под прекия контрол на Министерството на образованието, докато в Испания всеки университет е автономен.

По статистически данни броят на студентите в европейски мащаб се увеличава, което ни довежда до необходимостта от подобни съпоставителни трудове с цел обогатяването на знанията и осигуряването на по-обширен обем на информация.

Болонският процес изправя и България, и Испания пред сложни процеси на реформиране на образователните системи с цел постигане на оптимално ниво на образование и приобщаване към Общоевропейското образователно пространство.

В България подписването на Болонската декларация довежда до „израстване” на висшето образование, наличието на повече иновативни методи на преподаване, организиране и изпълнение на образователния процес, което от своя страна значително повишава рейтинга на страната в Европейската общност. Институциите в България са заинтересовани българското висше образование да даде своя принос към ЕС като равностоен партньор с непоколебимо заявена конкурентоспособност.

През последните години Испания се налага като една от най-привлекателните дестинации за чуждестранни студенти. Тя се нарежда на едно от първите места на държавите приели най-голям брой Еразъм студенти. Реформите настъпили в образователната система, както и осигуряването на обучение на английски език извеждат испанското образование на челно място в Европейското образователно пространство.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Закон за предучилищното и училищното образование на Република България
- [2] Закон за висшето образование на Република България
- [3] Education and training monitor 2016, European Commission

За контакти:

Нели Тодорова Чешмеджиева, III курс, спец. Педагогика на обучението по български език и английски език, Русенски университет „Ангел Кънчев”- филиал Силистра, тел.: 0877-35-77-51; e-mail: cheshmedzhieva.nelly@gmail.com

Доц. д-р Диана Железова-Миндизова, Русенски университет „Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: dianazhelezova@abv.bg

Традициите на чуждоезиковото обучение в България

автор: Светла Моллова
научен ръководител: доц.д-р. Д. Железова

Обучението по чужд език у нас – от 1840г. до днес. Промени под влияние на ЧЕО в Европа. Използвани методи и средства, цели, обекти на обучение, програми. Принос на видни учени в разработването на проблема на обучението по чужд език в теоретичен аспект у нас през този педиод. Характерна тенденция за съвременния етап. Издаване на първия румъно-български речник. Сугестопедията – най-разпространената методика в целия свят за обучение по чужд език.

ВЪВЕДЕНИЕ

Историята на обучението по чужд език у нас показва, че в определени периоди са се използвали методи, при които значението на отделни фактори се е преувеличавало, като са се абсолютизирали определени цели на обучението (граматически значения, езикова коректност, литературното обучение), придавало се е прекомерно значение на определена лингвистична школа или учебна теория, представяни са били като общовалидни учебни похвати, разработени за определена група обучавани.

ИЗЛОЖЕНИЕ

След 1840г. в светските училища в различни градове се въвежда изучаването на френски език, а по-късно и на немски и руски език. Обучението по чужд език в българското училище се формира предимно под влияние на ЧЕО в Европа. Преди освобождението и в първите години след него господства граматико-преводния метод. Основен обект на обучение са граматични правила и думи. Главно средство на обучение е преводът – от чужд на роден и от роден на чужд език. В българското училище обаче още през тези години се проявява тенденция към известна практическа насоченост на обучението по чужд език, под влияние на изучаваните турски и гръцки езици, при които целта е била чисто практическа – ползването им в ежедневието. През 1869г. Иван Богоров издава първия френско-български речник, а през 1871г. издава българо-френски речник.

През 1860г. Чарлз Морс публикува пълна българска граматика и съставя първия българско-английски речник. Същата година в Пловдив е открито първото американско мисионерско училище, където се изучава английски език. През 1869г. в Самоков се открива Американското училище, което предлага на българите образование от американски тип.

През 1903г. официално се въвежда директният метод на обучение по чужд език в българското училище. Социалното развитие, международните контакти налагат необходимостта от практическо ползване на езиците. Целта на обучението от образователна се променя в практическа. Въвеждат се нагледни средства (картини), работи се с текстове, правят се диктовки и повече упражнения.

През 1914г. А. Марчинков издава първият румъно-български речник. Той се позовава на известния румъно-френски речник на Фридрих Даме, като същевременно адаптира и обогатява речниковия словник с оглед потребностите на българските ползватели. Придобитият опит и богатата педагогическа практика го превръщат в спешен лексикограф, съчетаващ филологическите с лингводидактически усет за създаване на успешен двуезичен речник с педагогическа насоченост. Въпреки изминалите сто години от съставянето на българския речник и днес този лексикографски труд продължава да е актуален и полезен за обучението по практически език. Речникът впечатлява с обема си от 846 страници и включените около 33 хиляди думи, които покриват всички сфери на ежедневната комуникация. Румъно-

българският речник на А. Марчинков и приложението му в учебната практика от първата половина на 20-ти век показва, че речникът изиграва своята важна роля за съответното време, което се дължи на авторската интуиция да открива необходимата и достатъчна информация за провеждане на успешен учебен процес, съчетана с богат житейски опит и познания.

През 1915г. излиза първата езикова методика у нас, автор е Христо Увалиев, преподавател тогава във Висшия педагогически курс в Пловдив, „Обучението по френски език“. Той анализира съвременното състояние на езиковата методика по онова време и доразвива прилагания до тогава директен метод със свои оригинални педагогически идеи. По този метод на обучение се работи до 1915г., тогава се въвежда нова програма, съобразена с основните положения на смесения метод. Целта на обучението е „учениците да се доведат до устно и писмено владеене на чуждия език и до запознаване с видни литературни произведения“. Очертава се стремежът към предаване на образователна и практическа стойност на ЧЕО. В тази насока се развива ЧЕО и през следващите 30 години. Манол Михайлов определя целта на обучението като „хармонично свързване и съгласуване на знанието с практическото умение“. Освояването на езика се разглежда като цялостен процес, обхващащ всички „главни форми на езикова дейност: слушане и говорене, четене и писане“.

Интерес представляват възгледите на д-р Никола Тумпаров за обучението. Целите според него са: културознание (образователна цел); езикът се изучава не заради самия език, а като средство за получаване на познания; нова форма на съзнание (възпитателна цел), подчертава се значението на изучаването на чужд език за формиране на нови качества у обучавания; езиково умение (практическа цел, която се състои, в овладяване на чуждия език). Обща се внимание на една основна, съпътстваща обучението задача, а именно – формиране на навици за по-нататъчна самостоятелна работа.

Серафим Барутчийски създава първата немска читанка на основата на директния (естествен) метод, като стремежа на автора е в училище обучаемите да изучават немския език по възможност така, както са учили майчиния си език у дома. Този учебник е своеобразно огледало на европейските реформаторски тенденции в чуждоезиковото обучение, започнали през 80-те години на ХХ век, когато традиционният граматико-преводен метод е заменен от новия за времето си директен метод, според който чуждия език трябва да се преподава директно, т.е. без пречещото посредничество на родния език. Основният педагогически принцип, залегнал в читанката, е в процеса на обучение „да се върви от близкото към далечното, от конкретното към абстрактното, от познатото към непознатото, от лесното към мъчното“. Лингводидактическата стойност е в това, че допринася за популяризирането на немския език в България, поставяйки акцент върху неговото естествено овладяване още в ранна възраст. Читанката успява да се впише в тогавашния български модел за чуждоезиково обучение, да популяризира иновативния за времето си директен метод, което безспорно го прави важна част от българското методично наследство.

През 1945г. е съставена нова програма (Програма за новите езици – френски, немски, английски и италиански). В практическите цели се включват изисквания за правилно произношение, правилно изразяване в устна и писмена форма, ползване с речник на художествена литература на съответния чужд език. Културните цели се препоръчва да се осъществяват чрез изучаване на бита, нравите, културата на съответната страна. Възпитателното значение на обучението по чужд език се вижда във формирането на самочувствие, на воля и силен характер.

През следващите двадесет години периодично се появяват нови учебни програми. (Програми и методически указания за обучението по новите западноевропейски езици в общообразователните гимназии. МНП, 1950; Учебна програма по чуждите западноевропейски езици в общообразователните средни училища. МНП, 1951; Учебна

програма по новите западноевропейски езици в общообразователните средни училища, МНП, 1952; Програма по френски, немски и английски език за средния и горния курс на общообразователните училища, МНП, 1958; Програма по западноевропейските езици за общообразователните трудово-политехнически училища (осми-единадесети клас), МНП, 1964). В посочените програми не се забелязват големи различия по отношение на целите, които се поставят пред обучението по западни езици. Те са главно практически, без да се пренебрегват образователните и възпитателни задачи. Практическите цели се конкретизират изискванията за развитие на умение за четене, слушане, говорене и писане. Учениците трябва да владеят техниката на четене и да четат оригинални или адаптирани текстове с или без речник. Те трябва да разбират при слушане чуждоезиковата говорима реч. Трябва да умеят да преразказват и да говорят в рамките на изучената тематика. Трябва да владеят основите на писменото изложение. Образователните цели се отнасят до повишаване на общата езикова подготовка на обучаваните (сравняване на двата езика, роден и чужд, осъзнаване на езиковите факти и явления, изучаване на нови понятия) и обогатяване на знанията за страната на обучавания език (история, география, бит, култура).

През втората половина на 60-те години започва процес на минимизация на целите на ЧЕО. Това се налага поради намаляването на броя на часовете и на годините на обучение (10 часа за 4 учебни години). Характерно за този период е търсенето на възможности за научно обосноваване на подбора и ограничаването на учебния материал и за оптимизиране на методите на обучение. В практическите цели се включват изисквания за умения за слушане и четене на текстове с ограничен брой непознати лексикални единици от кръга на изучената тематика. Говоренето също се ограничава в рамките на изученото. Писането не се поставя като цел, само като средство за изучаване на езика. Обучението по чужд език не си поставя вече задачата да запознава с художествената литература на страната на изучавания език. Намалява обемът на лексикалния материал от около 2000 думи и изрази в програмата от 1958г. на 700 в тази от 1979г.

Принос в разработването на проблема за целите на обучението по чужд език в теоретичен аспект у нас през този период са трудовете на проф. Ана Илиева и на проф. Павел Патев.

Проф. Илиева разглежда ЧЕО като сложна динамична система, състояща се от множество елементи, организирани структурно и функционално. Тя подчертава комплексния характер на ЧЕО като главна движеща сила. Целта се разглежда като предварително планирано развитие и изменение на личността по посока на поставен образователен идеал. При определянето на целта на ЧЕО се отчита конкретното съдържание и структура на учебния предмет „чужд език“, връзките на целта като методическа категория с другите компоненти на системата на обучение. Разработвайки структурата на учебната цел, авторката приема постановката на психолозите за триединната структура на всяка човешка дейност, състояща се от подбудителна-мотивационна, аналитико-синтетична и изпълнителска част. Тези три съставки А.Илиева приема за същностни по отношение на ЧЕО.

В своя труд „Интензивно изучаване на френски език“ проф. П.Патев разработва целите и етапите на интензивното изучаване на френски език. Той подчертава взаимосвързания и обусловен, но различен характер на целите и мотивите за изучаване на чужд език. За интензивното изучаване на чуждите езици се изучават две групи от цели – основни и специфични, конкретни. Създава се логическа последователност, вътрешна иерархия и взаимосвързаност между компонентите и степените в развитието на общоезиковата подготовка. Определянето на комуникативната цел на обучението според Патев предполага изясняване на съотношението език – реч като съотношение система – функция.

През 1985г. в действие е нова учебна програма по западни езици – започва в пети клас и продължава до последния клас на средното училище. Крайните цели, които се поставят пред обучението, са практически (комуникативни), образователни и възпитателни. Водещи са комуникативните цели. Предвижда се формиране на явления за самостоятелно ползване на езика в трудовата, социално-битовата, обществената и културната дейност. Развиват се знания и умения за устна и писмена реч, предимство се дава на четенето и на устната реч. Писането е средство в обучението. Особено място се отделя на формирането на умения и навици са самостоятелна работа и самообразование. Образователните цели са насочени към развитие на езикова компетентност, на интелектуални способности, на умения за междуличностно общуване. Обучението по западни езици обогатява знанията за историята, географията, обществената и културния живот на страните, в които се говори съответният език. Възпитателните цели са насочени към развитие на нравствени качества (воля и съзнателност; умения за наблюдение, анализ, обобщение), към формиране на естетическа култура.

Обобщавайки, може да посочим, че обучението по чужди езици у нас през периода 1945-1990г. е под силното влияние на съветската методика, независимо че то безспорно следва в най-общи линии развитието на ЧЕО в света. Водещ метод на обучение е практическият и компромисният, смесеният (обединяващ елементи от различни методически системи).

През 1993г. е въведен нов учебен план за българското училище, според който учебният предмет „чужд език се въвежда от пети клас и се изучава до последния клас на средното училище“. Чужди езици за българското училище са: английски, италиански, испански, немски, руски и френски. Те са равнопоставяни и всеки един от тях може да се изучава като първи или като втори чужд език. Разработени са нови учебни документи за ЧЕО в българското училище, а именно: Входно-изходни равнища, Проект за Държавни образователни изисквания по чужди езици и учебни програми. Въведен е Вариант на учебен план с ранно чуждоезиково обучение, което започва от първи клас (1993-1994).

През 1999г. е приет законът за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план МОН приема наредба за общообразователния минимум и разпределение на учебното време. Новият учебен план за българското училище въвежда чуждия език като задължителен учебен предмет на началния етап на основното образование. Изучаването на чужд език в ранна възраст е нещо много по-различно за детето от изучаването на друг учебен предмет на роден език. Децата възприемат съдържателната страна на преподаваните на чужд език знания като важното и значимото, т.е. чуждия език не е обектът на техния първоначален интерес. Дейностите и тяхното съдържание се възприемат като същественото. Поради това учебната дейност има подчертано игрови характер. Обучението е вплетено в различни дейности – пеене, рисуване, моделиране, гимнастика, танци, драматизации и др. Дейностите не трябва да са самоцелни, а да бъдат подчинени на общите и специфичните цели на ЧЕО в началната училищна степен.

За съвременния етап е характерна тенденцията за преосмисляне на постигнатото до момента, опитът за творческо приложение на основни приложения на теорията на познанието, на общата дидактика, психологията, психолингвистиката, лингвистиката и т.н. На лице е стремеж към обединяване на всички известни фактори, влияещи върху овладяването на чуждия език като средство за общуване. Българските специалисти са в процес на търсене на такава концепция на обучение, която да бъде достатъчно стабилна и в същото време динамична, поддаваща се на усъвършенстване, открита за всичко ново и ефективно, което се появява в методиката и близките и науки у нас и в света.

Най-разпространена в целия свят е сугестопедичната методика за обучение по чужди езици. Терминът сугестопедия се появява за първи път през 1966г. в статията на д-р Георги Лозанов. „Сугестопедията – път към хипермнезия на учебния процес. Методика на сугестопедията“. Той прави опит за запаметяване на хиляда френски думи за един ден от група възрастни, с които доказва неограничените паметови възможности на човешката личност и тяхното разкриване при сугестивни условия в будно състояние. Сугестопедията е създадена като експериментален клон – сугестология за приложение в педагогиката. Започва изготвянето на учебници, предимно по чужди езици, за да може да се правят по-лесни измервания на паметта, а по-късно и на творческото използване на усвоените думи. Идеята, която лежи в основата на сугестопедията е свързана с изследванията на д-р Лозанов върху неизползваните възможности на човешката личност и безопасно достигане до тях. Това е комуникация, която не нарушава свободната воля на избор на личността, която не използва методите на принуда, команда, манипулиране, промиване на мозъка, унижение, подценяване и др. В основата на сугестопедията е заложено внушението, което цели освобождаването от предишни или предпазване от психотравми, които спират или биха могли да спрат пълноценното израстване на личността до развиване на своите способности.

Животът би трябвало да бъде поток от радост – с тази цел сугестопедията създава и използва разнообразни средства за радостно, пълноценно общуване като естествено състояние на човека. Преподаването е неизчерпаем извор на творческа енергия и обмен на мисли. Няма ограничения във възрастта, нито в пола, нито в произхода или предварителното обучение за разкриване и използване на скритите възможности на човешката личност. Сугестопедията връща страстта към живота у възрастните курсисти и дава полет на естественото желание за опознаване на света у децата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Решението на езиковия проблем е в създаването на европейски модел на чуждоезиково обучение, ориентиран към многоезичност, културна самобитност и отвореност към другите етнокултури. Социокултурната идентичност се създава на роден, а не на чужд език. Ето защо чуждоезиковото обучение е средство за развитие и запазване на европейските езици и културното многообразие. Централното място в съвременното чуждоезиково обучение е схващането, че владеенето на чужди езици не е само потребност, но и естествено човешко право. За съвременното европейско ЧЕО изучаването и усвояването на чужд език е процес, свързан с конкретната употреба на даден език. В създадената програма за учене през целия живот езиковото обучение и лингвистично разнообразие са обща цел.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Чуждоезиково обучение, година XLII, книжка 3, 2015
- [2] Чуждоезиково обучение, година XLII, книжка 6, 2016

За контакти:

Светла Костадинова Моллова, Русенски университет „Ангел Кънчев“ – филиал Силистра, тел: 0887306944, e-mail:mollov.2000@abv.bg;

Доц. д-р Диана Железова, Русенски университет „Ангел Кънчев“ – Филиал Силистра; e-mail:dianazhelezova@abv.bg

Анализ на учебно-помощна литература в обучението по ИТ чрез диаграми в Excel

автор: Ажда Мухарем

научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Analysis of teaching and learning literature in IT training through diagrams in Excel: The diagram are used to display a series of numeric data in a graphical format to facilitate the uptake of large amounts of data and the relationships between different sets of data. Through diagrams, it is easy to compare values and quickly analyze data.

Keywords: diagram, insertion, legend, line, column, pie

ВЪВЕДЕНИЕ

Диаграмите се използват за показване на серии от числови данни в графичен формат, за да се улесни възприемането на големи количества данни и зависимостите между различни серии от тях.

За да се създаде диаграма в Excel, се започва с избора на числовите данни за диаграмата в работен лист. След това може да се покажат данни в диаграмата, като се избере типът ѝ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Диаграмите се използват за графично представяне на данни от таблици. Чрез диаграми лесно могат да се сравняват стойности и бързо да се анализират [3] данни.

Основен елемент на графично представяните данни е точката – стойността на една клетка от таблицата. Стойностите на клетките от един ред (или колона) образуват серия. В диаграмата всяка серия се представя по определен начин (например с различен цвят).

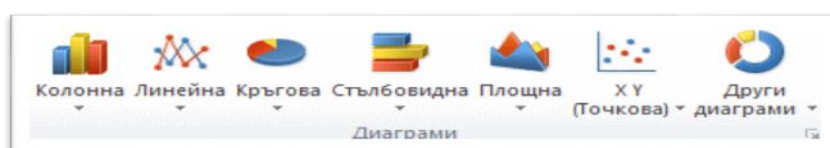
За пояснение на цвета и имената на отделните серии в диаграмата се използва **легенда (Legend)**. Всяка промяна в данните от таблицата се отразява автоматично от диаграмата.

Основни видове диаграми:

- **линейна (Line)**– подходяща за показване на промени на данните през различни интервали;
- **стълбовидна (Column)**– използва се при сравнение на отделни серии;
- **кръгова (Pie)**– изобразява една серия и илюстрира пропорциите на отделните ѝ части;

Диаграмата има много елементи. Някои от тези елементи се показват по подразбиране, а други могат да се добавят при необходимост. Може да се променя показването на елементите на диаграмата, като се позиционират на други места в нея, като се преоразмерят или като се промени формата им [1]. Може също да се премахнат елементи на диаграмата, които не трябва да се показват.

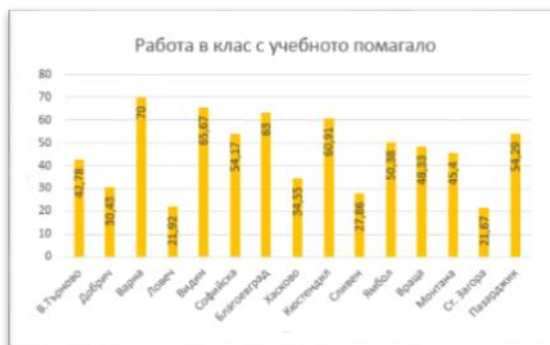
За да се покажат всички налични типове диаграми, щраква се върху , за да се стартира диалоговия прозорец **Вмъкване на диаграма**, след което се избира типа на диаграмата (Фиг.1).

(Фиг. 1.) Избор на типа на диаграмата

В раздела **Вмъкване**, в групата **Диаграми** се избира типа диаграма и след това подтипа, който ще се използва.

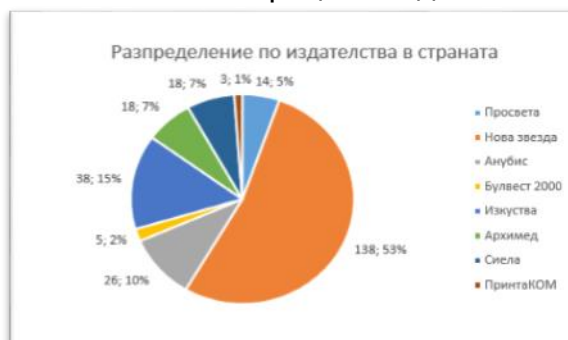
В **стълбовидната** диаграма могат да се визуализират данни, които са подредени в колони или редове в даден работен лист или върху самостоятелен работен лист. Стълбовидната диаграма обикновено показва категории по хоризонталната ос и стойности по вертикалната ос, както е показано на (Фиг.2.)

(Фиг.2) Стълбовидна диаграма

Кръгови и пръстеновидни диаграми:

Данни, които са подредени в една колона или ред на работния лист, могат да се визуализират в кръгова диаграма. Кръговите диаграми показват пропорционалния размер на елементите в една серия от данни, спрямо сумата на елементите. Точки от данни в кръгова диаграма се показват като процентни дялове от целия кръг (Фиг.3).

(Фиг.3.) Модел на кръгова диаграма [2]

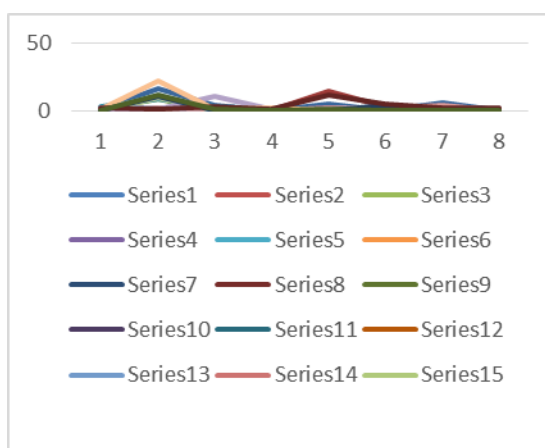
Кръгова диаграма – кръговите диаграми показват дела на всяка стойност в общата сума в 2D формат.

Помислете за използване на кръгова диаграма, когато:

- Имате само една серия от данни.
- Някоя от стойностите в данните не е отрицателна.
- Почти никоя от стойностите в данните не е със стойност нула.
- Няма повече от седем категории, които представят части от целия дял.

Линейни диаграми.

Данните, които са подредени в колони или редове на работен лист, могат да се начертаят в линейна диаграма. В линейната диаграма данните на категориите се разпределят равномерно по хоризонталната ос, а данните за стойностите се разпределят равномерно по вертикалната ос. Линейните диаграми могат да показват непрекъснати данни във времето по равномерно мащабирана ос и затова са идеални за показване на тенденции в данни на равни интервали, например месеци, тримесечия или финансови години (Фиг.4).

(Фиг.4.) Линейна диаграма

Типове линейни диаграми:

- **Линейна и линейна с маркери** - независимо дали са показани маркери, обозначаващи отделните стойности на данните, или не, линейните диаграми могат да показват тенденции във времето или равномерно разположени категории, особено когато имате много точки от данни и редът, в който са представени, е от значение. Ако има много категории или стойностите са близки, препоръчително е да се използва линейна диаграма без маркери.

- **Линейна с наслагване и линейна с наслагване с маркери** - независимо дали са с показани маркери, обозначаващи отделните стойности на данните, или не, линейни диаграми с наслагване могат да показват тенденцията на приноса на всяка стойност във времето или по равномерно разположени категории.

- **Линейна със 100% наслагване и линейна със 100% наслагване с маркери** - независимо дали са с показани маркери, обозначаващи отделните стойности на данните, или не, 100% линейните диаграми с наслагване могат да показват тенденцията на процента, с който всяка стойност допринася във времето или по равномерно разположени категории. Ако има много категории или стойностите са близки, използвайте 100% линейна диаграма с наслагване без маркери.

Линейните диаграми работят най-добре, когато има множество серии от данни в диаграмата – ако има само една серия данни, препоръчително е да се използва точкова диаграма вместо нея.

Диаграмите с наслагване добавят данните, което може да не е желанието от вас резултат. Може да не е лесно да се види, че линиите са с наслагване, но може и да се използва различен тип линейна диаграма или площ на диаграма с наслагване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Защо да използваме диаграми в Excel?

Вместо ръчно да добавяте или променяте елементи на диаграма или да форматираете диаграма, можете бързо да приложите предварително дефинирано оформление на диаграма и стил. Excel предоставя множество полезни предварително дефинирани оформления и стилове. Можете обаче впоследствие при нужда да настроите оформлението и стила, извършвайки ръчни промени на оформлението и форматирайки отделни елементи на диаграмата, като например областта от диаграмата, чертожната площ, серията от данни или легендата на диаграмата.

Когато прилагате предварително дефинирано оформление, се показва точно определен набор от елементи на диаграма (като например заглавия, легенда, таблица с данни или етикети на данни) с точно определено подреждане в диаграмата ви. Можете да избирате от множество оформления, които се предоставят за всеки тип диаграма.

Когато прилагате предварително дефиниран стил на диаграма, диаграмата се форматира на базата на тема на документа, която сте приложили, така че вашата диаграма отговаря на вашите собствени или на организацията ви цветове на тема (набор от цветове), шрифтове на тема (набор от текстови шрифтове за заглавия и основен текст) и ефекти на тема (набор от ефекти за линии и за запълване).

Представяното на числови данни във визуален формат чрез диаграми улеснява възприемането и анализирането на информация, която те отразяват [3].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Горанова, Евг., Модел за обучение по информационни технологии в мултимедийна среда, Русе, автореферат, 2014

[2] Иванов, И., Учебник по Информационни технологии за 9 клас, Издателство „Нова звезда“, София, 2010г.

[3] Goranova, E. Research on the efficiency of the training in computer science through multimedia environment. Edulearn 15, 2015.

За контакти:

Ажда Севгин Мухарем, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистр, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, тел. 0897261325, e-mail sevgjinmhrm@abv.bg

Гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, тел. 086 821521, в. 106, e-mail egoranova@uni-ruse.bg

Създаване на формуляр за изчисляване на работна заплата чрез функцията IF

автор: Галина Димитрова
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Create a form to calculate the salary of the IF function: The current development is an electronic object (electronic learning resource) is the creation of a wage calculation form, with the practical application of the IF function in the Excel application program.

Keywords: electronic learning resource, IF function, the format of the cells, protection.

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящата разработка е предназначена за ученици от 9 клас по учебния предмет Информационни технологии, съгласно с последните *Методически насоки за провеждане на обучението по информационни технологии в 9 клас - задължителна подготовка* на Министерството на образованието и науката. Усложненото учебно съдържание по този учебен предмет изисква предварителна подготовка на учителите за неговото усвояване, и разработването на електронни образователни ресурси, които да подпомогнат традиционното обучение [2].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Под електронен образователен ресурс трябва да се разбира всеки учебен обект, разработен в дигитална форма и достъпен с компютър [1].

Такъв електронен обект (ресурс) е създаването на формуляр за изчисляване на работна заплата, с практическото приложението на функцията IF в приложната програма Excel.

Създаване и форматиране на таблица за изчисляване на работна заплата. За изчисляването на една работна заплата са необходим следните изходни данни: **основна заплата; година на раждане; процент на здравното осигуряване; дължим данък „общ доход“.**

За да се пресметне работната заплата в електронна таблица се правят няколко подготвителни операции, след което се извършват изчисления с помощта на относително и абсолютно адресиране, функцията IF, функция за сумиране, и функции за защита на данните от промяна и изтриване по алгоритъма, описан по-долу.

Обединявам и центрирам клетки **A1, B1 и C1**, както е показано на фиг.1 и въвеждам текст – заглавие на таблицата. Форматът е **“Общи”**.

Обединявам клетки: **A3 и B3; A4 и B4; A7 и B7; A15 и B15**. Форматът им е **“Общи”** и въвеждам съответния текст. Текст въвеждам и в останалите клетки на колона **A**, както е показано:

(Фиг. 1.) Форматиране на клетки

Попълват се и числовите данни, зададени в задачата, форматът на клетките е "Счетоводство". Стойностите на клетки **C8** и **C9** се изчисляват с функцията **IF**:

$$C8=IF(C4<1960;C3*B8;"-"), \quad C9=IF(C4\geq 1960;C3*B9;"-"), \quad (\text{фиг.2 и фиг.3})$$

Вид удържки	Процент	Сума
Държавно обществено осигуряване		
За родените преди 1960	8,90%	50,37 лв.
За родените след 31.12.1959	6,70%	-
Допълнително задължително пенсионно осигуряване	2,20%	-
Здравно осигуряване	3,20%	-
Данък общ доход	10,00%	-
ОБЩО		
Зплата за получаване		

(Фиг. 2.) Изчисляване с функция **IF** при определено условие

Вид удържки	Процент	Сума
Държавно обществено осигуряване		
За родените преди 1960	8,90%	-
За родените след 31.12.1959	6,70%	37,92 лв.
Допълнително задължително пенсионно осигуряване	2,20%	-
Здравно осигуряване	3,20%	-
Данък общ доход	10,00%	-
ОБЩО		
Зплата за получаване		

(Фиг. 3.) Изчисляване на функция **IF** при друго условие

Клетките **C10** **C11** **C12** се изчисляват със следните формули:

$$C10=C3*B10;$$

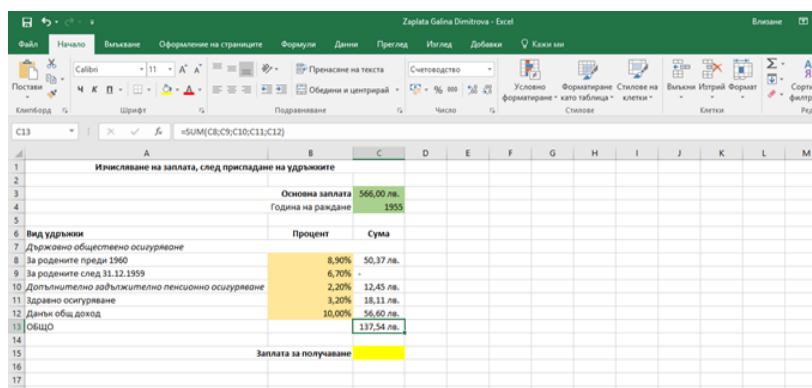
$$C11=C3*B11;$$

$$C12=C3*B12. \quad (\text{фиг.4})$$

Вид удържки	Процент	Сума
Държавно обществено осигуряване		
За родените преди 1960	8,90%	50,37 лв.
За родените след 31.12.1959	6,70%	12,45 лв.
Допълнително задължително пенсионно осигуряване	2,20%	38,11 лв.
Здравно осигуряване	3,20%	56,60 лв.
Данък общ доход	10,00%	-
ОБЩО		
Зплата за получаване		

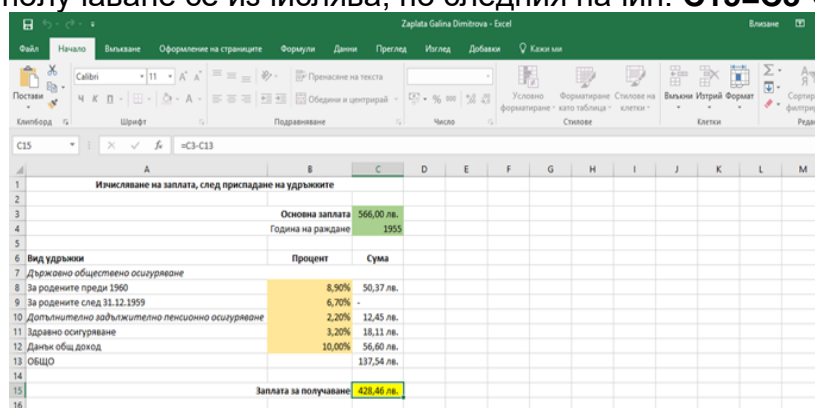
(Фиг. 4.) Приложение на формули за умножение на стойности на клетки

Стойността на клетка **C13** се изчислява по формулата: **SUM(C8;C9;C10;C11;C12);** (фиг.5)

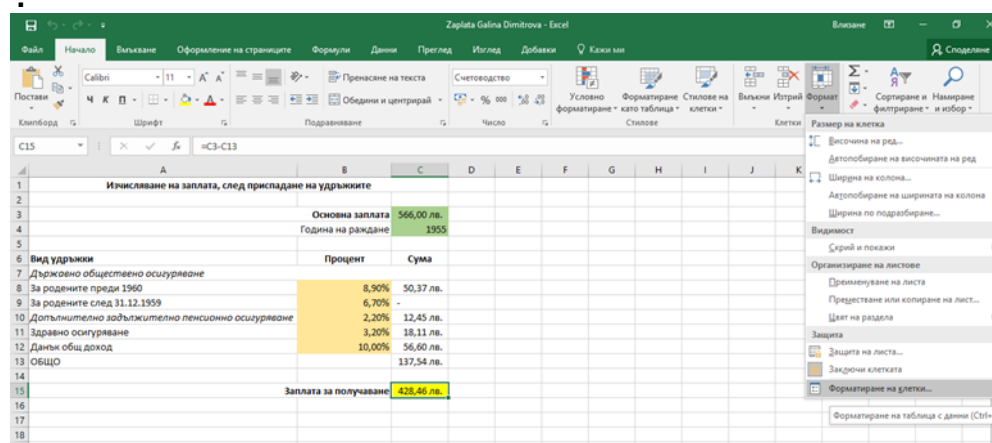
(Фиг. 5.) Приложение на формула SUM

Заплатата за получаване се изчислява, по следния начин: $C15=C3-C13$ (фиг. 6.)

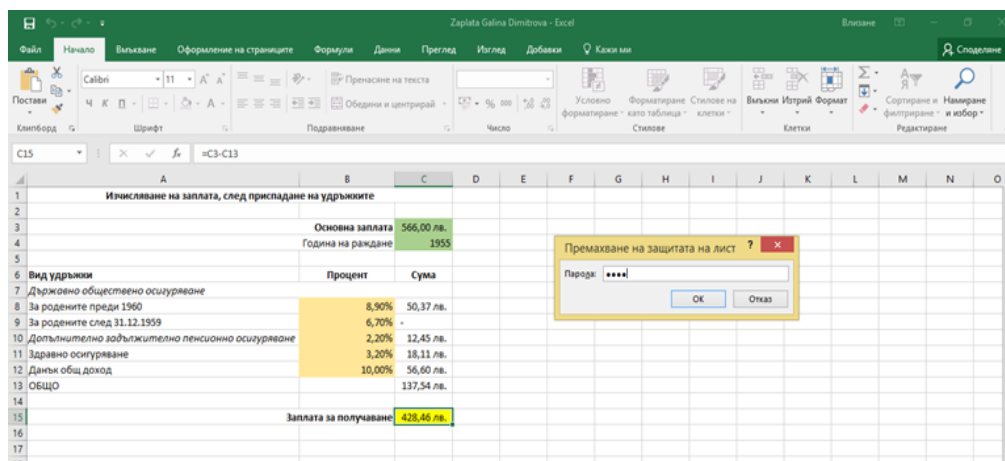
(Фиг. 6.) Действие изваждане на стойности на клетки

За да се определят клетките, до които потребителят ще има достъп, след като се забранят всички останали клетки, то те трябва да се отключат. Това става, като след маркирането им, от менюто **“Формат”** се избере **“Форматиране на клетки”** (фиг. 7). В появилият се диалогов прозорец на страницата **“Защита”** се премахва отметката **“Заклучена”**.

(Фиг. 7.) Форматиране на клетки

Достъпът до останалите клетки в работната книга се забранява, като от менюто **“Преглед”** се избере **“Защита на работната книга”**. В появилият се диалогов прозорец (фиг.8) се въвежда паролата за защита и отмяна.

(Фиг. 8.) Защитени от достъп до съдържанието клетки

Запазваме създадената таблица под името Zaplata.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящата разработка може да се разглежда като творческа задача с практическа насоченост, подходяща за затвърдяване на знания относно приложението на сложни функции и пренос на умения за изчисления с формули с различно адресиране в Excel.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Горанова, Евг. Модел за обучение по информационни технологии в мултимедийна среда, автореферат, Русе, 2014 г.
 [2] Goranova, E. Research on the Efficiency of the Training in Computer Science through Multimedia Environment, Edulearn15, pp.2297-2301, 2015.

За контакти:

Галина Миткова Димитрова, спец. Педагогика на обучението по физика и информатика, Фак. №146147, Русенски университет "Ангел Кънчев", тел. 0898513027, e-mail: buket_galina14@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 086 821 521 в. 110, e-mail: e_deneva@abv.bg

Оптимизиране на работата в Excel чрез филтриране на данни

автор: Паолина Петрова
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Data filtering: The report presents examples of filter data
Keywords: AutoFilter, Freeze panes/ Freeze top row

ВЪВЕДЕНИЕ

Динамиката в развитието на компютърните технологии и добрите възможности, които те предлагат, са предпоставка за широкото им използване и прилагането им в различни сфери на живота. В световен мащаб се наблюдава голям интерес към т. нар. електронно обучение [1]. То използва различна форма на преподаване и тестване. Поставена е принципно нова стратегия за обучение, която е предпоставка за развитие на творческия заряд на новатори и творци.

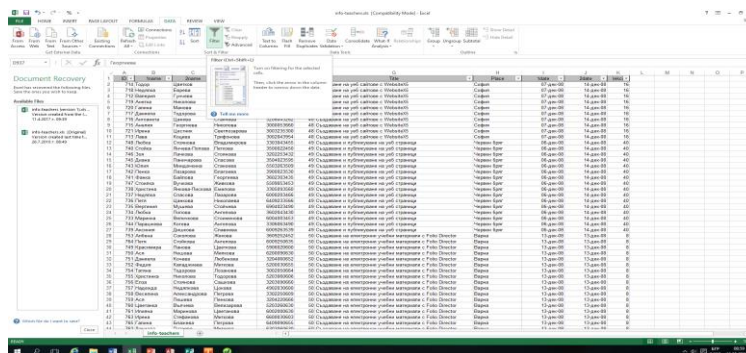
Електронното обучение последователно и трайно ще навлезе в образованието, поради следните причини: бързото развитие на компютърните технологии в световен мащаб; добрите възможности за компютърно моделиране на обекти, процеси и явления; нарастващия интерес към този вид обучение; привлекателните и реалистични визуализации [1]; възможност за спестяване на скъпо струваща техника и материали, необходими за упражненията върху учебната темата. В процеса на обучение по ИТ се натрупват знания за начините на използването на компютърните технологии за различни цели, включително и за обучение по информационни технологии. Един опит в това отношение е разработването на електронен урок на тема „Филтриране на данни в Excel“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Филтрирането на данни е бърз и лесен начин да намерите и да работите с подмножество от данни в диапазон от клетки или в колона на таблица. Филтрираните данни показват само редовете, които удовлетворяват критериите, които задавате, и скриват редовете, които не искате да се показват. Можете също така да филтрирате по повече от една колона. Филтрите се наслаждат, което означава, че всеки допълнителен филтър е на базата на текущия филтър и допълнително намалява подмножеството данни. Можете да създадете два типа филтри: по списък на стойности и по критерии.

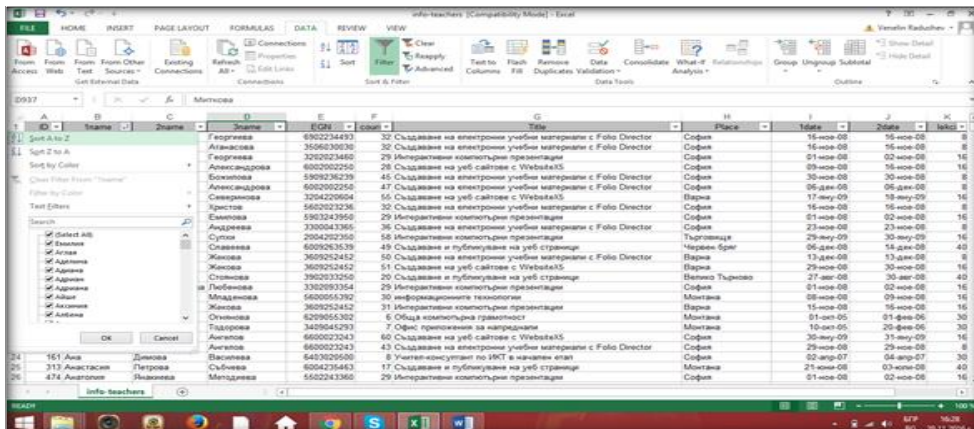
1. Зареждаме файла info_teachers [2].

2. За да се появят в работното поле само част от редовете, определено условие се използва филтриране на данни. За най-бързо се ползва командата Autofilter както е показано на (фиг.1)

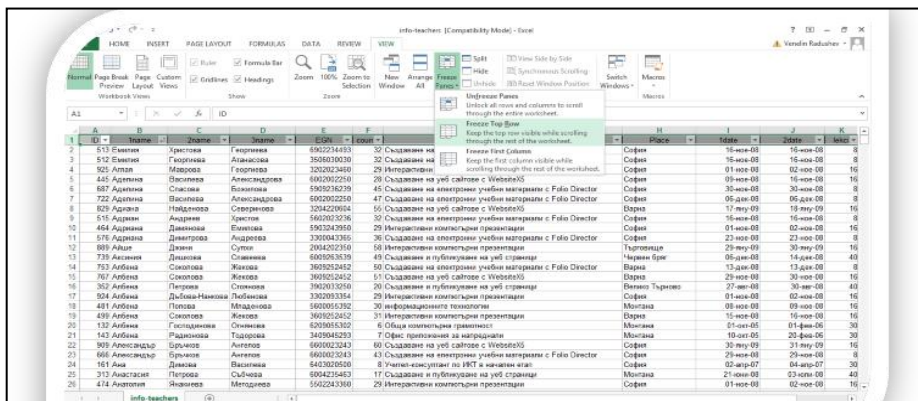
(фиг.1.) Създаване на автоматичен филтър

3. За да сортираме имена по азбучен ред, от падащото меню на първите имена избираме подреждане по азбучен ред както е показано на (фиг. 2.)

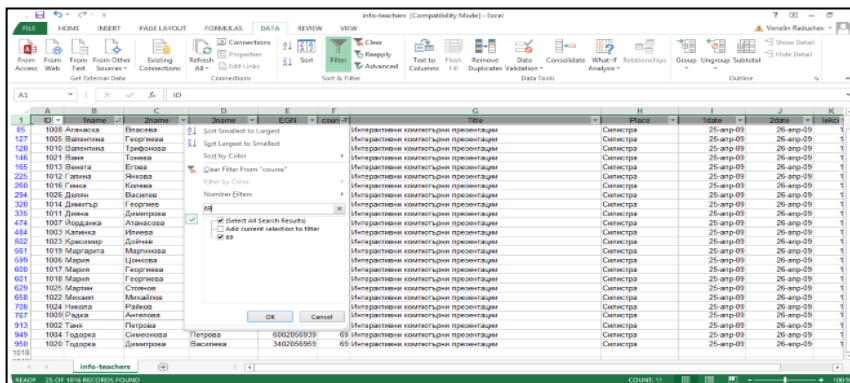
(фиг.2.) Сортиране по азбучен ред

4.Замразяваме целия първи ред заедно с падащите менюта, като маркираме първия ред, и от меню View изберем Freeze panes/ Freeze top row. По този начин улесняваме търсенето на даден ред, без да трябва да се връщаме всеки път в началото. Това е показано на (фиг. 3.)

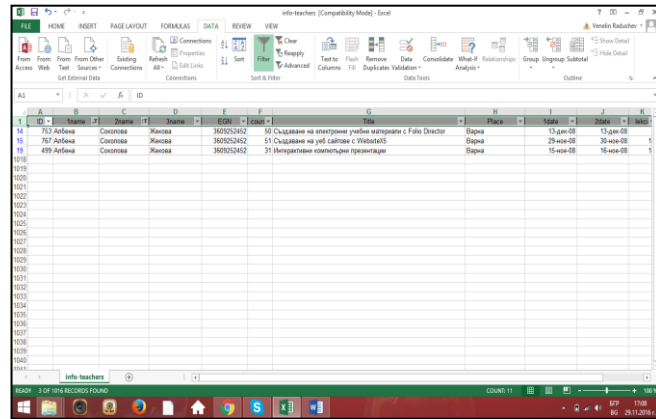
(фиг.3.) Замразяване на ред

5.За да покажем в работното поле дадени данни, трябва от падащото меню да изберем групата, която търсим. Например: за да изведем тези курсисти които са завършили курса *Интерактивни компютърни презентации* избираме от падащото меню *course 64*, и на екрана се извеждат всички които са завършили този курс - показано е на (фиг. 4)

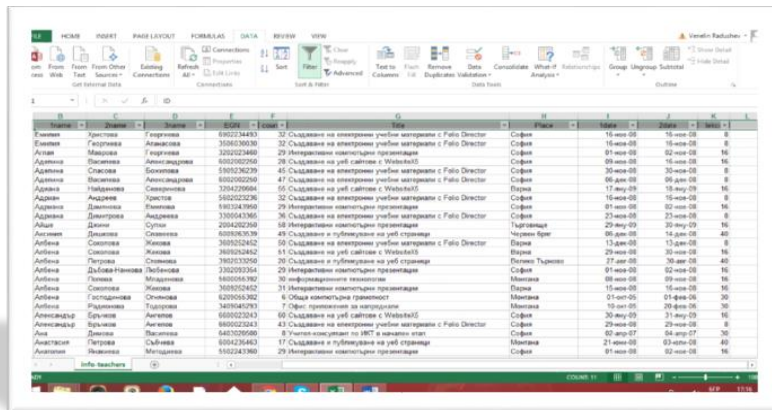
(Фиг.4.) Сортиране по групи

6. Ако искаме да покажем в работното поле справка за дадено лице и неговите завършени курсове е необходимо да се филтрират данни по повече от два критерия, Избираме името от колона *1name* (от падащото меню), а от колона *Title* - курса, както е показано на (фиг. 5)

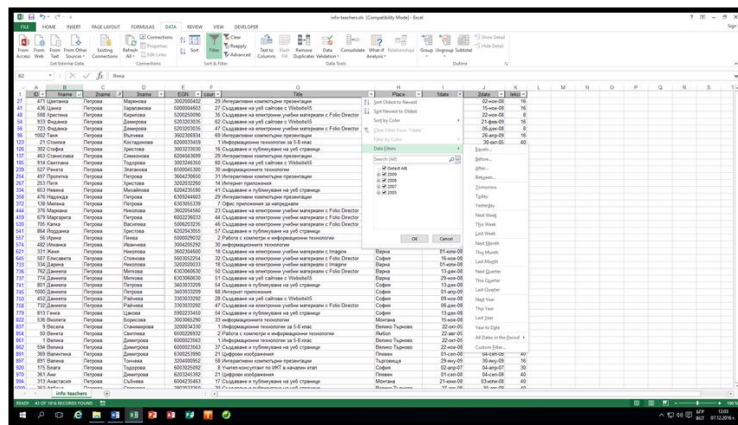
(Фиг.5) - Сортиране по два критерия

7. След прилагането на филтър, за да покажем всички данни от менюто Data натискаме filter появяват се всички данни. Както е показано на (фиг.6.)

(Фиг.6.) – Показване на всички данни

8. За да покажем определена данна, трябва от падащото меню да изберем Data Filters както е показано на (фиг.7.)

(Фиг.7) - Сортиране по данни

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Използването на филтри, може да покаже само необходимите данните, а да скриете излишните за момента, с което увеличава ефективността на работата [3]. След като сте филтрирали данни в диапазон от клетки или таблица, можете да приложите повторно филтър, за да получите актуални резултати, или изчистване на филтър, за да покажете отново всички данни.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Горанова, Евг., Модел за обучение по информационни технологии в мултимедийна среда, Русе, 2014

[2] Иванов, И., Учебник по Информационни технологии за 9 клас, Издателство „Нова звезда“, София, 2010г.

[3] Goranova, E., Research on the efficiency of the training in computer science through multimedia learning environment. EDULEARN 15, 2015.

[4]2610_elektronnite_uroci__osnovna_chast_na_elektronnoto_obuchenie

За контакти:

Паолина Петрова, Ф.№ 146145 III курс, Специалност „Педагогика на обучението по физика и информатика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, Тел.0876429446, e-mail:petrovapolina@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал Силистра тел.: 086 821 521 в. 280, e-mail:e_deneva@abv.bg

Създаване на формуляр за поръчка с използване на функциите Lookup и If

автор: Калинка Бойчева
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Create order quote using features Lookup u If: The current trend in educating students and students to use electronic learning resources is a fact that supports traditional learning, turning it into a mixed one.

Keywords: Excel, form, functions LOOKUP, IF

ВЪВЕДЕНИЕ

Учебното съдържание на предмета Информационни технологии в 9 клас е променено от 2010 г с издаване на т.н. „Методически указания за осъществяване на обучението по информационни технологии“. Това доведе до обновяване и съществено усложняване на учебните дейности, които са предмет на обучението в 9 клас. Издадени бяха и нови учебници по предмета, които да отговорят на новата ситуация. Усвояването на съдържанието на тези нови учебници не е лека задача за краткия курс на дисциплината „Училищен курс по информатика и информационни технологии“. От друга страна съвременната тенденция в обучението на ученици и студенти да се използват електронни образователни ресурси е факт, който подпомага традиционното обучение, превръщайки го в смесено [2]. Такива образователни ресурси трябва да се изготвят предварително, за да се оптимизират работата на бъдещите учители по информационни технологии.

Проектирането на учебния процес включва дизайна на електронните образователни ресурси (ЕОР), необходими за обучение. Всички модели на педагогически дизайн включват фазите проектиране, разработка и проверка на образователните ресурси.

За по-добро обучение трябва да се акцентира на следните моменти:

- Мотивация – осъзната важност на обучението и осъзната възможност за успех;
- Базови знания по предмета – това, за което учениците имат определени знания;
- Учебни способности – начини, по които учениците могат да се обучават самостоятелно – учебни материали и ръководства, които ще са им необходими в процеса на обучение;
- Цели на обучение - знанията и уменията, които учениците трябва да владеят след завършване на курса.

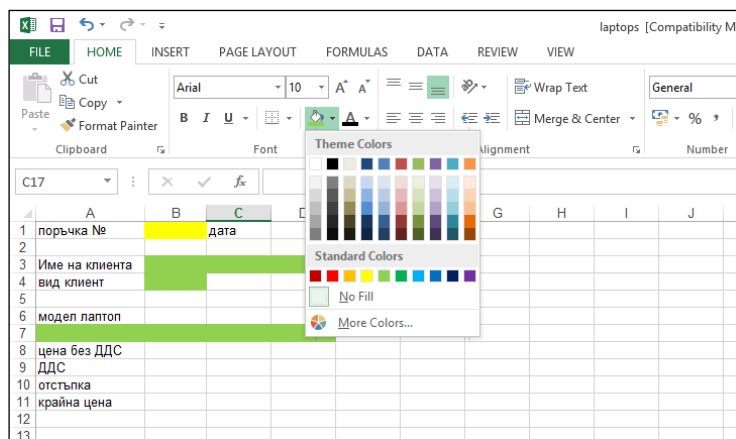
Един опит да се отговори на тези акценти е разработването на темата „Формуляр за поръчка“ от учебника по Информационни технологии с автор Ивайло Иванов [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Създаването на формуляр за поръчка се осъществява с предварителни дейности и използване на функциите Lookup и If в Excel по следния алгоритъм:

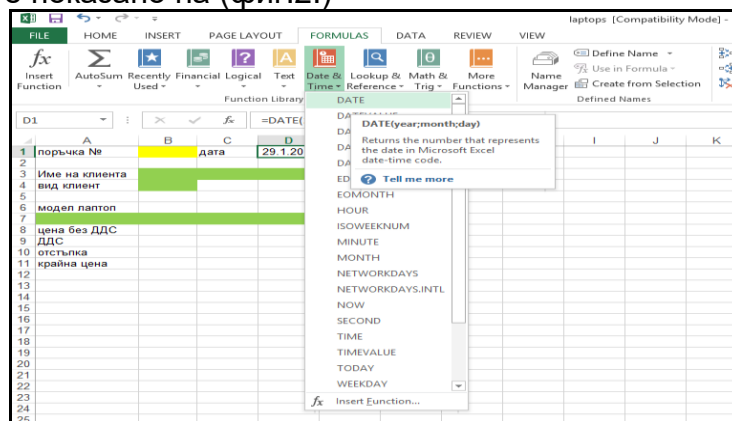
1. На Sheet 1 зареждаме файла Laptops, в него са заредени всички видове марки лаптопи и други марки настолни компютри.

1.1. На отделен лист възпроизвеждаме таблица за поръчка на лаптоп. Оцветяваме полета, в които ще създадем падащи списъци, (фиг.1.).

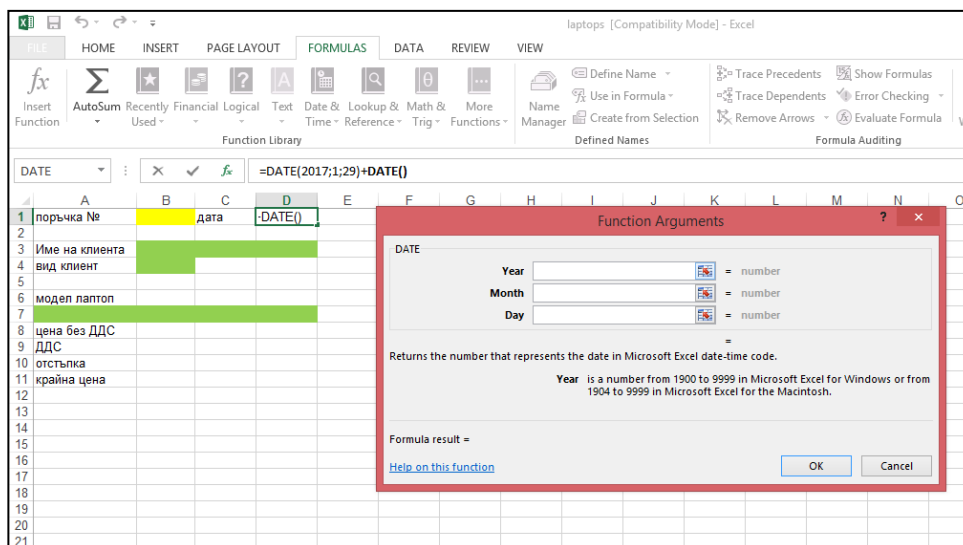
(Фиг. 1.) Оцветяване на полетата

2. За да зададем текуща дата, в клетка D1 избираме FORMULAS след това Data & Time и DATE - това е показано на (фиг.2.)

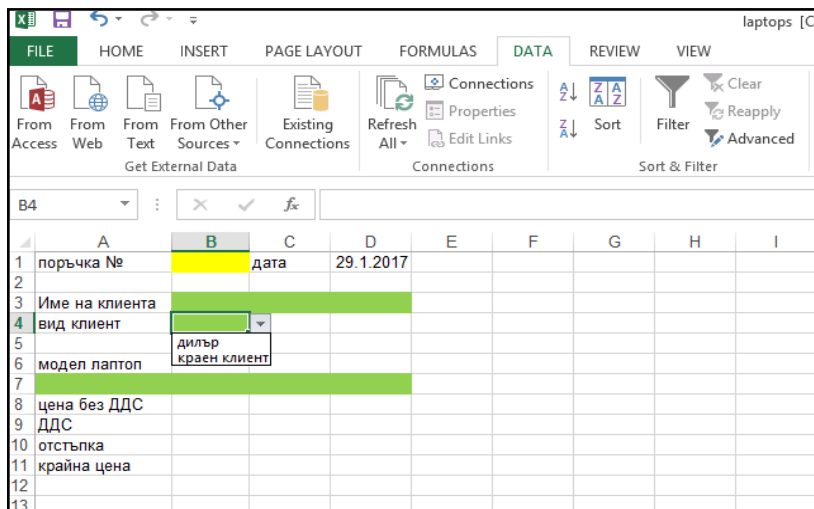
(фиг. 2.) Задаване на дата

2.1 В Function Arguments задаваме дата, месец, година и натискаме ОК, фиг. 3.

(Фиг. 3.) Използване на функцията Data

3. В клетка B4 задаваме възможност за избор на стойност от падащ списък с опции **дилър** и **краен клиент** (фиг. 4) по следния начин: от DATA избираме Data Validation след това Setting, задаваме Allow и избираме опцията List, в полето Source записваме **дилър;краен клиент** като между двете думи трябва да има точка и запетая, и натискаме ОК.

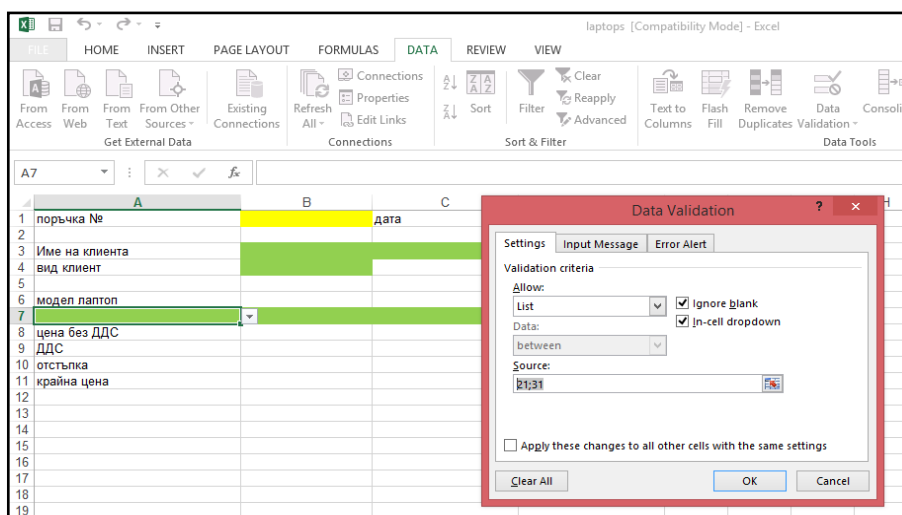

(Фиг. 4.) Работа с падащ списък

4. В клетка A7 задаваме възможност за избор на модел лаптоп от описаните в първия работен лист.

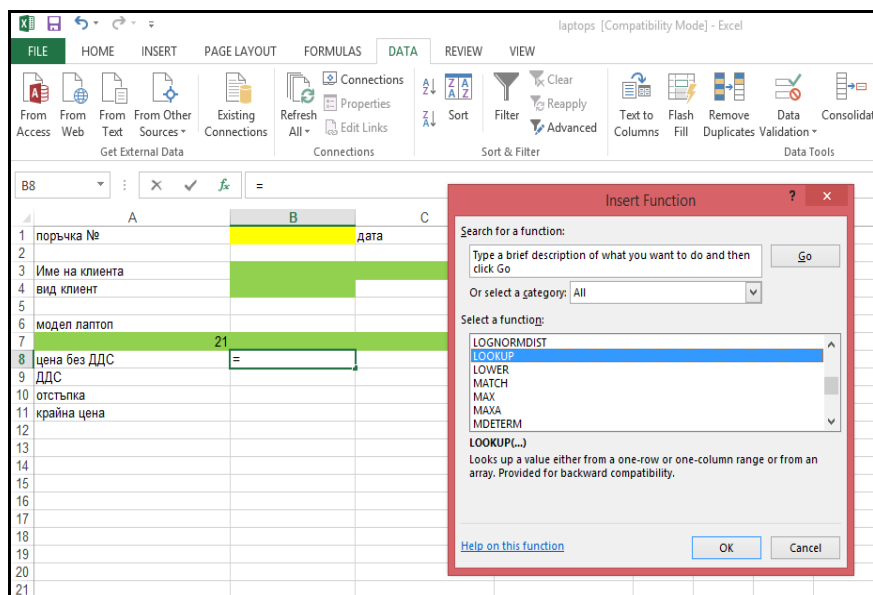
4.1. Именувано поле създаваме така: маркираме няколко модела лаптопи (без цена) от първия работен лист, след като сме ги маркирали отиваме в меню FORMULAS след това в Define Name отваря се клетка New Name в полето Name записваме „лаптопи“ след това натискаме ОК.

Отиваме на Sheet 2 в клетка A7 на меню DATA избираме Data Validation избираме Setting, отиваме на Allow и избираме List, в полето Source записваме „лаптопи“ и натискаме ОК, това е показано на фиг.5.

(Фиг.5.) Възможност за избор на модел лаптоп

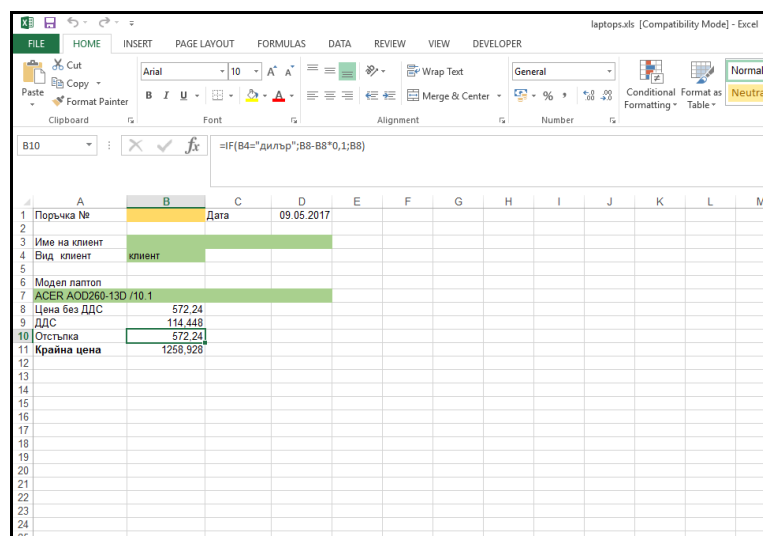
5. За автоматично появяване на цената в клетка B8 на съответния модел лаптоп отиваме на меню DATA избираме Insert Function и избираме функцията LOOKUP, това е показано на (фиг.6.).

(Фиг.6.) Използване на функцията LOOKUP

6. За автоматично изчисляване на стойността в клетка B10 и за автоматично появяване на отстъпка, която е 10%, ако вида на клиента е **дилър**, използваме функцията IF по следния начин:

От DATA избираме Insert Function след това функцията IF появява се Function Arguments.

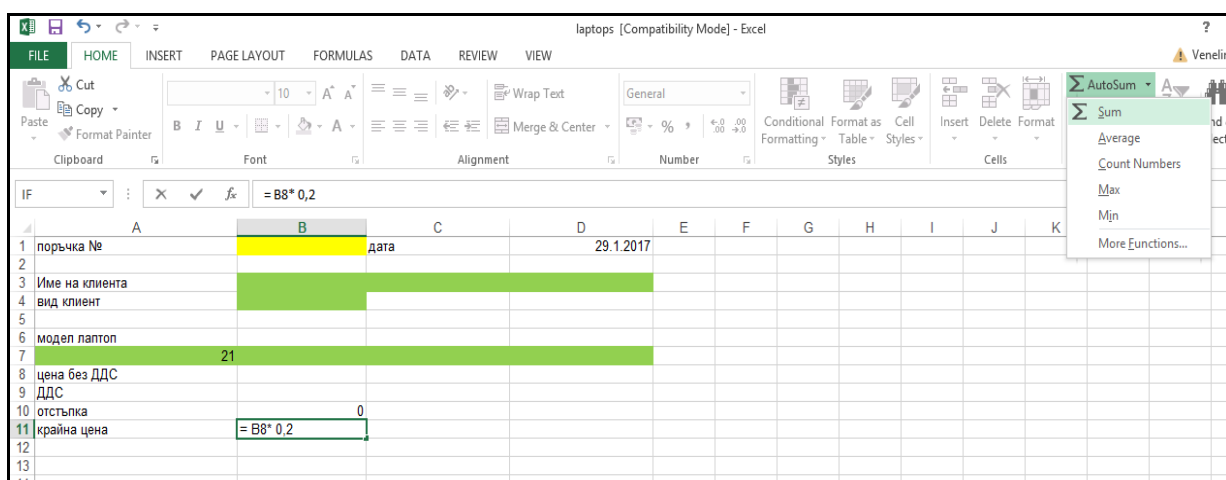

(Фиг.7.) Използване на функцията IF

В Logical _ test записваме B 4= "дилър", в Value _ if _ true описваме ;B8 – B8 *0,1 следователно това е процента отстъпка.

В полето Value _ if _ false записваме клетката B8, в която е записана цялата сума.

7. За автоматично изчисляване на стойността в клетка B11 отиваме на HOME след това избираме AutoSum,от падащия списък избираме Sum и записваме формулата : =B8 * 0,2 (фиг.8) и натискаме ОК.

(фиг.8.) Изчисляване на крайната сума

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За усъвършенстване на уменията за **приложението на функцията if**, трябва да се разработват задачи с практическа насоченост, които да демонстрират големите възможности на този оператор за автоматизиране на изчисленията по зададено логическо условие и създаване на падащи списъци като елемент на формуляри за поръчка. За оптимизирането на изчисленията се използва функцията LOOKUP при търсене на стойност от именувано поле чрез тримерен адрес в друга страница на документа.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Иванов И., издателство „Нова звезда“ 2010, Информационни технологии“ за 9 клас
- [2]. Goranova E., Popandonova - Zhelyazova E. Research on the possibilities for creating an adaptive multimedia teaching environment in information technologies. IN:8th International Conference of Education, Research and Innovation, Seville(Spain), ICERI2015, pp.265-270, 2015.
- [3].<http://www.tuj.asenevtsi.com/EL09/EL61.htm>

За контакти

Калинка Бойчева, Ф.№ 146148 III курс, Специалност „Педагогика на обучението по физика и информатика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, Тел.0895 265 150, e-mail:kalinka_78@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 086 821 521 в. 280, e-mail:e_deneva@abv.bg

Методика за архивиране и разархивиране на данни с различни архивиращи програми

автор: Хатидже Али

научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Method for archiving and extracting data with various archiving programs: *In everyday work with a computer, one uses different programs and data. When working with them he puts on labor and time, which can hardly be valued. That is why we can say that the most valuable thing in a computer is the data. Their reliable storage over time is the responsibility and commitment of the user.*

Keywords: *archive, compression, decompression, archivators, WinRar, archiving, self-extracting file, unzipping.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В ежедневната си работа с компютър човек използва различни програми и данни. При работа с тях той влага труд и време, които трудно могат да се остойностят.

Затова можем да кажем, че най-ценното, което има в един компютър, това са данните. Тяхното надеждно съхраняване във времето е отговорност и ангажимент на потребителя [1]. Ако компютърът е поразен от вирус, ако се наложи преинсталиране на операционната система или възникне сериозна повреда на твърдия диск, възстановяването на работоспособността му може да отнеме продължително време и дори може да се окаже, че информацията в него е безвъзвратно загубена.

И ако софтуерът може да се инсталира повторно от лицензираното му копие, то дългогодишният труд, време и енергия не могат да бъдат възстановени. Затова най-голямо значение в превантивната дейност по защита на ценни данни и вложен труд има архивирането.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Архивирането е процес, при който се създават резервни копия на данните (архиви), с цел да се съхранят за продължителен период време. Най-често при този процес архивите се прехвърлят на различни външни носители – дискети, флаш памети, оптични устройства или се предават на разстояние чрез интернет. За да се съобрази общият обем на данните с капацитета на използвания носител, се налага той да бъде намален (компенсиран). Съществуват специално разработени програми за архивиране на данни, които се наричат архиватори.

Основните дейности при работа с архивиращите програми са **създаване и разархивиране на архиви**.

Компресиране на данни – прилагат се различни математически методи или алгоритми, чрез които на входните данни се съпоставят кодове по определени правила, премахват се повтарящите се символи, постоянни битове и т.н., в резултат на което се постига намаляване на размера им. В последствие чрез същия алгоритъм трябва да се възстановят до оригиналните размери, за да може да се работи с тях.

Програми за управление процеса по архивиране на данни:

- **служебни** – съдържат се във всяка операционна система Backup
 - след стартирането трябва да се избере устройството, папките или файловете, които ще се архивират;
 - избира се мястото за съхранение на готовия архив;
 - избор на някои разширени настройки за архивиране (ако е необходимо).
 - **специално разработени програми за архивиране (АРХИВАТОРИ)**
 - най-популярни: WinZip, WinRar, Win Ace, Power Archiver, 7-Zip, IZArc;
 - разпространяват се с платен лиценз или са за временно ползване;

- типове архиви (в зависимост от метода на компресиране): Zip, Rar, 7z, Ace, Arj, Iso;

Основни дейности при работа с архивиращите програми са създаване и разархивиране на архиви;

- Последователност при създаване на архив:

- избират се файл, папка или група от файлове, които ще се архивират;
- избира се команда, за да се добавят избраните файлове към архива;
- задават се име и място на съхранение на архива;
- задават се допълнителни настройки за архива – формат на архива, ниво и метод на компресия, възможности за разделяне на томове, парола.

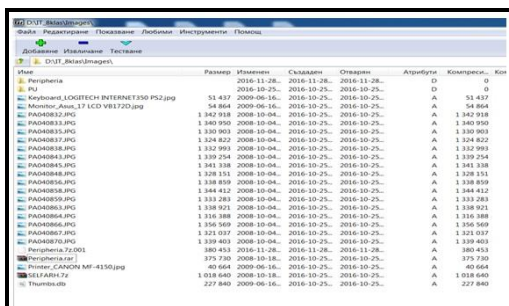
- Последователност при разархивиране на архив:

- избира се архивирания файл;
- избира се команда за разархивиране Extract;
- задава се мястото на съхранение на файловете от архива;
- задават се допълнителни настройки за разархивиране.

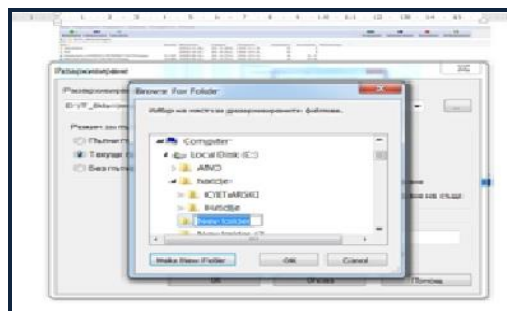
Работа с архивиращата програма 7-Zip.

1.Стартираме архивиращата програма 7-Zip

2.Разархивираме файла Periferia.rar от папка Images (Фиг. 1) и (фиг. 2) в папка Componenta PC на твърдия диск, която да се създаде в процеса на разархивиране.

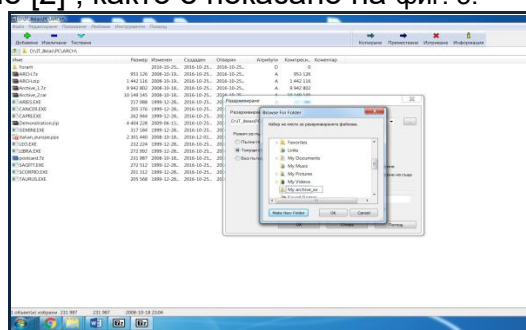
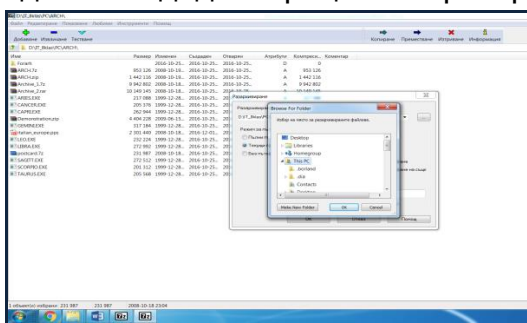

(Фиг. 1.) Избор на файл

(Фиг. 2.) Създаване на папка

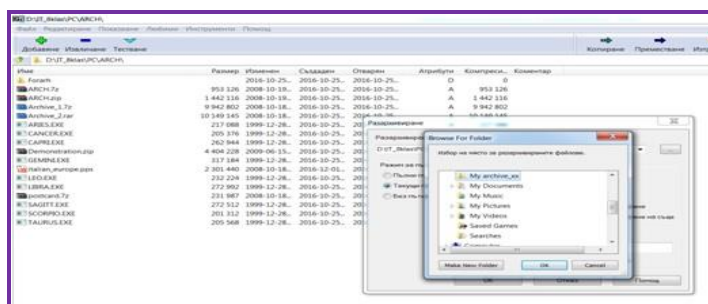
3.Разархивираме файла postcard.7z от папка ARCH, която е подпапка на PC в папка My archive_XX на твърдия диск (където XX е запис на нашия клас - 8а, 8б, 8в), която да се създаде в процеса на разархивиране [2], както е показано на фиг. 3.

(Фиг. 3) Избор на папка за разархивиране на архив

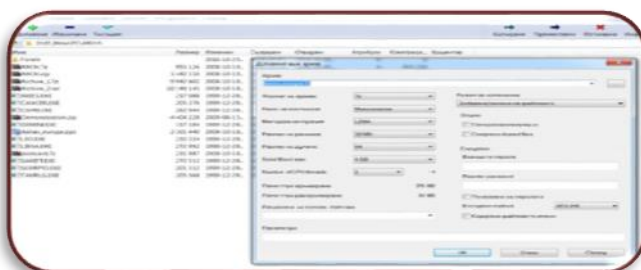
4. Разархивираме файловете с имена Archive_1 и Archive_2 от папка ARCH (тя е подпапка на PC) в папката My archive_XX на вашия клас,

Програмата 7-Zip изпълнява функциите и файлов браузър. След избор на устройството и папката, в която са разархивирани архивите, от лентата на състоянието може да се види подробна информация за включваните файлове Фиг. 4.

(Фиг. 4.) Разархивиране на файловете с имена Archive_1 и Archive_2

5. От папка ARCH (подпапка на PC) архивиране на файла Italian_europe.pps с максимална компресия в папка My archive на вашия клас, като запазим името на файла като име на архива, както е показано на (фиг. 5.)

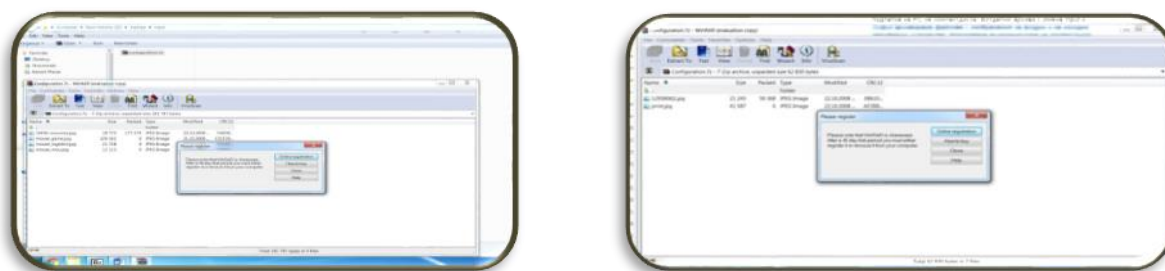

(Фиг. 5.) Архивиране на файл

Italian_Europe.pps → Add → → My Archive → Open → Max → OK

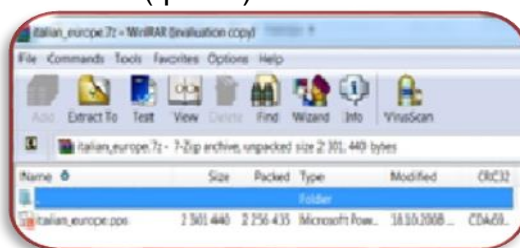
6. Затваряме архивиращата програма.

7. Разглеждаме съдържанието на папката Configuration, (подпапка на PC). В отделните архиви с имена Input и Output архивираме файлове с изображения на входни и на изходни периферни устройства. Използваме възможностите на контекстното меню, като поставим новите архиви в папката Componenta PC, както е показано на (фиг.6).

(Фиг. 6.) Папки Input и Output

8. Изпълняваме повторно стъпките 2, 3, 4 и 5 с архивираща програма IZArc. Правим сравнение в размера на получените архиви при използване на различните архивиращи програми, отразено на (фиг.7.)

(Фиг. 7.) Сравнение на нивото на архивиране

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Налага се все по-често архивиране на данните, защото те са силно застрашени от загуба. Почти две трети от потребителите архивират дигиталната си информация всеки два или три месеца, въпреки това осемдесет процента от потребителите съобщават, че са претърпели загуба на данни.

Онлайн изследването, в което са взели участие близо 6100 домашни потребители в Северна Америка, разкрива, че 64% от тях архивират хард дисковете си само веднъж на два или три месеца или по-рядко - доста по-малко от препоръчаното от всяка организация в бранша.

Потребителите съхраняват все повече критични данни, което изисква по-често архивиране, за да се предотврати катастрофална загуба при срив в хард диска, от вируси, нестабилни софтуерни изтегляния, човешки грешки или физически бедствия, както и да се повиши ефективността на паметта [3].

Според Робърт Тейлър, старши директор маркетинг в Acronis, потребителите трябва да оценят необикновеното си положение и да създават разписание за архивиране, което отговаря на важността на данните.

Много потребители вече архивират компютрите си всяка седмица или две, дори и по-често, ако променящата се информация е неизменима.

Изследването на Acronis открива също така, че 81% от потребителите е трябвало да преинсталират операционната си система и софтуерните приложения. Загубата на данни се съпътства и със значителна загуба на време – 48% от анкетираните признават, че процесът на преинсталация отнема повече от четири часа.

За нещастие, загубата на данни от потребители е повече въпрос на „кога“, а не „ако“. Неизбежно е, каза Тейлър.

„Потребителите трябва да са сигурни, че имат пълна защита за техните компютри, което означава повече от просто копиране на файлове. Това не е възстановяване след бедствие. Потребителите би трябвало да архивират операционната си система, приложенията, настройките и конфигурациите в допълнение към снимките, електронните таблици и всичко останало“, съветва Acronis.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Горанова, Евг., Модел за обучение по информационни технологии в мултимедийна среда, Русе, 2014

[2] Иванов, И., Учебник по Информационни технологии за 9 клас, Издателство „Нова звезда“, София, 2010г.

[3] Goranova, E., Research on the efficiency of the training in computer science through multimedia environment. Edulearn 15, 2015.

[4] <https://technews.bg/article-12926.html>

[5] [tps://www.kaldata.com](https://www.kaldata.com) > Ревюта > Софтуерни ревюта

За контакти:

Хатидже Сеид Али, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал Силистра, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, 0895766081, e-mail haticceali1984@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал Силистра, тел.: 086 821 521 в. 280, e-mail: e_deneva@abv.bg

Секция
Език и литература

Тракийските руни – най-старата писменост в света

автор: Красимира Тодорова-Николопулу
научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

ВЪВЕДЕНИЕ

Изобилието от праисторически надписи по българските земи е отдавна известно на световната научна общност. Знаците по керамиката от Градешница, Караново, Хотница и много други места предхождат шумерския клинопис и египетските йероглифи с около 1000-2000 години и са ярко свидетелство за невероятните способности на предците ни.

В селището Винча (Сърбия), което е център на една от неолитните култури на Балканите, са открити стотици надписи и отделни символи, издълбани върху керамични съдове, предмети и идоли. В писмеността от Винча се откриват **редица букви от кирилицата и множество знаци, напълно идентични с прабългарските руни от Плиска и някои тракийски знаци.**

ИЗЛОЖЕНИЕ

Научният интерес към феномена тракийска цивилизация, към нейните постижения и към наследството ѝ датира отдавна. В настоящия доклад са систематизирани резултатите от проучванията на български и чуждестранни учени върху загадъчните тракийски каменни и керамични надписи, запазени по нашите земи на Балканите.

Дунавската цивилизация

В книгата си „Загадките на Дунавската цивилизация“ проф. Харалд Харман твърди, че според археологическите открития от последните десетилетия на територията на днешна Източна Европа е съществувала високоразвита земеделска култура, която се заражда към седмото хилядолетие пр. Хр. Тази Дунавска цивилизация, **по-стара от Нилската и Месопотамската**, е развила първата писменост. Тя се припокрива с така наречената „култура Винча“. Знаците, открити в селището Винча, Сърбия, са сходни с тези върху печата от Караново и плочката от Градешница.

„Тракийското писмо е декодирано“

Д-р Стефан Гайд е виден изследовател траколог. Усърдният му труд в областта на трансцендентната тракология довежда до революционното му откритие – **декодирането на древната тракийска писменост**, което води до изводи, променили завинаги основните концепции в историческата наука и в тракологията.

Лицева и обратна страна на плочката от Градешница, V хил. пр. Хр.

Печатът от Караново

Изследванията на д-р Гайд върху тракийската писменост и върху езика, културата и произхода на българската нация доказват, че траките са имали свое писмо, което се е употребявало от жреците, и то предхожда с две хиляди години египетското.

Изследователят стига също и до извода, че върху плочката от Градешница (пази се във Врачанския музей) с пиктограмите за Бог, Завет и Орфей е изписан Заветът между Орфей и Бога. И че това е кивотът на Орфеевия Завет, т.е. това е **най-старият кивот в света**.

Основното заключение от труда на д-р Гайд би могло да се обобщи в следното: **Траките са били винаги по нашите земи най-малко от V-тото хилядолетие пр.н.е., т.е. БЪЛГАРИТЕ СА ТРАКИ.**

В различни исторически периоди някои от многобройните им племена са се разселвали в различни посоки, а други са се завръщали отново в Прародината си тук, на Балканите, където са се сливали отново с основното ядро на народа си.

Археологическите находки при Перперикон

Смята се, че тук е била една от столиците – резиденции на тракийските царе. Перперикон е най-големият мегалитен паметник на Балканите.

С това място се свързва и първата европейска цивилизация – критско-микенската. Тук е открита и първата европейска писменост – линеар А. До момента археолозите в света са откривали надписи на линеарно писмо А само на о. Крит.

Това е поредното доказателство, че Източните Родопи са част от великата минойска или крито-микенска култура, съпоставима по значимост с египетските пирамиди.

Древните плочи, изписани на кирилица по времето на траките

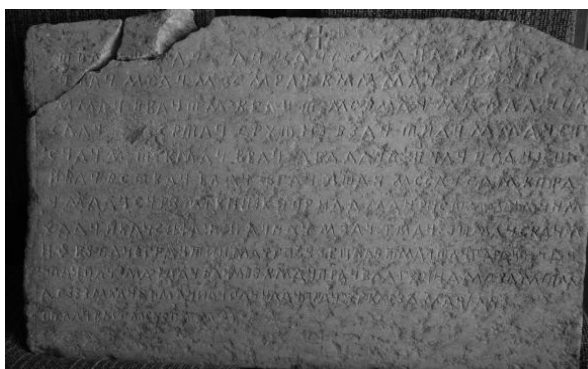
Все още малкоизвестните Олтарни плочи, изписани на кирилица, които могат да се видят на няколко места в днешна Южна България, се явяват продължители на една писмена традиция, чиито корени лежат дълбоко в праисторията и показват привързаността на българския народ към буквите, знаците и символите.

Първ за тези плочи споменава писателят и голям изследвател на Орфей Никола Гигов. Всички те са били открити преди столетия в разрушени храмове и светилища.

Освен плочите от Централните Родопи, споменати от Гигов, има и други – една от Петелова могила край с. Драгойново, Първомайско и една от с. Горно Луково, Ивайловградско, а вероятно и много други оцелели плочи.

Плоча от Ивайловградско

Плоча от параклиса Св. Илия, с. Широка лъка

Плоча от с. Драгойново, открита в Петелова могила

Тези плочи са бивали полагани в църковни олтари след освещаване и издълбаването на кръст върху тях или след написване най-отгоре името на храма, а най-отдолу – датата на полагането им в олтара. Надписите ни изглеждат познати и човек има усещането, че всеки момент ще ги прочете. Но те не са съвременни и за древността им свидетелстват следните факти:

- Слятото писане без разстояния между думите, характерно за всички древни писмености;
- Невъзможността текстът да бъде разчетен, независимо че почти всички знаци изглеждат познати;
- Много малкото букви, означаващи гласни звуци;
- Разликата между начертанията на буквите в надписите, направени при освещаването през 19-и век, и буквите в останалата част от всяка плоча;
- Липсата на някои букви от съвременната ни азбука;
- Силното износване на някои от надписите в сравнение с по-късните издълбавания.

Фактите недвусмислено показват, че плочите не са от XIX век. Най-вероятно каменните надписи са създадени в един много по-ранен исторически период.

Ценните находки в пещера Магурата

Изключително ценни са праисторическите изображения от пещерата Магура. Там могат да се открият над 10 знака от кирилицата: Б, Д, Е, И, К, Н, О, Р, Т, У, Ф, Х, Ъ.

Букви от съвременната българска азбука са изобразени в Магурата още преди повече от 10 хиляди години:

Буква К

Буква Т

Буква Ф

Буква Р

Буква Б и Ъ

Буква Н и Е

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Цялото изобилие от древни тракийски находки по нашите земи, древните знаци по керамиката от Градешница, Караново, Хотница и други са ярко свидетелство за невероятните способности на предците ни. Те спокойно могат да бъдат наречени прометеевци, а тракийските руни – най-старата писменост в света. Благодарение на тях Европа, а и региони от Азия са извадени от мрака посредством искрата на познанието.

Част от тези факти предстои да бъдат доказани от лингвисти, езиковеди и историци. Такова съдбовно разкритие от важен исторически, научен и религиозен характер, би надхвърлило с ценностния си смисъл националните рамки на България. От нас зависи да отстоим претенциите си върху огромното богатство, върху което стоим.

За нас засега остава обяснението, че писмеността ни е претърпяла дълга еволюция обратно към първоначалния си вид. Днешната ни кирилица се е завърнала към корена си, а всички развития и реформи в писмеността несъзнателно са я водили към нейната изначална простота и съвършенство.

ЛИТЕРАТУРА

[1] A.Evans, Scripta Minoa II, The written documents of Minoan Crete with special reference of the archive of Knossos, Clarendon Press, Oxford, 1909
<https://archive.org/stream/scriptaminoawrit01evanuoft#page/n5/mode/2up>

[2] Bulgarian alphabet

<http://lyudmilantonov.blogspot.gr/2011/04/bulgarian-alphabet.html>

[3] Institute of Transcendent science

<http://www.institutet-science.com/bg/gradeshnitzab.php>

[4] Чернаков, Д. Русенската селищна могила. Пътеводител-каталог. РИМ-Русе, 2009.

http://be-ja.org/supplements/4-2015/BE-JA_supp4-29-42.pdf

[5] Archeology in Bulgaria

<http://archaeologyinbulgaria.com/2016/08/23/7000-year-old-ceramic-fragment-with-possibly-worlds-oldest-writing-discovered-in-bulgarias-riben/>

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Vincan_symbols.jpg

<http://www.prehistory.it/ftp/winn.htm>

<http://www.ivanstamenov.com/files/linearb.pdf>

<http://kikowsky.blog.bg/drugi/2010/12/04/bylgarskite-bukvi-ot-magura.645533>

<http://sparotok.blog.bg/politika/2011/10/13/zashto-zapadniacite-shte-nauchat-bylgarski-ili-tainata-na-li.834568>

<http://sparotok.blog.bg/politika/2009/09/03/rozetkata-ot-pliska-i-egeiskata-pismenost-ot-vtoroto.390833>

<http://sparotok.blog.bg/politika/2010/01/23/proizhodyt-na-starobylgarskite-runi.478196>

За контакти:

Красимира Тодорова-Николопулу, спец. Педагогика на обучението по български език и англ. език”, III курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал- Силистра, e-mail: krassim_2005@yahoo.com

Доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Произходът на света и боговете според старогръцката митология

автор: Анна Чокоева

научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева

This report aims to introduce us to the essence and origin of myths and legends. Myths are called poetry narratives about the birth, life and deeds of ancient gods, demigods and heroes. More precisely, the stories about the deeds of the characters are called legends. The myths and legends were created by the ancient man in his observation of the creative forces of nature and in the explanation of events from the life of society and personality. Key words: Ancient Greek myths, Mythology, Origin of the world and gods.

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от най-древните характеристики на митологичната култура е свързана с космогоничните митове (космогонии). В определението на Мирча Елиаде за мита има съвсем очевиден намек за това, че най-свещените сред свещените разкази във всяка митология са разказите за събития, станали в *“незапомнени времена – времената на началата”*. Още в древните митологични култури нашите предци, живели вероятно десетки хиляди години преди нас, са се интересували от това, което днес ние наричаме *The Big Bang*, от къде е тръгнало всичко.

Основна характеристика на всяка митология са космогоничните митове – митовете за произхода на космоса, на света. Основната посока на движение в рамките на митологичната култура, с оглед на космогоничните митове (митовете за Сътворението), е движението от хаос от към космос (идва от глагола “украсявам, поставям в ред”). Развитието на вселената днес се разглежда от астрофизиците като движение от енергия към ентропия (разпадане, угасване, изчезване). Според една част от астрофизиците тази ентропия (“разбягването на вселените”) ще продължи безкрайно, а други предполагат, че от определена критична точка ще започне обратният процес на събиране на вселената, докато се стигне, може би, отново до свръхточката, от която някога е тръгнал този грандиозен Big Bang преди 15 млрд. години.

В митологичните култури най-древните легенди и митове са разказите за възникването на космоса и боговете. В митовете главни действащи лица са боговете. Настоящият доклад ще се опита да представи гледната точка на елините за Сътворението на Света, в който живеем.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според „Теогония“ на Хезиод и според лекциите на Г. Лечева, в началото на началата в древногръцката космогония има Хаос, Ерос, Гея и Тартар. Тартар трябва да се постави в скоби, тъй като той е ненужен преди Сътворението. Според древните елини Тартарът е най-мрачната, най-тъмната част на подземното царство на сенките Хадес. Тартарът е мястото на заточението на падналите богове. Очевидно Тартарът е едно по-късно порождение. Преди творението той просто е ненужен – все още няма богове, които да са хвърляни в него, нито хора-грешници, на които мястото им е там.

Тези три творещи начала (Хаос, Ерос и Гея) си ги представяме по-скоро не като богове / божества, а като творещи стихии. Хаосът е нещо, което много лесно можем да асоциираме с междузвездните, космическите мъглявини, с тази безбрежна космическа материя, от която възникват световите. Древните елини преди 4-5 хил. години не са били по-малко лишени от въображение. Ерос в тази първична фаза не е богът на любовта, в каквато той се е превърнал по-късно в една много късна фаза от развоя на елинската култура, а в “началото на началата” Ерос е животворящото начало,

неантропоморфно божество, което бихме могли дори да идентифицираме, да си представим като мъж. От контакта между Ерос и Гея, която също трудно се асоциира с божество (тя е по-скоро прамайка на всички богове и хора); от сливането на Ерос и Гея се ражда богът на звездното небе, Уран. В старогръцкия език думата означава “небе”, т.е. името на бога се е субстантивирало. Това е първият бог, който по необходимост става и съпруг на майка си. И в това творческо въображение на митологическия елин, а и във всички езически култури, съществува парадигмата “брак между земята и звездното небе”. Това е бракът между Гея и Уран, от който тръгват няколко поколения богове. Склонни сме веднага да твърдим, че първите поколения са били създадени очевидно несъстоятелно, били са генетично увредени, на принципа “грешка – нов опит”. Първите богове са т.нар. хекатонхейри, сторъките великани (гр. композитна дума, “сторък гигант”). Един от тях, най-популярният, е Бриарей. Очевидно “опитът с епруветка” е бил много неуспешен на този етап, тъй като се появява чудовище с 50 глави и 100 ръце.

Ако приемем, че раждането на Уран е първо, след това идват хекатонхейрите. Сторъките великани се оказват неспособни, макар че са били много страшни, и са били изстребени по време на войните, известни като война срещу титаните и войната срещу гигантите. Има такива митологически сюжети.

Третото поколение, очевидно пак на принципа “проба – грешка, проба – грешка”, е поколението на циклопите. Старогръцкото понятие означава “кръглоок”, защото според древногръцката митология циклопите били като гиганти, но тромави, несръчни. Омир описва един такъв циклоп, Полифем, в своята прочута поема, достигнала до нас (“Одисея”), с едно голямо око, разположено в центъра на челото. Това е именно най-популярният циклоп, когото Одисей ослепява и така го прави безпомощен. Одисей се е пхнал в пещерата на циклопа, на самотния остров, където живее Полифем; на острова има овце, мляко, сирене; ако не е съобразителността на Одисей... Неколцина от спътниците на Одисей намират смъртта си в утробата на великана. След като Одисей го опиянява с вино и великанът циклоп заспива, Одисей изважда единственото му око и го прави безпомощен.

Следващото поколение богове, според старогръцката представа, е вече “успешно” поколение богове, което изпълнява много важна роля в историята на митологията. Това са все синове и дъщери на Гея и Уран – шестима титани (Океан, Хиперион, Япет, Кронос; Койос, Криос) и шест титанки (Мнемозина, Темида, Рея; Тея, Феба, Тетида). Кронос и Рея се оказват най-важни, тъй като те образуват съпругеска двойка, която заема много важно място в древногръцката митология и по-специално в космогоническите митове.

Една много характерна черта на космогоническите митове, но и на легендите в митологическите култури, това е инцестуалният / кръвосмесителният сюжет. Латинската дума *incesta* означава “кръвосмешение”. Уран е син на Гея, става неин съпруг и това е инцестуална връзка. Кронос и Рея са най-малките титани, но те стават съпрузи; те са брат и сестра. В класическото, олимпийско поколение богове също се запазва тази инцестуална практика. Зевс е женен за сестра си Хера.

Как да си обясним тези инцестуални мотиви? Тази митологическа практика е въведена по политически и династически съображения в елинистически Египет – времето на Птолемеите, след рухването на краткотрайната империя, създадена от Александър Македонски. Птолемеите, които за 293 години се изреждат на престола на владетеля в елинистически Египет, са били 19 на брой (за три столетия това е твърде много). Абсолютно установена практика е бил династическият брак между братя и сестри, поради което по времето на Цезар, Антоний и Клеопатра вече династията вече е била не само напълно обезкръвена, но и изродена, в резултат от тези инцестуални бракове. Приказната последна царица на Египет, Клеопатра, както свидетелстват изследванията на историци, археолози, палеолози, не е била изумителна красавица;

тя е владеела изкуството да бъде прелъстителна. Клеопатра е била женена за невръстния си брат. Когато става царица на Египет, на 19-годишна възраст, тя е била женена за Птолемей XVII, нейният 11-годишен брат.

1) Ако се открие в една легенда, мит, сказание засвидетелствана инцестуална връзка, това е несъмнено свидетелство за изключителна древност на сказанието.

2) Инцестуалният мотив е реликта от времената на човешката орда, т.е. от много древни времена, когато човешкото общество още не е било племе, род, общество, а прилича на животинския прайд.

В етапите на предкултурата, но не митологическата предкултура, а времето, когато няма човешко общество, а има човешка орда, безразборните сексуални връзки (вкл. инцестуални) са били нещо съвсем нормално.

Едва в етапа на митологическата предкултура митологическият човек е започнал да си дава ясно сметка, че такива безразборни връзки водят до израждане, до дефектни, болни поколения, до изродени деца. И в някои митологически цивилизации се стига до другата крайност, забраняваща бракове между хора от едно и също племе, за да се избегне инцестът. Откриваме много интересни такива примери в книгата на Джеймс Фрейзър, "Златна клонка". Там той говори за аборигени от Австралия, Полинезия, Индонезия, Меланезия, които трябва да си търсят булки от други племена, за да се избегне тази опасност от инцестуална връзка.

Има един много интересен момент на обрат в митологическия цикъл, свързан с войни, бунтове, хаос – известно възвръщане към хаоса. Това налага първо да се разгледа бракът между Кронос и Рея.

Кронос и Рея са създателите на олимпийското поколение богове, което е огледално, поне в математическо отношение, спрямо титаните. Както титаните са шест на шест братя и сестри, така и олимпийските богове са шест на шест. Старшите олимпийски богове са шестима: трима богове (Посейдон – най-старият; Аид – владетел на подземното царство; Зевс – най-малкият, станал повелител на всички богове и хора) и три богини (Хера – става съпруга на Зевс; Деметра – има много важна функция, богиня на земеделието, основен поминък в тази културна фаза[4]; Хестия[5] – покровителка на домашното огнище, жената майка и съпруга, на родилките).

Още един смайващ хаотичен елемент (такива изобилстват в елинската митология): антропофагия, т.е. "човекоядство" (но не лат. "канибализъм"). Има една страховита картина от великия испански художник Франциско Гоя, "Сатурн изяжда децата си".

Кронос низвергва своя баща Уран, праща го във вселенските бездни, отправя го в Тартар – това е една смяна на водителят на "божеския прайд". Предводителят никога не отстъпва своето място без бой, но рано или късно той става достатъчно слаб, за да му отнемат това място. Това е привилегированото място и той има всички възможни предимства от това, че е предводител. Понеже Кронос знае какво е направил с баща си, за да не му се случи същото, той решава да погълне всички деца, които му ражда Рея. Според древната легенда те престояват в неговата утроба живи (този мотив се открива и по-нататък в легенди и приказки).

По какъв начин Зевс успява да низвергне своя баща Кронос? Помага му неговата майка Рея. Тук се натъкваме на още един страховит момент: отнемането на властта от оня, който я е притежавал. В този цикъл космогонични легенди много изпъкват ужасяващите, страховитите моменти, които в по-сетнешните цикли легенди не играят толкова съществена роля. В циклите легенди от културната фаза на елинската митология вече на преден план излиза авантюризмът, макар и примесено с черти на ужасното, страховитото, жестокото и дисхармоничното. Но все пак авантюризмът започва да доминира в олимпийската фаза на митологията.

Един ден, докато Уран си почива и е заспал, Рея връчва на сина си Кронос оръдието на въстанието / престъплението / отцеубийството: сърп. Сърпът е най-

древното оръдие на човешката култура и цивилизация. Първото човешко оръдие е камъкът, поставен на тояга – това е оръжие за лов, но това не е оръжие на човешката цивилизация. Първото оръдие на човешката цивилизация е сърпът, с който се събира плодът от земята, от посевите.

Гея връчва на Кронос сърп, с който той демаскулинизира (скопява) бога баща (Уран), след което го запраща “вдън вселенските бездни”. Във връзка с това има един много интересен детайл, очевидно резултат от по-късни наслоения върху тези древни митове и сказания: когато богът бива демаскулинизиран, в източната част на Средиземно море изтича неговата кръв и сперма. От кръвта на бога се пръква ново поколение богове – гигантите, които ще загинат в т.нар. гигантомахия (войната на гигантите), един следващ митологически сюжет. От семето на низвергнатия бог се ражда най-прекрасната елинска богиня – богинята на красотата и любовта, Афродита. Според легендата тя е Киприда, защото се е родила от морската пяна край о-в Кипър (наричан “о-в на Афродита”), от семето на низвергнатия бог Уран и майката-прародителка на всичко живо, Гея. Това е раждането на красотата от ужаса и уродливостта. По същия начин, след като Персей отсича главата на най-страшната горгона, Медуза, от тялото на обезглавената страховита богиня се ражда (изниква) крилатият бог Пегас, символ на поетическото вдъхновение.

Втори съществен елемент в митологиите, който разглежда Лечава върху материал от древногръцката митология, е фетишизмът.

Фетишизм е производно от понятието “фетиш”, което влиза в културния речник, тръгвайки от португалски (фетису), през френски, където става фетиш. Това е етимологията. От френски фетишизм влиза във всички европейски езици. Фетишът се превежда като гр. “идол”, прабълг. “кумир” (вж. Речник на чуждите думи в българския език); “обожавам” и “обожествявам” предмет. Фетишистката фаза от развоя на митологиите е свързана с една много древна фаза на човешкото мислене, когато езикът е бил в много ранна фаза на развитие и човекът не е разполагал с абстрактни понятия. Има една много интересна наука, палеофилология, която изучава произхода на езика като антропологическо явление. Това е една много сложна и крайно проблематична наука. В ранната фаза от развоя на езиците е имало основно съществителни, глаголи и вероятно наречия, обозначаващи начина на действие. В протоезиците не са съществували абстрактни понятия. Първобитният човек не е можел да абстрахира, да мисли в абстракции, поради което и божествата са му били в помощ. Танатос е бил мислен не като смъртта изобщо, а като конкретен бог, преносител и извършител, “оператор” на смъртния акт. Фетишите са свещени, обожествявани предмети, преди всичко защото са символизирали вещно (чрез предмет – първоначално това са били някакви каменни изваяния или обикновен камък, дървени предмети) божества. И тъй като човекът не е бил в състояние да абстрахира понятието, фигуриращо в предмета (което обозначава предмета), т.е. не са могли да абстрахират обозначаемо от означаващо, в съзнанието на митологическия човек, което е една много древна фаза от развоя на митологичното съзнание, ликвидиранието на фетиша означава гибел, смърт, край на обозначаемото, на предмета, на бога, а може и на героя (герои също са били обозначавани с фетиш).

Тази смърт на божеството най-често се съотнася с второстепенни, третостепенни богове. Например, в древногръцката митология най-разпространените богове са т.нар. гамадриади. Понятието “гамадриади” обозначава, грубо казано, всички дървесни видове. Гамадриада е обобщено, по-късно наименование на всички дървесни видове.

Отсичане на едно дърво, изгарянето е гибел за една гамадриада. Във всички митологии, включително в национални митологии, в националния фолклор, са запазени реликти от това древно фетишистко мислене, идентифициращо обозначаемото с понятието, предмета с наименованието. Ликвидиранието на фетиша, който е материален образ на предмета, означава край, гибел, смърт на този предмет.

В българската митология съществува в народните обичаи такъв момент, който очевидно е реликта от древно фетишистко мислене. Например, плодните дръвчета не дават веднага плод, а след известен брой години, за различните видове. Сценка, разигравана от стопанин, някоя пролет: излиза стопанинът, с брадва, праметната на ръка; жена му е на прага, а той се задава и заклева дръвчето, някаква овошка. Казва: “Аз туй дърво ще го отсека, защото не ражда.” – той плаши дървото. Митологическото мислене не само обожествява, то дарява с живот абсолютно всичко; не само богове и хора. В митологическото съзнание целият свят е одухотворен: растения, камъни, животни. Затова и във фолклора, което е разновидност на митологията – митологията се състои от сакрална космогония плюс вълшебен (приказен) фолклор. В приказния фолклор има герои, които владеят езика на животните. Получават магически дара да разбират езика на животните и на растенията. Затова не бива да се учудваме, че стопанинът се заканва на дръвчето, защото в древно митологическо мислене всичко е одухотворено. И се разиграва един диалог. Стопанката казва: “Недей бе, мъжо, остави го! То ще роди тази година!” Той му се заканва още известно време, след това си прибира секирата, а стреснатото дърво се очаква да роди, да даде плод.

В древногръцката митология са много малко сказанията, легендите, свързани с тази изключително древна фаза на митологичното мислене (фетишистката фаза). В елинската митология има един много интересен герой, който не е от най-популярните като Тезей, Херакъл и пр., може би защото е един от прекалено древните герои – това е Мелеагър Еторийски. Може да се каже, че фетишистки са най-древните легенди.

Мелеагър Еторийски – от гр. Етория, един от прочутите центрове на елинската цивилизация в Пелопонес. Най-древният вариант на легендата за Мелеагър Еторийски: когато Мелеагър се родил, над неговата люлка се появили трите владичици – богините на съдбата, трите Мойри. Много често второстепенните богове с наказателна, устращаваща функция, са трилики божества. Във фолклора се появяват подобни богини, богините на съдбата – най-често предрешени като феи, но в елинската митология те са Мойри. След като изричат своите предсказания за това, че се е родил един младенец, който ще се превърне в един от най-славните елински мъже, те връчват на майка му една запалена факла и я известяват, че когато тази факла догори, Мелеагър ще умре. Това е легендата, която илюстрира перфектно механизма на древния ефект на фетиша: изгаря факлата – умира героят.

Мелеагър става прочут герой, но в един момент, когато той вече е много прочут из цяла Елада, става свада между два съседни града, при която Мелеагър по невнимание убива своя вуйчо, брата на майка си. Родовата принадлежност в древните митове и легенди, т.е. принадлежността към рода, е като че ли по-важна, отколкото принадлежността към по-тесния кръг на семейството. Когато известяват майката за случилото се, тя е твърде наскърбена и огорчена. Това е прекалено древен фетишистки сюжет: нормално е майката да бъде уязвена от смъртта на сина си, но никога не може да се срещне в по-късни сказания, приказки, фолклор – никога майка няма да предпочете брат си или сестра си пред детето си. Тук майката, много огорчена, изважда от раклата факлата, която ѝ връчват Мойрите, и я запалва. През това време Мелеагър е още в боя – карат се, бият се – и когато факлата догаря, той пада и умира, защото се задейства ефектът на фетиша. (вж. файла Кун. Н. – Мелеагър тук) В два класически романа на западноевропейската литература от XIX в. откриваме модерна “транскрипция” на фетишистки мотив. Тези два романа са “Шагренова кожа” на Балзак (1831 г.) – един от първите шедьоври на големия френски писател, преведен неколккратно и на български (“шагрин” е непреводимо), и “Портретът на Дориан Грей” на Оскар Уайлд (1891 г.). Още в заглавията на тези класически романи е изведен на преден план фетишът. Това е шагреновата кожа от романа на Балзак и портретът на Дориан Грей в романа на О. Уайлд. Това са два фетиша.

Немската дума “шагрен” означава “мъка, тъга, скръб, нещастие”, т.е. шагреновата кожа носи нещастие на своя притежател. Младият герой в този роман, Рафаел дьо Валантен, който е останал само с една златна монета в джоба си и вече замисля да се хвърли в Сена, купува от едно странно антикварно магазинче в Париж от един загадъчен евреин, собственикът букинист антиквар, тази кожа, върху която има отпечатан текст на арабски език. Във всички издания, вкл. в българското, е възпроизведен този арабски текст. Според Балзак и съответно превода на френски това е заклинание: “Ти, който притежаваш тази кожа, ще можеш да получиш абсолютно всичко, което пожелаеш, но внимавай, защото удоволствията ще съкратят твоите дни.” След всяко пожелано от Рафаел нещо, което неминуемо се сбъдва, кожата по магически, вълшебен начин, се свива, намалява. И Рафаел знае, че когато изчезне последното парче кожа, той ще умре. Накрая се превръща в един аскет, който не смее да предприеме каквото и да било, защото непрекъснато се взира с ужас в парчето кожа, което се свива, свива и никой не може да му помогне. Рафаел дьо Валантен умира, отнасяйки със себе си своята гибелна тайна.

Подобен механизъм на фетиша откриваме и в единствения роман на Оскар Уайлд, където фетишът е материализиран в портрета на героя, нарисуван от талантливия художник Назил. Толкова е красив този 20-годишен младеж от лондонския хайлайф, че си пожелава да остане такъв, какъвто е на портрета. В света на митологическото, където времето протича по друг начин, е възможно да се извърши такова магическо преобръщане, каквото всъщност става: героят се консервира в продължение на 20 години. Той остава този млад и красив човек от портрета, но тръгва по лоши пътища, по пътя на злото, на порока, на неудържимите наслади и с ужас наблюдава промените в портрета. В края на романа откриват героя в таванското помещение на неговия дом, където се е извършило магическото преображение: побеснелият Дориан Грей се нахвърля върху портрета с нож и разкъсва платното. Когато откриват мъртвия Дориан, с ужас откриват един възрастен, грозен, побелял, отвратителен човек, а разрязаното платно, макар и разрязано, грее със своята първосданна красота от преди 20 години. Тоест, Дориан Грей е разрушил собствения си фетиш.

Ето как в една литература, много близка до модерната, се проявяват такива реликти от древно митологическо, фетишистко мислене.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В митологичните култури магията, свързана със слово и жест, играе изключително важна роля. Най-големият етнолог от втората половина на XIX в. и първата четвърт на XX в. е Джеймс Фрейзър. Фрейзър е изучавал примитивните митологически култури по света и през 90-те години на XIX в. публикува една серия от около 12 тома. Към края на живота си (1923 г.) публикува един компендиум (извлечения) от всички свои токове под заглавието “Златната клонка” (1983 г.). В тази книга Фрейзър разглежда много подробно тази комбинация от ритуално-магически характер на словото и жеста в митологическите култури. Фрейзър е въвел и оттогава се използва като терминология, екстраполирал (обобщил) е двата основни типа магия, присъщи на митологическата култура: (1) контагиозна магия, (2) имитативна магия – назовани с латински термини. “Контагиозна” букв. означава “заразителна” – при нея има контакт, допир до обекта на магията. Особено интересна е имитативната магия: тя имитира върху макет (най-често кукла) онова, което извършителят на магията (по поръчка или ако той самият желае) иска да постигне даден човек. Един много популярен пример може да се вземе от романа на Джон Ъпдайк, “Вещиците от Ийстуик”. Преди 20 години бе излъчен и филм по този роман. Трите вещици в него използват този метод на имитативна магия върху една кукла, за да сломят магическата мощ, която ги е подчинила. Забождат игла

дълбоко в областта, където би следвало да се намира сърцето. Злодеят за малко не умира, но получава припадък и започва да се въргаля по килимите.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Древногръцки-митове-и-легенди. В: <https://bg.wikipedia.org/wiki/>

[2] Кун, Николай, Старогръцки легенди и митове. ПАН. 1992.

[3] Лечева, Г. Гръцка митология. Особенности на митологическото мислене. Митологическо време и пространство. Културен герой, демиург, трикстер. Доолимпийски и олимпийски период в старогръцката митология. В: Антична литература (епос, лирика, драма) – помагало за подготовка за семестриален изпит по Антична литература. Силистра. 2006.

[4] Лечева, Г. Гръцката цивилизация. Периодизация. Особенности. Човек – свят-религия-митология; Старогръцка митология (характерни особености, периодизация, митове и легенди). В: E-Learning Shell 2 (платформа за дистанционно обучение в Русенския университет.

[5] Николова, Диана, Светла Черпокова, От разказа към мита. Хермес, 1997.

За контакти:

Анна Веселинова Чокоева, студентка в спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език (английски) във Филиал Силистра на Русенския университет, тел.: 0877902600, e-mail: ann.chokoeva@gmail.com

Доц. д-р Галина Лечева. Катедра по филологически науки, Филиал Силистра на Русенския университет "Ангел Кънчев". e-mail: GLEcheva@uni-ruse.bg.

Трите „Електри“ (на Есхил, Софокъл и Еврипид)

автор: Айсун Бекирходжева
научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева

The three “Electra’s” by Aeschylus, Sophocles and Euripides: This paper compares the three Greek tragedies “Oresteia”, a trilogy of plays by Aeschylus, “Electra” by Sophocles and “Electra” by Euripides. It looks further into the author’s dramaturgical technics and style, the co-relation between the tragedies, the similarities and differences of the characters and storyline.

Key words: Aeschylus, Sophocles, Euripides, Electra, Orestes, dramaturgic, tragedy, drama, murder, character, new.

ВЪВЕДЕНИЕ

Тримата велики драматурзи – Есхил, Софокъл и Еврипид са представители на различни творчески поколения, но се засичат на сцената на Дионисевия театър в Атина – това е времето на разцвета на древногръцкия театър и драма. И тримата са били изключително активни и доста плодовити като драматурзи. Единственият случай на три трагедии, разработващи един и същ сюжет, е свързан с темата за Електра – във втората част на трилогията „Орестия“ от Есхил и в трагедиите на Есхил и Софокъл, които носят името „Електра“. И тримата автори спорят един с друг, защото това са три драми, които се намират в едно много мощно интертекстуално поле, те имат значение не само към митологичния сюжет, но и към самите себе си. Софокъл се ориентира към казаното от Есхил и спори с него. На следващата година Еврипид дава своя отговор, в който спори и с Есхил, и със Софокъл.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Онова, което обединява трите трагедии и общото между тях е митологичният сюжет за Електра. Според него Електра е дъщеря на Агамемнон и Клитемнестра. Баща ѝ е бил убит от Егист, любовника на майка ѝ, и/или от нея самата. А брат ѝ – Орест, след убийството на Агамемнон е прибран от верни хора, които го извеждат от Тива, за да не бъде ликвидиран. След години той се завръща в родния град, за да отмъсти за убийството и подмяната в чест на баща си. Изобщо мотивът за отмъщението и много възловият въпрос за припознаването на брата и сестрата (Орест и Електра) са доста дискуссионни и са разработени по доста различни начини според възгледите и стиловете и на тримата велики драматурзи – Есхил, Софокъл и Еврипид.

Драматургична техника и стил

Академик Алексей Лосев определя стила на Есхил като монументално-патетичен (това обаче може да се почувства само при четене в оригинал). Стилът на Есхил е доста по-различен от стила на Софокъл и Еврипид, който също така е ориентиран към по-високите регистри на речта, но не е така монументално патетичен. Тази монументална патетичност на стила у Есхил се постига чрез употребата на многобройни съставни прилагателни, на редки и архаични думи. Самият стил у Есхил носи в много по-голяма степен поетическа приповдигнатост. С оглед на развоя на действието, предвид на това, че Есхилевите трилогии представляват „сврѣхтрагедии“, трябва да обърнем внимание върху това, че действието в Есхилевите трагедии се развива постъпателно, много бързо, без никакви драматургични усложнения. Друга много съществена разлика, която отличава драматургична техника на Есхил от тази на Софокъл и Еврипид е понятието за „родова вина“ – престъпление, допуснато от прародител, което обаче тегне върху поколенията и се стоварва като гибел и изкупление за трагическия герой.

Софокъл е оня гениален новатор, който въвежда личната (индивидуална) трагическа вина на героя. Героят е обременен вече не само от родовото проклятие, но има и лична, собствена, неповторима човешка вина. В персонажната система забелязваме много интересно представяне на женските образи. На Софокъл принадлежи великолепно хрумване да извежда на сцената алтернативни женски образи: Антигона и Исмена, Електра и Хризотемида. Това са две двойки сестри: първите са смели, решителни, непоколебими (Антигона, Електра); вторите са плахи, колебливи, нерешителни, подчинени (Исмена, Хризотемида). Най-важното Софоклово откритие е въвеждането на сложна система от перипетии и узнавания. Това означава, че драматургическото действие не се развива целеустремено и бързо, както у Есхил, а лакатушно, като непрекъснато действието се отклонява от истината, следва узнаване, което придвижва действието към окончателното узнаване на истината; следва нова перипетия, ново узнаване... докато най-накрая се стига до окончателното узнаване на истината, която носи крах за трагедийния герой. Софокъл използва един похват, който не използва нито Есхил, нито Еврипид и който в класическата филология се отбелязва като трагическа ирония. Тя е идва от незнанието на трагическите герои какво ги очаква. След като ѝ се връчва урната с мнимия прах на Орест, Клитемнестра ликува, защото най-сетне се успокоява: няма кой да отмъсти за убийството на Агамемнон. А Електра, която е до нея, е съкрушена, защото тя разбира, че нейната последна надежда е умряла. Това е трагическата ирония. Клитемнестра, която я очаква скорошна гибел, ликува, Електра, която скоро ще ликува, е съкрушена. Този ефект в класическата филология се обозначава като трагическа ирония. Това става в първия епизод.

Еврипид възприема новаторството на Софокловата драматургична техника - третия актьор и новата функция на хора, превърнат вече в коментатор на събитията (идеализиран зрител). Още древните елини обаче са назовавали Еврипид „философ на сцената“. Онова, което прави най-силно впечатление е, че Еврипид е най-отворен към следващи етапи в развитието на античната, но и на новоевропейската драматургия. Трагизмът у героите на Еврипид е много по-трагичен, отколкото този у героите на Есхил и Софокъл. При Еврипид в 9 от неговите 18 достигнали до нас трагедии (19-тата е сатирна драма) присъства богът от машината (*deus ex machina*), който се появява накрая. Когато драматургичното действие е така заплетено, че не може по естествен логически път да се стигне до развързка, Еврипид прибегва до бога от машината. В Еврипидовата „Електра“, за разлика от трагедиите на Есхил и Софокъл на тази тема, се появява богът от машината и то даже не един, а се появяват двамата близнаци, Кастор и Полидевк, които са синове на Зевс – единият смъртен, другият безсмъртен. Явяват се и известяват каква е волята на боговете, след като Орест изпълнява вмененото му от Аполон задължение да отмъсти за любовното убийство на своя баща Агамемнон. Новото в драматургическата техника на Еврипид е продиктувано от новите елементи във философията, която си е изградил Еврипид под въздействие на кръговете, в които се е движел. Той въвежда за първи път т.нар. драма с интрига. Есхилевият Орест влиза много лесно при майка си. След това още по-лесно влиза при престъпника Егист и го убива, после убива и майка си. Еврипид въвежда много забележителен елемент на интрига, много правдоподобен. Клитемнестра е подмамена да отиде в селския дом на дъщеря си под претекст, че Електра ще ражда. Еврипид прави нова идейно-съдържателна интерпретация на мита, като прекроява самата сюжетика на действието.

Орест и Електра

В древногръцката естетика съществува понятието „етос“, което означава „характер“. Етосът на Еврипидовите герои е променлив. Най-изявените герои на Еврипид показват пред зрителя различни страни от своя характер. Героите на Софокъл, Орест и Електра, са застъпници на бащиното право, докато при Есхил и Еврипид са по-диалектически настроени – те отчитат принципите, позициите, мотивацията на двете страни (Агамемнон и Клитемнестра). Етосът на Софокловите герои е неизменен: Електра е непоколемиба. Героят софист е доста безчувствен и прагматичен, също и Електра. Поради това Орест и Електра правят впечатление на хладнокръвни убийци. В момента, в който Орест зад скелето убива Егист и Клитемнестра, иззад скелето се чува викът на Клитемнестра „Ах, нарани ме“. Софокловата Електра, която е пред лицето на публиката, но може да следи какво става, се обръща към брат си със следния вик: „Удари и втори път!“. Това е уникална сцена. Няма я нито у Есхил, нито у Еврипид, където не само Електра не взема участие в убийството, но и самият Орест е силно раздвоен, тъй като трябва да изпълни един тежък дълг, защото трябва да убие собствената си майка. Софокловите герои са ликуващи, непоколебими, докато при Есхил и Еврипид - смазани, съкрушени, нещастни.

При Есхил и при Софокъл Електра е неомъжена. Така че Софокловата Електра се определя като клета, нещастна, неомъжена злочестница. Еврипидовата Електра не е клета „неомъжена злочестница“. Тя е омъжена за автург (обикновен селянин, земеделец), пред чиято къща се развива действието, поради две причини: да бъде отстранена от двореца, тъй като тя е винаги противник на майка си и да не може нейното поколение по никакъв начин да заплашва царското семейство.

Припознаването на Орест

При Есхил припознаването на Орест се случва в първия епизод. Софокъл заобикаля несъобразностите с прекалено елементарното разпознаване между брат и сестрата от трагедията на Есхил „Хоефорите“. Той въвежда допълнителни персонажи - възпитателят на Орест и сестрата на Електра – Хризотемида и така при него припознаването е в третия епизод, когато се появява истинският Орест. Разпознаването се случва и в третия епизод на Еврипидовата Електра, когато Орест се опитва да убеди сестра си, че той е Орест, но тя не вярва на теорията за къдрицата и на стъпките край гроба, т.е. онова, което е изведено като доказателства в трагедията на Есхил и отчасти в трагедията на Софокъл.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

И при трите творби героите извършват голям грях - те прекрачват неписаните и писаните човешки закони. Онова което ги различава е, че при Софокъл героите правят впечатление на хладнокръвни убийци, те ликуват. Разбира се, самото убийство е малко стряскащо за модерния зрител, тъй като някак недопустимо голяма е ненавистта, която хранят братът и сестра, спрямо своята майка Клитемнестра. А при Есхил и Еврипид героите са смазани, съкрушени, нещастни. След отмъщението Електра и Орест страдат от терзанията на съвестта – не могат да преодолеят ужаса от майцеубийството. В думите на героите звучи разкаяние за страшното деяние, а хорът е напълно съгласен с тяхното самоосъждане. Майцеубийството не може да бъде акт за възстановяване на нарушената хармония. То се отхвърля като непростим грях и жестоко престъпление срещу писаните и неписаните човешки и божии закони.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Богданов, Б., А. Николова (съст.) Антична литература. Енциклопедичен справочник. С.: Държ. Издателство „Д-р П. Берон“, 1988.

[2] Лечева, Г., “Орестия” на Есхил (отношение между частите на трилогията; мотивация за действието на героите, ролята на “хюбриса” и родовото проклятие в развитието на сюжета; „дебатът” между различните гледни точки за щастието. Морално-правният казус в творбата и неговото разрешаване). В: E-learning Shell 02. (платформа за дистанционно обучение на Русенския университет.

За контакти

Айсун Бекирходжева, специалност Педагогика на обучението по български език и чужд език (английски) във Филиал Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”.
E-mail: aysun_bahadinova@abv.bg.

Доц. д-р Галина Лечева. Катедра по филологически науки, Филиал Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”. e-mail: GLEcheva@uni-ruse.bg.

„Слово за Адам и Ева“ - сравнение между доброто и злото в библейския разказ за грехопадението

автор: Елисей Неделчев
научен ръководител: Галина Лечева

Word for Adam and Eve - Comparison between Good and Evil in the biblical story of the Fall

This paper work shows the colorfulness of good and evil. The best case showing us good and evil, we found in the story of Adam and Eve in the Bible. The Fall put the humanity one step down in the Being, so now the humanity must repay for it. What actually brought to the fall? We can trace the exact way of the fall in this work, small decisions the ruin the men. Temptations to be like gods, and cleverness that leads to everything you want. The story is the perfect example of comparing good and evil.

Key words: Adam and Eve, Good and Evil, The Fall, God, Comparing, Bible.

ВЪВЕДЕНИЕ

Съзнанието за грехопадение, смъкнало човека на едно по-ниско стъпало в битието от това, към което той се чувства призван, не е изключителна принадлежност на юдеохристиянската традиция. Това общочовешко чувство е изразено в разнообразни митове и в символите на почти всички известни религии; благодарение на него повечето философски системи са формирали основното си проблемно ядро.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Църквата изгражда своето учение по въпроса за грехопадението главно върху тълкуването на определени старозаветни текстове. Разказът за сътворението на човека, който стои на първите страници от Книга Битие, се допълва с повед за първородия грях – повед, изумителна по своята образност, смислово богатство и точност на символичните архетипи.

Отпърво змеят съблазнява жената. Тук символизмът също не е случаен. На езика на жизнените символи, обичаен за Светото Писание (език на образите, а не на понятията) жената е символ на *природата*, естеството, в противоположност на мъжа – *логос*. В това противопоставяне на природа и логос, женско и мъжко начало е отразено не ценностно различаване, а човешкият опит във връзка с естествения път за реализиране на живота. Природата е дарена с “женска” предразположеност към възплъщаване на живота, ала за това ѝ трябва семето на логоса. Без единение на мъжкото и женското начало животът е невъзможен. Без намесата на словото (логоса) природата е не повече от възможност, съвсем не битиен факт; ала и словото, невъплътено в естеството, е само абстракция, лишена от индивидуална реалност.

И тъй, тъкмо жената първа се поддава на съблазънта да промени пътя на живота – поддава се тъкмо защото възплъщава в себе си не умозрителната, а напълно реалната, *естествената* възможност за живот. Думите, с които змеят се обръща към нея, оголват логиката, с която доброто се извращава от падналия логос, стремящ се да измами природата, да изврати самата възможност за живот: “И рече змеят на жената: истина ли каза Бог, да не ядете от никое дърво в рая? И отговори жената на змея: плодовете на дърветата можем да ядем; само от плодовете на дървото, що е посред рая, рече Бог: не яжте от тях, и не се докосвайте до тях, за да не умрете” (Бит. 3:1-3). Тогава змеят не настоява повече върху грубата си клевета и решително се отказва от нея – за да мине към следващата си уловка: “И отговори змеят на жената: не, няма да умрете; но знае Бог, че в деня, в който вкусите от тях, ще ви се отворят очите и ще бъдете като богове, знаещи добро и зло” (Бит. 3:4-5).

Тук библейският образ добива завършеност: пред това изкушение – да станат “като богове” и достигнат само-обожествяване – жената не е в състояние да устои.

Природата се решава на опит за жизнена автономия; първите хора се запалват от жажда за независимост и битийна самодостатъчност.

Тъй се извършило грехопадението на човека. Казвайки грехопадение, ние имаме предвид не просто понижаване на стойностното ниво, но промяна в *начина на битие*, цялостно извращаване на живота. Библейският текст рисува този битиен прелом и следствията му с обемни и точни образи.

Друго следствие на греха, изразено с езика на библейските образи, е чувството за вина и свързаният с него опит за самооправдание. Първите хора чуват стъпките и гласа на “Господа Бога, когато ходеше низ рая по дневната хладина” и ги обхваща страх – страх толкова силен, че те бързат да се укрият “от лицето на Господа Бога между райските дървета” (Бит. 3:8).

Ако усещането за голота и срамът разкриват загубата на личностния начин на битие, то стремежът за избавяне от отговорност и самооправданията, свързани с чувство за вина и страх, са най-вероятно израз на тревогата и мъката, предизвикани от загубата на истинския, вечния живот. Това е страхът от смъртта. Ние стигаме до този извод не произволно, а опирайки се върху критериите на църковната интерпретация на библейските текстове.

Източникът на греха не е толкова във външната изява, колкото във вътрешните стремежи на човека. Изкушението на змията е само поводът, който дава възможност на греха да се прояви. (То е необходимо, за да бъдат подложени на проверка доверието и признателността на хората към Бог.) Греховните действия според Библията са резултат от греховни помисли.

В християнството грехопадението е събитие, което според Библията е отделило човека от Бога и е извратило човешката природа. Грехът се дефинира като беззаконие, а беззаконието е неспазване на Божиите заповеди. И така от беззаконието идва грях. Всъщност беззаконието е непокорство към Бога, не почитане на Неговия авторитет. Всъщност в Библията се казва, че тези които вършат съзнателно грехове презират Господ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Узнавайки кое е добро и кое – лошо, хората проглеждат за своята същност, различия и отношения. Тяжната постъпка става причина Бог да ги изгони от Рая, за да не получат и безсмъртие – на безгрижния и щастлив живот е сложен край. Оттогава до днес всички хора по Земята се стремят към изгубената сигурност и хармония и се борят с изпитания, за да оцелеят. Първородният грях разрушава хармоничното единство между видимия и невидимия свят, между божественото и земното. Вследствие на това хората понякога не разпознават злото или не оценяват доброто. Оказва се, че истинското познание има много висока цена – често пъти до достигането му човекът страда и търпи загуби. Според Библията човекът е сътворен със свободна воля и може сам да избира пътя си – да върши добро и да получава съответната награда, или да върши зло и да бъде наказван. Познанието винаги е свързано с отговорността. Докато децата са малки, родителите носят отговорност за живота и постъпките им. Колкото повече порастват, толкова повече знания и житейски опит натрупват. До момента, в който сами поемат отговорността за своето съществуване и поведение.

Библейският разказ за грехопадението ни кара да се замислим доколко всеки от нас е способен да управлява силата на познанието, което притежава, за да прави добро!

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Библия. Православен превод. С. 2013.
- [2] Адам и Ева. Wikipedia

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC_%D0%B8_%D0%95%D0%B2%D0%B0

[3] Лечева, Г. Апокрифи – художествена проза. „Слово за Адам и Ева“. (електронни лекции в:

[4] Христова, Б. Разказ за Адам и Ева. В: Началото и краят на света. 2014

За контакти:

Елисей, Емилов Неделчев, студент от I курс, спец. ПОБЧЕ (английски). E-mail: seikoabi@abv.bg

Доц. д-р Галина Лечева. Катедра по филологически науки, Филиал Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”. e-mail: GLEcheva@Uni-ruse.bg

Учението на Йоан Златоуст за богатството според словата в сборника Златоуструй от XII век

автори: докторант Мария Томова-Михнева
научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

Резюме: В доклада са представени резултатите от проучване на изложеното в сборника *Златоуструй* Златоустово учение за генезиса и предназначението на материалното богатство. Йоан Златоуст не отрича богатството, за него то е средство за служене на Бога и на ближния. Едновременно с разкриване на разрушителната сила на алчността, проповедникът учи, че справедливото и разумно разпределение на богатата; любовта, милосърдието и хуманността са пътят за постигане на идеалното човешко общество, в което хората, независимо от своето обществено положение, ще вършат само добро.

Ключови думи: материално богатство, социален идеал, *Златоуструй* от XII век

ВЪВЕДЕНИЕ

Йоан Златоуст се отличава с дълбоко уважение към моралната страна на религията и с уменията да използва непосредствения смисъл на Библията за въвеждане на високи нравствени ценности в живота. Задълбоченото познаване на Светото писание, съчетано с изкуството да извлича заложените в текста нравствени идеи и примери за добродетелност, с поразителната му находчивост и остроумие, правят неговото слово достъпно, убедително и най-вече – въздействащо [1]. Неговите произведения, подобно на Новия Завет, са изпълнени с разкази за доброто и злото, за християнските добродетели и за духовната свобода, която носят те на човека. Макар да включва в своите беседи и догматически разсъждения, към въпросите за правилността на вярата Йоан Златоуст се докосва само по необходимост и то според нуждите на своето паство. Той ясно вижда, че разпространението и укрепването на християнството е възможно само ако изповядващите себе си за Христови последователи осъществяват повелята да живеят по евангелския закон на любовта и духовната чистота.

ИЗЛОЖЕНИЕ

През целия си живот Йоан Златоуст се стреми да държи будна съвестта на своите духовни чедра, да ги води по пътя на нравствената извисеност, защото „който спазва правилните догмати, а живее по езически, непременно ще се лиши от вечен живот” [2]. По-често от другите отци и учители на Църквата той се вглежда в „този свят” [3] и посредством силата на словото и на личния си пример влияе върху нравите на своите съвременници и постепенно прокарва християнския идеал в многообразните проявления на битието. Социално-икономическата сфера и нейните наболели въпроси също вълнуват великия константинополски светител, защото основният недъг на всяко класово общество – съсредоточаването на богатата в ръцете на малцина за сметка лишението на мнозина – неспирно задълбочава пропастта между богати и бедни и засилва неравенството. В своите проповеди Йоан Златоуст разглежда от различни точки на зрение въпроса за богатството и бедността. В настоящия доклад са представени резултатите от наблюдението над застъпените в сборника *Златоуструй* от XII век негови виждания за произхода на богатството, за неговото предназначение и употреба.

Йоан Златоуст изследва задълбочено генезиса и проявленията на обществено-икономическите и духовните явления на своето време, като ги дефинира, оценява ги и според своя религиозно-нравствен критерий ги осъжда като потъпкване на истината и любовта към ближния, т. е. като грях спрямо Бога и човека. Дефинициите функционират като **смисъл, образ и емоция** едновременно: те не само казват и

показват истината за Бога, човека и неговото битие, но и влияят върху чувствата и настроенията на вярващите, с което им помагат да осмислят своя живот и да направят своя избор. Чрез дефинициите нагледно и въздействащо бива тълкуван смисълът на едни или други нравствено-етични, религиозни или социални норми. Кратки като сентенции, те се превръщат в крилати фрази – готов отговор, поука и наставление. Богатият жизнен опит, който е вложен в тях, ярките образи и картини от многоликия живот, богатството и красотата на езиковия изказ ги правят неподластни на времето, актуални и днес. Много често Йоан Златоуст започва своята проповед направо с дефиниция, за да установи връзка със слушателите, като им припомни говореното предишния път или заостри вниманието им към новата разисквана тема, срв.: люблю оубо поста. како ѿць цѣломоудрѣна юсть. источьникъ прѣмоудрости въсакѣа (Слово на Й. Зл. за Адам и за дървото на познанието, 183в); всѣ оубо наша мѣтва. благодарствѣне да иматъ (Поучение на Й. Зл. за това как никои да не моли зло за своя брат, нито за врага си, нито за неверниците, 189а); добро юсть постѣ. добро и уѣтениѣ книжьноѣ (Слово на Й. Зл. за поста и за милосърдието към бедните, 186в) и др.

Този начин на проповядване сближава свещенослужителя с неговите духовни чеда, засилва влиянието над тяхната съвест и възможността да ги насочва по пътя към спасението. По-долу са посочени някои дефиниции на богатството, на неговия смисъл и на разрушителната му сила, срещани в преводните и в оригиналните слова на Златоструй от XII век:

- не браню же богатити сѧ нѣ богатствѣмъ истиньнѣимъ. безъ лихонаннѧ безъ хѣщениѧ и ноужа (61в);
- нищета юсть оубншии бѣтства (16б);
- крѣпѣкаго бо не тольма въ богатствѣ видимъ свѣтло сияюща. юлма же въ оубожствѣ (115в);
- нѣсть нѣ сего дѣла дано бѣтство да боудемъ юмоу стражию и повиньници. нѣ да и себѣ на потрѣбоу нѣ юсть. и инѣмъ на помощь (181а);
- иже бо имѣнию излѣха любитъ то нѣсть юмоу бѣдка нѣ стражъ и рабѣ. вѣще бо хотѧ съвѣрати. не раунтъ подати ни себѣ ни инѣмъ (181а);
- отравлению лежить въ имѣнии (173а);
- имѣнию... юже юсть начало въсемоу зѣлоу (180г);
- имѣнию... юже въ скорѣ погѣбнеть. или се ѿ насѣ. или мѣ ѿ него (141г);
- мѣ злата аще и мало видимъ. то издѣхноути хоцемъ жадаше на не (180г);
- такоже змии крѣветъ сѧ въ тѣрнии (ДЯВОЛЪТ). въ прѣлѣсти богатства чаето гнѣзд-с- . да аще юмѣ тѣрнѣ посѣчѣши погѣбнеть (166г-167а);
- земляною бо нѣ се имѣнию. и тоужде ослаѣпило юсть. да ни братиѧ своѧ знаемъ. ни ближикъ. нѣ и бѣдѣ имъ творимъ юго ради. али себѣ вѣщю бѣдоу творимъ. нѣ не ююемъ юѧ гладѣствѣмъ своимъ (180г);
- въ какѣ бо бѣдѣ не вѣмешемъ сѧ. клеветоуше на братию свою... и въ разбоѧ вѣпадохомъ хотѣше имѣнию... (180г-181а);
- ненасытѣщни бо сѧ имѣниѧ. на многѣ мѣслатъ зѣ. и мнози на нѧ. и тѣжюше ѧ ненавидѣтъ ихъ. а имъже соутъ бѣдѣ створили то ненавидѣтъ ихъ. имъже ли юдинако не соутъ створили. то боаще сѧ того же и ти такоже ненавидѣтъ ихъ (180г-181а);

Йоан Златоуст не отрича богатството, то е нещо, което Бог е допуснал. Иначе, „ако богатството беше нещо зло, то ние не бихме се молили да влезем в лоното на Авраам, който имаше триста и осемнадесет роби, родени в неговия дом”. Богатството е средство за служене на Бога и на ближния: да и себѣ на потрѣбоу нѣ юсть. и инѣмъ на

помощь (Поучение на Й. Зл. към людетe и за безумните, 181а). „Ползвайте се от житейските блага” – говори проповедникът – не враню же богатити сѧ нѧ богатствѧмъ истиннѧмъ, а според него това означава: безъ лихриманиа безъ хъщениа и ноужа (Поучение на Й. Зл. за това, че не подобава да съблазняваме своя брат и да го осъждаме, и за богатите, 61в).

Началото и коренът на богатството Йоан Златоуст открива в користолюбieto, несправедливостта, заграбването на чуждото имане и отнемането на хляба от слабите. Алчността е виновна за бедността и робството, тя превръща хората в „псета, по-зли от самите кучета”, тя ги кара „подобно на свине с радост да се валят в нечистотиите на сребролюбieto”: такоже и свиниѧ въ калѣ валають сѧ. тако и сии въ сирадѣ сребролюбива калающе сѧ радуютъ сѧ (173в). Щом генезисът на богатството се крие в неправдата и беззаконието, подхранващи огъня на алчността и хищничеството, то богатството е злина, заключава Йоан Златоуст, то е „крепост на злото и връх на пороците”, начало въсему зълоу (Поучение на Й. Зл. към людетe и за безумните, 180г-181а).

„Всичко на тази земя е Божие, защо тогава имуществото да е единствено твое? – обръща се проповедникът към богатия и сам отговаря – нима не е зло един да владее това, което принадлежи на Господ? Нима не е Божия земята и всичко, което е по нея? ... Което принадлежи на нашия Владика, принадлежи на всеки” [4]. Да присвоиш за себе си полагащото се на всички – в това се крие грехът на алчния човек.

Първият, който изпитва разрушителната сила на богатството, е неговият притежател. Той се превръща във „враг на цялата вселена”, жадуващ богатствата на другите да влязат в неговите ръце: хотѣлъ бы да бы юмоу все поустыни. да бы самъ въсѣхъ имѣлъ имѣниѧ (169в-г). Но няма толкова голямо богатство на света, което би могло да утоли ненаситна жажда: нѧ нѣсть имѣниа множества толика. юже можетъ оутробоу несътоую насытити (170а). Всички користолюбци безспирно, без да намерят покой и денем, и нощем копають зълоую рудоу на срѣдцихъ свихъ... мѣрты не вѣдѣтъ. гауе бо раскопають гауе больша стрѣти жажють (173в). Като nelечима болест алчността изгаря тялото им: такы бо соуть и въ газ- хъ болѣзни. акы огньмъ жьгонгы не могутъ с- насытити воды. нѧ присно жажють. такоже и ѡ имѣнии вѣс- и с- . николиже не можетъ похоти си насытити. акы и тѧ не напиа с- николиже воды. тако и съ не наемлетъ с- николиже имѣниа (169в) и разяжда душата им: воулемиа бо дшвнага нарицають с- златолюбивѧ (170в).

Като се поставя на мястото на сребролюбца и „влиза в неговата кожа”, проповедникът разкрива грозния лик на бездуховността и немилосърдието – рожбите на алчността. Мнозина се тези, които са заслепени от измамния блясък на парите, затова той говори от първо лице, множествено число, засилвайки въздействието на своите изобличаващи думи: ни братиа своа знаемъ. ни ближикъ. нѧ и вѣдѣ имъ творимъ. Непрестанният стремеж към придобиване опустошава душата на сребролюбца, изпълва я с омраза и ненавист към другите: „Ако би бил земен трус, и той би затрупал всички, а аз един бих останал, то взел бих тяхното имане; или да би глад настъпил и погубил всичко, освен златото, или потоп да би се случил... За такива безбройни злини си мисли той, користолюбецът, не за нещо добро, но за трусове и мълнии, за войни и разруха. И се моли всичко това да би случило”: и мѧного си помышл- ю. аще бо бы дѣють въ градѣ троусъ вѣлъ. ти да бы въс- подавилъ. а азъ быхъ юдинъ осталъ. да быхъ въсѣхъ имѣниѧ въз- лъ. или да бы гладъ пришѣдъ въс- погоубилъ. развѣ злата или потопъ да бы нашлъ тако тѧмами помышл- ютъ. а добра ничьсоже. нѧ троусы и трѣсканиа. и рати и пагѣбы. и о въсѣмъ тацѣмъ молитъ с- да бы было (169в-г).

Такава е цената, плащана за неразумното и несправедливо управляване на богатството: безчислени беди, клевети и вражди: нѧ не ююемъ юа гладѣствѣмъ своимъ. въ

какъти во вѣдѣти не вѣмещемъ сѧ. клеветюущи на братию свою. братиѧ во соутѣ ѳединовѣрнии. и въ разбоѧ въпадохомъ хотѣще имѣниѧ много съвѣрати... ненасытѣшии во сѧ имѣниѧ. на многы мѣслати злѣ. и мнози на нѧ. и тѣжюще га ненавиждѣти ихъ. а имѣже соутѣ вѣдѣ створиши то ненавиждѣти ихъ. имѣже ли ѳдинако не соутѣ створиши. то богаще сѧ того же ити такоже ненавиждѣти ихъ (169в-г).

Знатниятъ произходъ на Йоанъ Златоустъ му е позволилъ да опознае света и бита на висшите слоеве на обществото, чиито представители стоятъ далеч отъ всякакви морални ценности или задрѣжки. Правдиво обрисованата картина на бленуваното отъ користолюбѣца опустошение разкрива неизмеримите дълбини, до които е достигнало духовното падение. Тя разкрива не само облика на алчния богаташ, тънещъ в разкош и разточителство, в чийто домъ робите не знаятъ почивка, трудейки се да задоволятъ всяка негова прищявка: раби и рабѣти не поучивають... оутварѣ добрънихъ ризѣ. и чистѣи брѣвниѣ... поучениѧ сапогамъ... гѧди мѣногѣга и вина добровольнаѧ... свѣтѣ-щеи сѣ-злато. и звѣ-цѣ-ниѣ сѣвѣра... бѣстрѣи кони... оградаи овощѣнии... домове и храми красѣнии... имѣниѧ многою... (142г), но и образа на облечения въ владетелска мощъ човекъ, у когото самовеличаенето и чуждите ласкателства са затъмнили преценките и са породили усещане за безсмъртие и богоподобие: властельскаѧ слава и величаниѧ... прѣзѣрѣ-щи оубоѣга а сами тако бесѣмъртни ходѣ-ще... корѣ-щи ницага... невѣроущи вѣдѣнихъ... глѣмѣ-щи сѣ-свиѣльми. и питающии сѣ-сами а оубоѣнихъ не вѣроуще... смѣхотворѣци. и добрънихъ роуѣгающе сѣ-и хоуѣ-ще га... глѣущии гѧдинѣ и пинѣти оутро во оумьренѣ... сами сѣ-прѣльщающе (142г). Но покоятъ раслабѣ-ють дѣшу и оумѣ, безделието наносить на дѣшу въсѣ-коу зѣлобоу. сласти вѣдѣнаѧ въставѣ-ють. облечеть въ ороужие величаниѧ и гнѣва. и зависти творить. и тѣщию славоу (35а) и в крайна сметка погубватъ човешкото у човека: мракѣ дѣржитѣ сѣдѣца ихъ (116в).

Макар че изпитва последиците отъ разобличаването на тщеславието, користолюбието и немилосърдието на своите съвременници, Йоанъ Златоустъ непрестанно ги поучава и увещава, за да дѣржи будна и чиста тяхната съвест, да укрепи моралната им сила, да ги предизвика къмъ усърдие и труд по пътя къмъ спасението. Но някои са така „окаменени“ в своята алчност, че макар да нямат кому да оставятъ напрупаните богатства, пак не могат да обуздаятъ влечението си къмъ разкош и безсмислено пилеене. Те не притежаватъ нравствената извисеност, която би им позволила правилно да употребятъ своето имане в името на нуждаещите се, както е повелилъ Христосъ: нѣ соутѣ нѣци тако окаянни и окаменени. ни дѣтни имѣюще. ни хотѣще дѧгати имѣниѧ трѣвоующиимѣ. нѣ потикѣуиѧмѣ и ласкавѣщемѣ. и онѣсеюу и онѣсици. пауѣ волѣ-ть своею имѣниѧ таѣмѣмѣ дѧгати неже хѣсоу (148б). Неспирниятъ стремежъ къмъ придобиване е погубилъ човешките им ценности, утѣпкалъ е пътя къмъ нравственото им падение, оугасло во ихъ ѣсть дѣшною око (173г), затова с горчивина проповедникътъ отронва: отравлениѧ лежить въ имѣнии (173а).

Прекомерната алчност и богатството раждатъ само бездушие, страх и злини: то нѣ ли бездоушна вещь си. то нѣ ли вѣременна. то нѣ ли оуже невѣрно съвѣрание ихъ. то нѣ ли пѣлно страха и вѣдѣти. оубиства и враждѣти. и ненавишти. не оунѣниѧ ли и зѣлобѣти мѣногѣти. не земля ли и попелѣ. то чѣто сѣ толико неистовѣство. чѣто ли недоуѣтъ сѣ (173а-б). Заради имане деца се изправятъ срещу родители, несправедливо вдигнатото оръжие се обагрѣ с кръв, а животътъ се изпѣлва с беззаконие и неправда: поутѣми. рѧтѣми. моремѣ. соудѣши. небонѣ и поучиноу морѣскѣю. кѣрви напѣлнило ю мѣногашѣдѣти и вѣ закона. и ороужие оубрѣлають. и на въсоу пагоувоу поощають. и сѣрдобла творить не знати. и сѣна на оѣца въставѣлають. и на матери. и въсѣ зѣло жизни сѣга вънесе (173б).

Неправилният възглед за значението и ролята на богатството не позволява на сребролюбеца да проумее, че придобиването не може да бъде самоцел. „Който обича прекомерно своето имане, той не е негов господар, а негов страж и роб”. За да не превърне своя притежател в служител на мамона, който: не рауитъ подати ни себѣ ни инѣмъ (181а), богатството трябва да се управлява разумно и справедливо.

„Много са примерите – говори Йоан Златоуст – които показват, че Бог винаги се старае да унищожи алчността, за да не желае никой да притежава повече от необходимото”. Защото богатството е дадено на нас, хората, за задоволяване на нашите потребности, но и за помощ на другите: нъ да и себѣ на потребуоу нты юсть. и инѣмъ на помощь (181а). Защото Божиите наставления са: да обикнем Христа, да стъпчем злото, за да се умножи доброто: встанѣте с- ѿ зѣловъ вашихъ. навъикнѣте добро творити. и избавите себидимааго... бѣстра теуениа створите на добро ногама вашима. никомоуже въздающе зѣло за зѣло. ни клеветы за клеветоу. слъзми ѿмывающе вс- прѣгрѣшениа. братолюбиемъ цвѣтоуще. не тѣуию послѣшающе оучениа. нъ сътвор- юще повелѣнаа намъ (128б).

От богатия се изисква религиозна ревност и старание, за да стане пример за обикновените хора: како имать ратаи или копауъ спсти с- . вид- тебе лѣн- ца с- (36в); дѣлають дѣлателе земли тебе. а ты имъ дѣшу одѣлаи чистю. принос- ты ти плодъ земельныа. а ты га възнеси на ѣво (37а). Негово задължение е да подпомага църквата, защото в Божия храм нѣсть тоу сквърньнаго дѣла видѣти. нѣсть тоу пианьства ни питаниа зѣла... нѣсть тѣцааа славъ... многотоу добра сияють (37б).

И когато се възстанови изначалната справедливост и материалните блага започнат се разпределят по равно, „земята ще стане небе”. В това се крие Златоустовият идеал за човешко общество.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Духовно свободният човек, независимо от своето обществено положение, върши само добро в името на справедливостта и на хуманните отношения между хората. Ето защо през целия си живот Йоан Златоуст наставлява своите духовни чеда по пътя към добротата и истината – най-висшите християнски ценности, които премахват слабостта и беззащитността на бедния и очистват богатия от греха и немилосърдието.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Попов И. В. Иоанн Златоуст и его враги. – В: Богословский вестник 1907. Т. 3. № 11. с. 569 – 607.
- [2] Иоанн Златоуст. Творения. Т. I. Санкт Петербург, с. 603.
- [3] Кудрявцев И. П. Учение Златоуста и его социальный идеал. – В: Богословский вестник 1907. № 12. с. 785 – 797.
- [4] Иоанн Златоуст. Творения. Т. XI, с. 704.

За контакти:

Мария Томова-Михнева – задочен докторант в Катедрата по филологически науки, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tomova_maria@abv.bg

Доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Старобългарските местоимения в молитвата „Отче наш“ от Острожката Библия и Ватиканското евангелие

автор: Вяра Жекова

научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

Old Bulgarian pronouns in the prayer “Our Father” from the Ostroga Bible and the Vatican gospel:
This paper introduces the topic of Old Bulgarian pronouns - their forms and usage in the prayer “Our father” from the Ostroga Bible and the Vatican gospel. Bulgarian pronouns have grammatical categories such as person (first person, second person, third person), number (singular, plural), gender, within the third person singular (masculine, feminine, neuter), and case (nominative, accusative, dative). Due to changes in the language throughout the years they have been simplified.

Key words: old Bulgarian, pronoun, form, person, number, gender, case, usage.

ВЪВЕДЕНИЕ

Старобългарски притежава два типа местоимение – лични и нелични. Към първия тип спадат личните и възвратните местоимения. Към втория тип спадат показателните, обобщителните, притежателните, въпросителните, отрицателните, неопределителните, относителните и анафоричното местоимение. Ще разгледаме употребата им в молитвата „Отче наш“ от Острожката библия и Ватиканското евангелие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В старобългарски личното местоимение не притежава граматичен род и има форми само за първо и второ лице. Към личните местоимения в старобългарски се отнасят аз (1л., ед.ч.), ты (2л., ед.ч.), вѣ (1л., дв.ч.), ва (2л., дв.ч.), мы (1л., мн.ч.), вы (2л., мн.ч.). Местоимението азъ означава самото говорещо лице. Местоимението ты означава лицето, към което говорещият се обръща, събеседника. Местоимението вѣ означава говорещият заедно с още едно лице - 'ние двамата'. Местоимението ва означава събеседника заедно с още едно лице - 'вие двамата'. Местоименията мы и вы означават групи лица, повече от двама.

За посочване на трето лице в старобългарски се използват формите в Им.п. на показателното местоимение съ (1л.,м.р.), си (1л.,ж.р.), се (1л.,ср.р.), тѣ (2л.,м.р.), та (2л.,ж.р.), то (2л.,м.р.), онъ (3л.,м.р.), она (3л.,ж.р.), оно (3л.,м.р.), в зависимост от отношението на посочваното лице или обект спрямо говорещия или неговия събеседник. Към групата на личните местоимения по общия структурен тип, значение и синтактични връзки се отнася и възвратното местоимение са. То няма форми за именителен падеж и не се изменя по число: себе (Род.п.), себе си (Дат.п.), себе сѧ (Вин.п.), собоѡѡ (Тв.п.), себѣ (Мест.п.).

Характерна особеност в склонението на личните местоимения в старобългарски е наличието на суплетивизъм, т. е. на форми, образувани от различни корени — както в рамките на едно число, така и в съотношението между единствено, множествено и двойствено число. В ед. ч. личното местоимение за 1 л. в им. п. има основа азъ-тъ, в род.-вин. п. мѣн-ѣ, в дат.-мест. п. мѣн-ѣ; личното местоимение за 2 л. в им. п. има основа ты, в род. п. теѣ, в дат. и мест. п. теѣ-ѣ, в тв. п. тоѡ-ѡѡ и т. н. Възвратното местоимение в род. п. има основа сеѣ-ѣ, в тв. п. соѡ-ѡѡ, във вин. п. сѧ. Суплетивни са формите и в мн. ч. - мы, вы за им. п., нас, вас за род. и мест. п., намѣ, вамѣ за дат. п. и т. н. В дв. ч. личното местоимение за 1 л. има различни форми за им. и вин. п., докато за 2 л. те са еднакви. В изречението личното местоимение се употребява като подлог или допълнение.

Кратките форми на възвратното лично местоимение се превръщат във възвратните частици си, сѧ и стават формални показатели на възвратните глаголи.

Формата за първо лице винаги се употребява без йотация на началната гласна а. На едно единствено място в старобългарския паметник Марийнско евангелие е употребена формата азъ, и то след гласна: свѣпрошѧ и азъ вы.

Кратките форми за дат. пад. са енклитични. Винителните форми мѧ, тѧ, сѧ, ны, вы са могли да имат собствено ударение и да стоят в началото на изречението, сравни напр. тѧ молимъ; иже вы приметъ, мѧ приеимлетъ.

Кратката форма за дат. пад. мн. ч. вы се употребява много рядко в старобългарските паметници.

Формата за род. пад. ед. ч. мене се пише и като м'не.

Още в старобългарските паметници на известни места срещаме формата ны вм. мы за 1 л. мн. ч.

Склонение на личните местоимения и на възвратното местоимение

		Ед.ч.		Дв.ч.	
Им.		азъ	ты	—	
Род.		мене	тебе	себе	
Дат.		мьнѣ, ми	тебе, ти	себѣ	
Вин.		мѧ, мене	тѧ, тебе	сѧ, себе	
Тв.		мѣноѧ	товоѧ	собо	
Мес		мѣнѣ	тебѣ	себѣ	
		Мн.ч.		Дв.ч.	
Им.	м	вы	Им. п.	вѣ	ва
Род.	нас	васъ	Вин. п.	на	ва
Дат.	на	вамъ, вы	Род.- мест.	наю	ва
Вин.	нас	васъ, вы	Дат.-тв. п.	нама	ва
Тв.	на	вами			
Мес	нас	васъ			

В изречението неличните местоимения изпълняват службата на съгласувано определение и се характеризират с категория род, число и падеж, като се изменят в зависимост от определящото съществително име.

Въпросителното местоимение кѣто, чѣто нямат форми за отделните родове и числа. Имат форми само за единствено число. С кѣто се пита за съществителни от трите рода, назоваващи лица. А с чѣто се пита за предмети.

Има четири показателни местоимения в старобългарския език. Това са сѣ, тѣ, онѣ, оуѣ. Показателните местоимения тѣ, онѣ, оуѣ се скланят по твърдото местоименно склонение, а сѣ се скланя по смесения местоименен тип, за който са характерни окончания от твърдо и меко местоименно склонение.

Анафоричното местоимение по произход е старо показателно местоимение, което имало форми за трите числа и рода. Склонението на това местоимение се извършва по мекия местоименен тип.

Формите за неопределителните местоимения се образуват като към въпросителното местоимение се прибави частицата *нѣ* – *нѣкътъ*, *нѣуьто*, *нѣкъти*.

Неопределителните местоимения могат да се образуват с помощта на наречията *аше* – *ашете кътъ* или с частичката *либо* – *кътъ либо*, *уьто либо*.

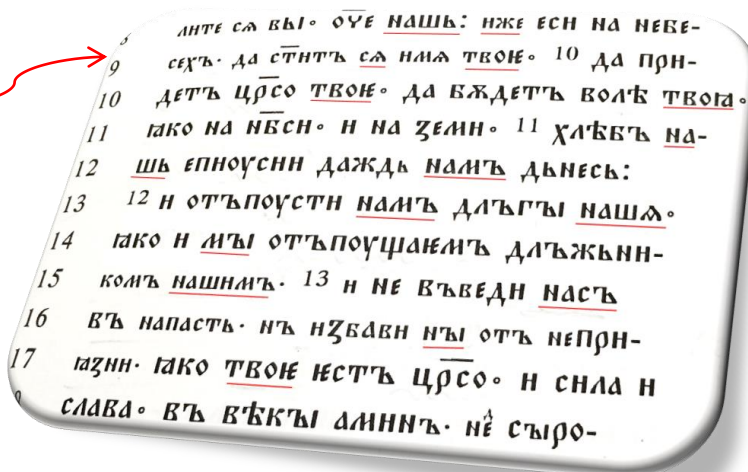
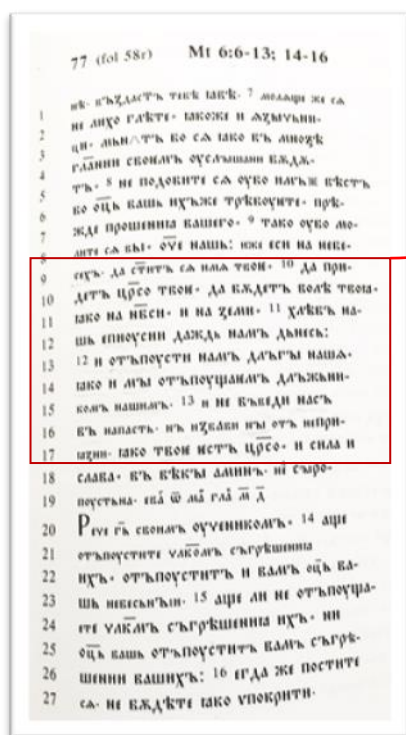
Отрицателните местоимения се образуват като пред формите на отрицателното местоимение се постави отрицателната неопределителна частица *ни* и в края се прибави частицата *же* – *ни кътъ же*, *ни къиже*.

Обобщителното местоимение – *всакон*.

В старобългарски формите за относителните местоимения се образуват като частицата *же* се прибави към формите на анафоричното местоимение – *иже*, *таже*, *юже*. Относителното местоимение се скланя по модела на анафоричните местоимения в съответния род.

В настоящия доклад се проучват местоименията в молитвата „Отче наш“ (Матей 6:9-13), според преписите им във Ватиканското евангелие от X век и Острожката библия.

Местоименията в молитвата „Отче наш“ (Матей 6:9-13), Ватиканско евангелие:

Нашъ - притежателно местоимение, 1л., м.р., *И.п.Иже* - относително местоимение, м.р., ед.ч., *И.м.Ѡа* - възвратно местоимение, ед.ч., *В.п.Твое* - притежателно местоимение, 2л., ср.р., *И.п.Твоя* - притежателно местоимение, 2л., ж.р., *И.п.Намъ* - лично местоимение, 1л., мн.ч., *Д.п.Наша* - притежателно местоимение, 1л., ед.ч., *И.п.Мы* - лично местоимение, 1л., мн.ч., *И.п.Нашимъ* - притежателно местоимение, 1л., м.р., *Д.п.Насъ* - лично местоимение, 1л., мн.ч., *Р.п.Мы* - лично местоимение, 1л., мн.ч., *В.п.*

Местоименията в молитвата „Отче наш“ (Матей 6:9-13), Острожка Библия:

Нашъ - притежательно местоимение, 1л., м.р., И.п.Иже - относительно местоимение, м.р., ед.ч., И.п.Гд - взвратно местоимение, 1л., ед.ч., В.п.Твоѣ - притежательно местоимение, 2л., ср.р., И.п.Твоа - притежательно местоимение, 2л., ж.р., И.п.Нашъ - лично местоимение, 1л., мн.ч., Д.п.Наша - притежательно местоимение, 1л., ед.ч., И.п.Мы - лично местоимение, 1л., мн.ч., И.п.Наший = нашииъ - притежательно местоимение, 1л., м.р., Д.п.Насъ - лично местоимение, 1л., мн.ч., Р.п.На̑ = насъ - лично местоимение, 1л., мн.ч., Р. п.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В течение на вековете, повечето старобългарските местоимения са били опростени, поради редица изменения и промени настъпили в езика. В българската писменост от старобългарската епоха до най-ново време за 1л. ед.ч. си остава неизменна формата аз. Неизменна остава и формата за 2л. ед.ч. *ти*. Във формата за 1л. мн.ч. настъпва промяна, която е много типична предвид обстоятелствата, че не се среща в никой славянски език. Това е промяната на *лгы* във *вгы*. В новобългарския език се употребява формата *ние*, която представя удължение на старата форма *вгы*. Удължените форми *вие* и *ние* се срещат по паметниците след XIII в. Неизменна остава формата за 2л. мн.ч. *вгы*, *вие* - новобългарски език.

При сравнението на молитвата „Отче наш“ от Острожката Библия и Ватиканското евангелие виждаме, че местоименията, които са употребени изцяло, се препокриват. Разлика откриваме единствено в окончанията на някои от местоименията. Първата е в употребата на притежателното местоимение «твою» във Ватиканското евангелие и «твоя» в Острожката Библия имаме, «твоя» и «твоя», «Нашимъ» и «Нашѣ = нашимъ», «Ны» и «Нѣ = настъ». Минималната разлика в употребата на местоименията свидетелства за това, че преписването и превеждането на святата книга Библията се е извършвало с голяма прецизност и стремеж за максимална точност.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Мирчев, К. Старобългарски език. С., 1985.
- [2] Граматика на старобългарския език. С., 1991.
- [3] Острожская Библия, 1561.
- [4] Кръстанов Тр., А.-М. Тотоманова, Ив. Добрев. Ватиканско евангелие. Старобългарски кирилски апракос от X в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr.2502. София, 1986.

За контакти:

Вяра Жекова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал - Силистра, първи курс, педагогика на обучението по български език и английски език.

Доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

За структурата на Супрасълския сборник

автор: Елка Стоянова
 научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

***The Structure of the Codex Suprasliensis:** The Codex Suprasliensis (called also the Retkov Sbornik). The question about the structure of (uprakalskiq sbornik) is more complicated as it seems. It provides two approaches: textological approach, which set the (surakalskiq sbornik) in the common picture of Slavonic and greek collections with hagiography-predicatory content, as it exposes its compilatory characteristic, it tries find its components and language approach, which examines the language of the manuscript and establishes various layers of different ages and academies.*

Key words: the structure of the Codex Suprasliensis, sainthood, legend

ВЪВЕДЕНИЕ

Вече век и половина *Супрасълският сборник* заслужено е предмет на всестранно проучване както в старобългаристиката, така и в славистиката, тъй като той е един от най-важните извори за старобългарския език. Ръкописът поставя твърде много въпроси, чието разрешаване е във връзка с изясняване началото на Преславската книжовна школа, с проучване принципите на преводаческото изкуство, с установяване началото на църковната дейност и с изследване духовните интереси на българското общество. Съществен принос за проучване състава на *Супрасълския сборник* има авторитетният езиковед Ван Вейк.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Въпросът за състава на *Супрасълския сборник* е много по-сложен, отколкото изглежда на пръв поглед. Той предвижда два подхода: текстологичен подход, който, като поставя Супрасълския сборник в общата картина на славянските и гръцките сборници с житиеписно-проповедническо съдържание, разкрива неговия компилативен характер и се насочва към откриване на неговите съставки. И езиков подход, който, изследвайки езика на ръкописа, установява разни пластове от различни епохи и школи.

Супрасълският сборник съдържа 48 различни слова /които изследователите условно наричат и глави/: едно на свети Василий Велики - за светите четиридесет мъченици; едно от Епифаний Кипърски „За погребението на тялото на Господа нашего Иисуса Христа“, едно за Йосиф от Ариматей; едно от патриарх Фотий „За Връбница“ и седемнадесет слова от Йоан Златоуст. Останалите са произведения на други автори. Сборникът е една от най-обемистите старобългарски книги – има 285 пергаментни листа.

Супрасълският ръкопис е съставен за нуждите на българската православна църква, според изискванията на църковната служба, както повечето подобни сборници. Той е композиран въз основа на поне два първоизточника, съдържащи менелогий и триоден панегирик с проповеди за четене по време на Светлата седмица. Има два съставни дяла, които вървят по реда на литургичния календар – първият – мартенски месецослов с 28 четива, вторият – 20 проповеди за Страстната седмица, които вървят по реда в литургичния календар. Така главите от първа до двайсет и пета, които са ядрото на първия дял, вървят една след друга според дните на март месец. Това са 25 глави за 22 дена, а именно за дните 4 - 7, 9 - 14, 18 - 26 и 29 - 31, двадесет и пет глави за двадесет и два дена, по едно четиво на ден, като има за три дена по две четива: за 9 март: 5 и 6 глава; 10 март: 9 и 10 глава; 25 март: 20 -21 глава. В края на ръкописа като допълнения са поместени останалите три четива от тоя дял: глави 41 – 48, които се четат съответно на 2 или 4 март, на 7 и 18 март.

Вторият дял е съставен от глави, подредени по ред: от Лазаровата събота до Томина неделя, като за 10 дена са включени 20 проповеди, за празник по две

проповеди, без Великден, за който са предвидени три проповеди и за Разпети петък, за който е предвидена само една проповед.

Ето и съдържанието на ръкописа по дадените жития за дните и паметите:

4 март: *Мъчение на св. св. Павел и Юлиана, негова сестра*. Това е първото житие в сборника. Без начало.

Житие на Яков Черноризац Постник - първото от трите жития, добавени в края на сборника, с неотбелязани дни.

5 март: *Мъчение на св. Василиск*. Сега честван на 22 май.

6 март: *Чудотворение на св. Конон Исаврийски*.

7 март: *Мъчение на св. св. новоявивши се мъченици Теодор, Калист, Васо и дружината им*.

Житие на св. св. херсонски мъченици епископи Василий и Капитон. Второто по ред в края на сборника житие, без отбелязани дни.

9 март: *Св. 40 мъченици севастийски*.

10 март: *Св. Мъченик Кондрат и тези с него* (пострадали при Деций в 258 г.).

11 март: *Житие на Григорий папа Римски*.

12 март: *Мъчение на св. Пионий Смирненски*. Сега на 12 март.

и *Молитва на св. Пионий*.

13 март: *Мъчение на св. Савии*.

Пропуск

15 март: *Мъчение на св. Александър в Сида Памфилийска*.

Пропуск

Слово на св. отци за таксиота. У архиеп. Сергей, I.

Слово на св. отци за воина Таксиот.

18 март: *Житие и деяние на преп. Анин* (X - XI в.).

19 март: *Житие на св. Павел Препрости*.

20 март: *Мъчение на св. св. Терентий, Африкан и Помпий*. Сега на 10 април.

21 март: *Житие на преп. Исаакий Далматински*. Сега на 3 август. (V в.)

22 март: *Мъчение на св. св. Трофим и Евкарпион*.

23 март: *Мъчение на св. Дометий и учениците му*. Сега на 7 август.

24 март: *Страдание на св. чистителя и мъченика Артемий*. Липсва краят на житието.

25 март: Две слова (първото без начало) на св. Йоан Златоуст за *Благовещение*.

26 март: *Мъчение на св. Иринеи Сирмийски – Сремски*.

Няма пропуск

29 март: *Мъчение на св. св. Йон и Варахисий с дружината му*. Персийски мъченици, хвърлени в замръзващо езеро, IV в.

30 март: *Житие на св. Йоан Лествичник* (VI в.).

31 март: *Житие на св. Йоан Мълчаливи от манастира на св. Сава*. Сега на 29 март.

Следват слова по дните на Троида:

От св. Йоан Златоуст:

- две за Четверодневния Лазар - Лазарова събота;
- за Връбница.

От патриарх Фотий:

- за Връбница.

От св. Йоан Златоуст:

- за смоковницата на Велики понеделник.
- за Алканий, Йосиф (Прекрасний), попа и Давид (пророка);
- две слова за Велики вторник: за десетте девиси и талантите; за заговора срещу

Христос;

- две слова: за блудницата и за завистта – ва Велика сряда;

- две слова: за предателството на Юда и извършване на св.Тайни;
и другото отделно – на Велики четвъртък;
- слово за Велики петък;
- слово за завардване гроба на Христос.
От св. Е п и ф а н и й К и п ъ р с к и
- слово за погребението на Христос, на Велика събота.
От св. Й о а н З л а т о у с т :
- три слова за Пасха, Възкресение Христово;
- за Нова неделя и св. Тома, Томина неделя.

Изследванията върху *Супрасълския сборник* разкриват, че той има пропуски на осем места, като на две места липсват по един лист и на три места по два листа. Липсват четива за дните 8, 27 и 28, което не се дължи на механичен пропуск. Известно е, че върху изгубените пет или шест двойни листа са били поставени четивата за дните от 1 до 3 и от 15 до 17 март, въпреки че в месецослова има четива и за тези шест дена. Все още не е доказано за последния пропуск дали е изгубен само края на 48 глава или заедно с нея и някои други четива. Начинът те да могат да бъдат възстановени отчасти е като се стъпи на данните на друг препис на Сборника от времето, когато този ръкопис е бил без тези пропуски.

Със структурата си *Супрасълският сборник* намира своето естествено място сред житиеписно-проповедническите сборници – подобно на тях той се придържа към календара на неподвижните празници в месецослова и на подвижните в проповедите. Също така ръкописът издава своята обособена, индивидуална физиономия, поради самото необикновено събиране на двете части в един сборник. Погледнат отделно с тези си две съставки – проповеди и месецослов, сборникът отпраща към гръцките сборници като към структурни образци, като се има предвид не конкретно инвентарът на текстовете, а само формалната структура на сборниците.

Ван Вейк прави проучване, което доказва, че шеста глава от четивото за девети март, която е проповед, няма нищо общо с останалите глави на месецослова. Тя се отличава от останалите с речникови особености (*чнсма*, *онмингъ*, *сѣингъ* 'крепост, кула' и други) и морфологични особености (аорист, второ и трето лице, ед.ч. *научѣтъ*, страдателно и деятелно причастие на -нн). Освен това той доказва тясното родство на тази глава с глави 41 - 43. Изследователите, които търсят от кой сборник биха могли да бъдат тези глави, посочват *Михановичевия хомилар*, в който всъщност се намират въпросните глави, и то в една структура, която предвижда включването именно на четивата за 9 март и за Възкресението. Друго доказателство, до което достига Ван Вейк, е, че и глава 21-ва, също проповед, се отличава от 6-та глава; че глави 46 - 48 по произход са различни от повечето месецословни четива и че хомиларът не е единен, тъй като освен глава 40, която е по-старинна, се отделят и главите 32, 38 и 39.

Проповедите се отнасят до една част от подвижната година, която има известна самостоятелност. Четивата от Лазарова събота до Томина неделя в гръцките сборници са част от по-обширни единици и не отговарят на никой гръцки сборник. Що се отнася до хомилара в *Супрасълския сборник* все още не е посочен неговият прототип и не е открит негов византийски образец. Славянските сборници, които съдържат понякога същите проповеди, които се срещат в *Супрасълския сборник*, позволяват да се надникне зад хомилара на сборника и да се търсят структурите, които са използвани за неговото изграждане. Проповедите са в точно изграден структурен контекст. Библейските цитати, които изобилстват в тази част, са посочени от издателите на гръцките текстове, главно в Гръцката патрология, в специалните издирвания от Ваян и Дурново, както и при коментарите на самия Северянов.

Днес се знае, че над 20 гръцки ръкописа съдържат преписи на отделни глави от Сборника, затова Библиотеката на Българската академия на науките е поръчала

микрофилми и изработила техни фотокопия. Те ще послужат при изучаване на старобългарския ръкопис, а получените данни от изучаването на езика му ще покаже дали *Супрасълският сборник* е дело на един или повече преводачи, но съвременници на същата школа, т.е. дали е нещо цяло по произход. Тази цялост би се отразила и на единството на езика и обратно, възможно е данните да покажат, че е сбор от нееднородни езикови елементи, които се различават по място и време на писане.

Езиковият подход към въпроса за състава на *Супрасълския сборник* раздробява неговите два дяла: проповеди и месецослов. Внимателният анализ е показал, че отделни глави, смятани досега винаги за еднородни, не са такива. За да се обясни тази хибридность на отделните глави Кулбакин прилага единствения досега системен анализ и въз основа на него дава следното обяснение: *Въпросният текст, излязъл от Охрид с архаични форми, в Преслав ги е изоставил, за да приеме местни и по-нови форми. Аз тук няма да се изкажа категорично по въпроса, но ще се огранича да посоча, че хибридностьта, за която говорих, не се отнася до повърхността на текста, но е свързан с дълбоко разцепване на самия текст, т.е., че в съответната глава има две съставки, различни по произход* [1].

Йордан Заимов споделя за това: „На всяка страница поставих и кратки колонни заглавия на главите, за да може читателят веднага да разбере кой текст към коя глава се отнася. Не е възможно да разгледаме всички слова и жития с известен гръцки оригинал, и да направим заключение, но нека вземем гръцкия оригинал със старобългарския превод на „Слово за Благовещение Богородично“ от св. Йоан Златоуст и „Житие на св. Йоан, безмълвния епископ в манастира на нашия отец Сава“, тъй като *Супрасълският сборник* съдържа и слова и жития. Стилът на словата и житията е различен и затова ние можем да направим заключение върху тия две произведения за другите слова и жития и за цялото съчинение. В отделни случаи пък пропуска думи или отминава цели изречения и откъси, което говори, че е възможно да е имал друг текст, различен от достигалия до днес. По правило хиперабатоните в гръцкия език се отбягват от преводача в съгласие с духа на старобългарския език. Инфинитивът има широка употреба и в двата езика, и се явява като допълнение, като подлог и в конструкции. Членуваният гръцки инфинитив се превежда обикновено със съществително име. Причастието се явява и в двата езика като определение, като сказуемо определение и в конструкцията дателен самостоятелен в старобългарски език и в родителен самостоятелен в гръцки език. В гръцкия оригинал не се употребява двойствено число, обаче тук се употребява винаги когато става въпрос за две лица или за два предмета. За преводача родителите винаги са в двойствено число” [2].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Днес славистите биват привлечени от интересните черти на *Супрасълския сборник*. По тях те изследват старобългарското речниково богатство, преводаческата техника на старобългарските книжовници, строежа на старобългарската дума, на старобългарското изречение и литературният им привкус.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Заимов, Й., Капалдо М., Супрасълска рукопись*, София, 1982.

[2] *БАН, Проучвания върху Супрасълския сборник*, София, 1980.

За контакти:

Елка Василева Стоянова, спец: Български и английски език, III курс, e-mail: elkavs@abv.bg

Доц. дфн Т. Георгиева, Катедра по филологически науки при Филиал-Силстра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Словообразуване на съществителните имена в Супрасълския сборник

автор: Елка Стоянова

научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

Word-formation of nouns in the Codex Supraslieansis (called also the Retkov Sbornik): For more than 150 years Slavonic philologists have been attracted by the distinctive features of the Suprasalski collection. They use it to examine the translational technique of the old Bulgarian bookmen, the structure of the old Bulgarian sentence as well as the word-formation of the old Bulgarian word.

Key words: *Nomina actionis et resultative, Nomina attributiva, Nomina actionis et resultative, word formation, nomina nota*

ВЪВЕДЕНИЕ

Вече повече почти 150 години филолозите слависти биват привлечени от характерните особености на *Супрасълския сборник*. По тях те изследват преводаческата техника на старобългарските книжовници, строежа на старобългарското изречение, както и словообразуването на старобългарската дума. Иван Кочев, Емилия Кочева, Татяна Мострова, Боряна Велчева са малка част от филолозите, работили по въпроса за словообразуването на съществителните имена в *Супрасълския сборник*. Една добре разработена проблематика, от която черпим информация за старобългарската лексикология. Техните доклади и разисквания са представени пред Първия международен симпозиум за *Супрасълския сборник* и публикувани в „Проучвания върху Супрасълския сборник“ [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

През старобългарската епоха живата мотивираност на съществителните имена бележи подчертана склонност към изразяване на процесуалното отношение. Идеята за действеност лежи в основата на по-голямата част от словообразователните формации в *Супрасълския сборник*. Под мотивираност на съществителните имена се разбира образуването на нови думи с помощта на специална словообразуваща наставка и основа, която се явява мотивираща за новата дума. Главна особеност на именното словообразуване в Сборника е хипертрофията на имената, в които е налице процесуално отношение. Случаите, които съставят образования с различни вариации на експлицитно изразена действителност, са три четвърти.

Предметно отношение е налице в много малка част от имената. Формациите с атрибутивна мотивираност са представени по-добре. Съществителните, в които прозира обстоятелствено-ономасиологично отношение съставят незначителна част. Живата мотивираност на съществителните имена през старобългарската епоха бележи подчертана склонност към професионално отношение. В посочения доклад се обобщават резултатите от наблюденията на изтъкнатите и чуждестранни учени, които са очертали словообразователната картина в *Супрасълския сборник*, анализирайки имената.

Nomina actionis et resultative

Това е най-голямата група думи – посочващи действия и резултати от действия, която обхваща почти половината имена в Сборника. Преминаването на глаголите в съществителни имена се осъществява главно чрез наставката -ниѹ. Преминаването чрез нея от глагол към съществително име става автоматично и почти безизключително, като се запазват особеностите на глаголния залог и вида: ѹнѹниѹ, но ѹнѹниѹниѹ; ѹвнѹтнѹ, но ѹвнѹниѹ. Тази наставка има преди всичко структурен

характер и тя е както словообразователна, така и словоизменителна. За категорията като цяло акционните наставки от типа на -ръ в образования като даръ, пнръ имат по-малко значение, поради своята спорадичност.

Nomina attributiva

Категория за носители на определени черти, качества, свойства, признаци. Формациите в тази група се образуват от основи на прилагателни имена. Макар и рядко се констатираат облици, формации - мотивирани от основи на съществителни имена. Приписаният признак е атрибутивен. Тази група от съществителни, които я представляват, най-вече при абстрактните имена, е голяма и тук словообразователните типове са очернани ясно. Основната характеристика на тази категория е ономаσιологичният признак за качество, свойство, взето по-конкретно или по-абстрактно. Формациите с нея са сложни или прости думи. Атрибутивността се изразява морфологически чрез числителни, причастия, прилагателни и прочие.

Наставки за мъжки род: -ъць: мрътвъць, хътръць; -оша: юноша; -нна: старѣншина; -тъкъ и -къкъ: четвъртъкъ, пѣтъкъ. Наставки за женски род: -ница: тъмьница; -ынн: грѣдѣynn; -ьда: правьда; -ѣль: твърдѣль. Наставки за среден род: -ство: блаженство, богатство, коварство, лицемѣрство, уловѣколюбство; -юе / -нѣ: добротѣннѣ, жестокосрднѣ, милосрднѣ.

Префиксни образования

В българския език, а и изобщо в славянските езици, участието на представките в словообразуването на съществителните имена е доста ограничено в сравнение с използването на наставките [2]. В ономаσιологично отношение названията, които се отнасят към разглежданата словообразователна категория, не са особено единни, поради което те се делят на две подкатегории: префиксни формации от смесен тип и префиксни названия от чист тип. В *Супрасълския сборник* са много добре застъпени тези модификационни формации. Те видоизменят думи, които са съществували реално: дѣдъ, но прадѣдъ - думата е зафиксирана само със значението 'праотец, прадед, родоначалник' и то само в *Супрасълския сборник*; мъдрость, но прѣмгѣдрость; столъ, но прѣстолъ; волга - неволга; мощъ - немощъ; праведьннкъ - неправедьннкъ; кѣннжѣннкъ - некѣннжѣннкъ. Представките - предлози и частици, с които се оформят думите от чист тип, са: пра-, прѣ-, съ- и др.

Двоични имена /nomina nota/

В ономаσιологично отношение словообразователната категория *nomina nota* се изгражда въз основа на идеята за биологичния род, т.е. има се предвид образуването на имена по родови двойки. Те се откриват при имената за лица и животни, а получените названия са корелативни помежду си [3]. Тяхната мотивираност има двустранен, а не едностранен характер. Формантите имат най-вече морфологичен смисъл: коза - козьлъ, телница - тельць, старница - старьць, юница - юньць. Елка Мирчева, изследваща съществуването на лексемата въдовць в старобългарския език, в доклада си пред Втората национална младежка конференция по езикознание пише: *Праславянският език е разполагал първоначално с прилагателното *vъdovъ, *vъdova, *vъdovo и по-късно от него са получени въдовица (както юница < юна), въдовьць. От това словообразователно гнездо са още прилагателното въдовичъ и съществителното въдовичство. Първата лексема е регистрирана само в Супрасълския сборник измежду класическите старобългарски паметници* [4].

Nomina actoris

В основата на словообразователната категория *nomina actoris* е легнала ономасиологичната категория за носител на предметно отношение. Към нея се отнасят наименования, мотивиращите основи на които от морфологично гледище представляват конкретни или абстрактни съществителни. Общото словообразователно значение на вършителските имена е 'някай, който върши нещо, свързано с някакъв предмет (субстанция), посочен от мотивиращата база'. Морфологически тази категория има за основи съществителни имена, а не глаголи, въпреки че отразява процесуалност. В *Супрасълския сборник* тя е добре представена от прости формации предимно с -никъ, -ьникъ; крамольникъ, невѣстьникъ 'който има невяста, младоженец'; съдѣнствьникъ, който оказва съдействие, пакостьникъ, оржжикъ и т.н. Спорадично се среща и заетата дума *ѡуаггелнстѣ* – с наставка -нстѣ.

Nomina collectiva et singulativa

Това са събирателни и единични имена, тук влизат и колективните наименования. Според *Граматиката на българския книжовен език* колективни са съществителните, с които се назовават множества от еднородни обекти (лица, животни и предмети), мислени като една неразделна цялост [5]. Събирателните и единичните имена не са представени твърде богато в *Супрасълския сборник*. Най-характерна наставка за единични думи е -ннѣ: господннѣ, кръстнианннѣ, покрай кръстнианѣ и др. По-типични наставки, с които се образуват събирателни думи, са -нна: обьштнна, дроужнна; -ннѣ: жрѣвннѣ от жрѣва, обилннѣ, зелннѣ, обьштннѣ; -ство: обьштѣство, множѣство, воннѣство, кръстнианѣство и др.

Deminutiva et audentativa

В старобългарския език подкатегорията имена за малки същества е оформена по-различно, отколкото днес, със специална наставка -нштѣ: дѣтнштѣ и младенштѣ. И диалектите, особено източните, и по-късно книжовният език, силно са развили умалителните имена за сметка на увеличителните. В *Супрасълския сборник* увеличителни почти не се срещат, докато умалителните са представени чрез форми на -ѣцѣ: брашѣнѣцѣ; -ѣка: клѣтѣка от клѣтѣ. Случаи като *црѣкѣвнштѣ*, 'голяма църква' са по-малко типични, тъй като издават известна лексикализация – храм.

Имена за носители на субстанциално отношение

В основата на словообразователната категория имена за носители на субстанциално отношение стои едноименната ономасиологична категория. Ономасиологичният базис е диференциран, а понятийният клас, който го определя, включва лица (*назаранинѣ*), животни (*рогачѣ*), растения (*вльѣцѣ*), предмети (*Десетословѣ*) и др. [6]. По строеж те биват прости и сложни. Суфиксално не образуват ярки типове. Наставките са: -ѣцѣ, -ннѣ, -ьннѣ, -нна и др. В *Супрасълския сборник* те са изключително малко на брой. За разлика от *Nomina auctoris*, които само чрез формата си имат отношение към субстанцията, ономасиологичното отношение при тях е чисто предметно. Въз основа на някаква очебийна, забележима част на лице или предмет са създадени имена като *чрѣноризѣцѣ* 'който е с черна риза, монах', за принадлежност към организационна цялост – *клирикѣ* или *клиросьннѣ*. С наставката за произход на предмет е свързано образованието *палѣуина* от *палѣкѣ* а за материал, от който е съставен предметът – *ленѣннѣ* 'ленено платно' от *ленѣ*.

Nomina instrumenti

Това са имената на средства за действие. Ономасиологичната база на категорията *nomina instrumenti* включва широк кръг понятийни класове – машини, апарати, материали, тъкани, пособия, оръдия за производство, сечива, растения, т.е. това са средства за нещо. Ономасиологичната категория за целенасоченост обединява названията от групата. Те не образуват ясни словообразователни типове и са мотивирани различно. Атрибутивно отношение откриваме в *уръчнлю*, процесуално *праштъннкъ* от (*прашта*), *брѣтва*, *прѣвѣса*, *зръцало*, *рало*, *врѣкало*, *наковально*, *правнлю*, *свѣтнлю*, *затворъ* и субстанциално в *колѣсница*, *плаштаница* от *плаштъ*, *цѣвъница* 'флейта' *покрвнште* от *покрвъ*. *Грънць* в класическите български паметници липсва, но в Супрасълския сборник срещаме *грънчаръ*; *крѣна* в Остромирово евангелие при *крѣница* също в Супрасълския сборник.

Nomina loci

Една от основните категории в славянските езици. В основата на словообразователната категория *nomina loci*, която е ориентирана базисно, е легнала комплексната ономасиологична категория за отношение към място. Понятийните класове, които определят ономасиологичния базис, включват имена за места в най-широкия смисъл на думата, т. е. към локалните названия в тази група се отнасят не само чистите облици, при които ономасиологичното отношение има целенасочен характер, но и имената, при които идеята за целенасоченост отсъства. Те са мотивирани обстоятелствено, атрибутивно, субстанциално и професионално.

От първия тип са имена като *междоурѣчнѣ*, *междоумѣрнѣ*, *приморнѣ*, *срѣдоудворнѣ*; от втория тип са *поустошь*, *пространство*, *крѣпость*; от третия вид са *плѣвъница*, *жнтъница*, *коуинръница*, *хлѣвна*, *храмина*, а също така *капнште*, *гровнште*, *селнште*, *сѣкровнште*, *трѣбнште*. От четвъртия вид *кѣпѣлъ*, *дѣльница*, *пропастъ*, *прѣтворъ*, *ждекръмьница*, *патъхоульница*, *сѣдалнште*, *жнлнште*, *вѣлагалнште*, *оубѣжнште*, *прѣстаннште*. С изключение на различните типове на *-нште*, локалните образования повтарят картината, характерна за *nomina instrumenti*.

Nomina agentis

Словообразователна категория, в основата на която лежи ономасиологичната категория за носител на отношение към действие. Това отношение се определя от връзката на двата члена на ономасиологичната категория – ономасиологичния базис (ОБ) и ономасиологичния признак (ОП). "Обектът, който трябва да назове се възприема като субстанция (лице) – ОБ, характеризираща се с извършване (произвеждане) на някаво действие – ОП" [7]. Този словообразователен подтип обединява названията за лица според модификациите на процесуалното ономасиологично отношение, а също така и според характера на извършването от лицето действие. Тези образования са представени с наставки, които характеризират и съвременния български език /-тель, -ннкъ, -ць/. Наставка *-тель* е типична за многобройни прости формации от типа на *досаднтель*, *гоннтель*, *цѣлнтель*. Наставка *-ннкъ* също образува предимно прости думи - *владѣннкъ*, *вѣстннкъ*, *хоульннкъ* и много рядко сложни - *богосварѣннкъ*. Съвсем друга е характеристиката на *-ць*. Простите думи с нея са по-малко типични: *творѣць*, докато сложните преобладават – *боготорѣць*. По-редките наставки *-оухъ*, *-аръ*, *-ан*, *-ыка*, *-нхъ*, *-нн* откриваме в образования като *пастоухъ*, *женнхъ*, *сжднн*, *поводатан*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вариантността на различните типове в старобългарските паметници, в това число и в *Супрасълския сборник*, разкрива развойните тенденции при словообразуването на съществителното име, които намират завършен израз в новобългарския народен и книжовен език.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Проучвания върху Супрасълския сборник, БАН, София, 1980.
- [2] *Леков, Ив.* Словообразователни склонности на славянските езици. С., 1958.
- [3] *Кочев, Ив., Л. Домусчиева.* Двоичните имена (Nomina mota) в славянските езици, (с особен оглед към българския език). – Български език, кн. 1, 1997/98, с. 46.
- [4] *Давидов, А.* Старобългарска лексикология, Велико Търново 1996, с. 25.
- [5] Граматика на съвременния български книжовен език..., Морфология. Т. II, С., БАН, 1983. с. 45.
- [6] Dokulil, M. Op. cit., I, p. 198.
- [7] *Тетовска -Троева, М.* ,Отглаголни имена за лица в българските говори. Nomina agentis. С., 1988. с. 22.

За контакти:

Елка Василева Стоянова, спец: Български и английски език, III курс, e-mail: elkavs@abv.bg

Доц. дфн Т. Георгиева, Катедра по филологически науки при Филиал-Силстра на Русенския университет "Ангел Кънчев", e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Значението на Супрасълския сборник за българското книжовно наследство

автор: Елка Стоянова

научен ръководител: доц. д.ф.н. Тодорка Георгиева

The Importance of the Codex Suprasliensis for the Bulgarian Literary Heritage. The Codex Suprasliensis (called also the Retkov Sbornik) – Supr. – is the largest Old Bulgarian manuscript. The Codex Suprasliensis contains written vitae and sermons from the Great Fathers of the Church in the 5th-6th Century. Whether on our soil after the crossing, there were strong blows to Bulgarian literary and spiritual growth, which donated to the Bulgarian population not only immense treasure values but also with human culture.

Key words: Bulgarian literary heritage, Preslav church, The language of the Collection

ВЪВЕДЕНИЕ

Според достиженията на българската медиевистика, Преславският църковно-народен събор от края на 893 година е едно от най-значимите събития в епохата на Първата българска държава, което представлява връх в християнизаторското дело на княз Борис I. Именно на този събор кирилицата се обявява за официално писмо и поради това трябва да се направи предложение ктѣнигѣ, т.е. глаголическите ръкописи да се транслитерират с кирилица. *Супрасълският сборник* е един от първите резултати на това предложение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В своята студия за украсата на старобългарските ръкописи В. Иванова и Л. Мавродинова казват за *Супрасълския сборник* нещо много важно „Още самата изработка на обширния Супрасълски сборник, съставянето му от различни по време оригинали на слова и жития, изисканият шрифт и стилно издържаната му украса предполагат условия за спокойна работа. Истински условия за създаването на подобен кодекс съществуват именно в епохата преди падането на страната под византийска власт.“

Когато разглежда въпроса за създаването на Сборника, Маргулес подчертава, че този тип Сборници не са били често явление във византийската литература, че на него не трябва да се гледа като на някакъв превод-отливка от също такъв византийски сборник, че той е създаден в тоя си вид на старобългарска почва, където е станало свързването на повечето от преводите на гръцки.

В български скрипториуми глаголицата и кирилицата са били две разновидности на Кириловото писмо, чиито правопис се е налагало да бъде сближен. В *Супрасълския сборник* намираме замяна на ранния едноеров правопис с двуеров, като правилата за тяхната употреба следват етимологични принципи и имат успоредици в правописа на глаголицата. Въвеждат се обаче и нови правила за употреба на буквите за „и“, премахват се буквите за „шт“ и „дз“, създава се ново противопоставяне на букви за йотувани и нейотувани назални гласни, появяват се букви ъ и ѿ, въвежда се строга употреба на различни надредни знаци. Въвежда се нова буква за нейотувана предна назална гласна с две успоредни хоризонтални черти Δ – характерна буква, в разпространението на която могат да се видят следи в правописа на *Супрасълския сборник*.

Несъмнено е, че около цар Петър е имало кръг от отлично подготвени книжовници с активно отношение към филологическите проблеми на правописа. Любопитни са два малко разисквани въпроса във връзка с правописа на *Супрасълския сборник*:

1. Отношението на правописа към паметници, писани с глаголица от същата епоха;

2. Следите от богатата на букви кирилица на *Супрасълския сборник* в развоя на българската книжнина през следващите векове.

След X в. едноеровият правопис – и кирилски и глаголически – до голяма степен измества двуеровия в българските скриптории. *Супрасълския сборник* се отличава с последователно спазен сложен правопис, в който е отразен звуковият облик на старобългарските думи. За да добием по-пълна представа за езика на сборника, нека разгледаме и един кратък откъс от текста: *павлѣ нѣкѣто полскѣи ратаи. издрядѣ беззлюбенѣ и простѣ житнѣмѣ. Сѣ красно жиноИЖ съпраже сѣ зълонравѣнѣ разоума. таже отан съгрѣшааше /Някой си Паул, полски ратай, извънредно беззлюбен и прост по живот, за красива жена се ожени, но злонравна по разум, която тайно съгрешаваше/.*

Супрасълският сборник е писан по нормите на тогавашния книжовен български език, чиито особености са налице и до ден днешен. Няколко хиляди старобългарски думи днес са известни само от този паметник. Такива са например: *благовонен, благовременен, крамолник, ослепление, оточно море, оглася, охуля, изпит, сказател, халя* и дуги. Много от тях стоят в основната лексика на днешния български език и показват неговата приемственост с езика на старобългарските книги.

При проучване на езика на *Супрасълския сборник* се наблюдава как се разширява и задълбочава постепенно една разделителна тенденция, чието проучване все още е задача, която стои още пред учените с цялата си пълнота. За да започне това проучване трябва да се извършат редица подготвителни работи, като да се съберат всички славянски текстове с подобно съдържание и което е по-важно, които съдържат същите четива като *Супрасълския сборник*.

Това е възможно, защото от преславската писмена практика остават следи – освен буквите *ѣ* и *ѧ*, такава следа е и характерната „супрасълска“ буква за нейотувана малка носовка *Ѧ*. Като сигурно преславско влияние тази буква присъства във *Владиславовия надпис* от XI в., в старата част на *Слепченския апостол*, в грамоти на цар Иван Асен II (*Ватопедската и Дубровнишката*), в *Григоровичевия паримейник* (ръкопис, тясно свързан с търновската писмена практика), в *Търновски апокалипсис* от XIV в. (ръкопис № 43 от Музея на Сръбската православна църква, подготвян за издание от И. Трифонова) и др.

В езика на Сборника има немалко непоследователности, които невинаги могат да се обяснят, като се изхожда от праславянската етимология или от единен български говор от IX - Хв., какъвто за съжаление ние нямаме възможност добре да познаваме. Тия противоречия и непоследователности могат да се обяснят както с това, че главите са писани от отделни книжовници, произхождащи от различни говорни области, така и с неустановеност в самата книжовна норма. Във всяка норма има разлика между приет писмен език и наличие на живи народни говори.

Наблюденията върху *Супрасълския сборник* показват, че дори и в този сравнително последователен паметник при избора на правописните средства са си дали среща различни старобългарски писмени практики, които по всяка вероятност хронологически, а може би и според локалния си произход, са нееднородни. Затова изследователите стигат до извода, че трябва да се направи ново издание на гръцките първообрази, за да може да се установи текстът на всяка глава от *Супрасълския сборник*. Редица негови четива се намират, както е известно, в *Михановичевия хомилиар*, *Клоцовия сборник* и *Успенския сборник*. Следва да се издирят още такива подобни текстове, за да може да се хвърли по-пълна светлина върху целия *Супрасълски сборник*.

Една от основните слабости при обясняването на редица езикови особености на *Супрасълския сборник* е тази, че повечето изследвачи са го разглеждали, извън времето и пространството, като *lingua sacra*, те не са вземали предвид българските говори и техния развой от IX - Хв. насам или изобщо не са потърсвали мястото им в

историята на българския език. Друга слабост е, че езикът на паметника е схващан като единен.

Днес се приема, че когато Сборникът се изследва, не трябва цялостно да му се приписват едни или други явления, а да се определи точно на коя от отделните му глави или на отделните части на една и съща глава те са присъщи.

Маргулес изказва мнение, че езикът на Ретко отразява западни говори от източнобългарските земи, за което говорят и много други явления. Като стъпва на данните за езика на *Супрасълския сборник* Е. Дограмаджиева изследва случаите, когато в старобългарски сегашно историческо време замества минало свършено и минало несвършено време, като засяга и въпроса за видовата страна на глагола.

По повод окриването на изложбата „Старобългарският ръкопис Codex Suprasliensis (Супрасълски сборник) от X век” в Софийския университет „Св. Климент Охридски”, пред Агенция „Фокус” Анисава Милтенова от Института за литература към БАН – специалист по старобългарска литература и ръководител на проекта за значението на *Супрасълския сборник* за българското книжовно наследство споделя:

Всички учени са съгласни, че Сборникът е един от най-значителните факти за старобългарското културно наследство. Той е образец на класическия старобългарски език, какъвто е бил през X век. Това е отразено в множество изследвания и учебници по граматика, т. е. граматиката на старобългарския език се изучава според този паметник предимно. Проблемът е в това, че тогава общото наследство на славяните се е разпространявало много бързо, сборникът е преписван неведнъж в Киевска Русия. Има и други преводи на същите произведения, но и те не са забравени. По-късно през XIV век в българския Германов сборник тези древни преводи също се появяват. Преводите мигрират от една страна в друга и в този смисъл сборникът е част от общославянското литературно наследство. За българите паметникът е важен с това, че отразява Преславската книжовна школа.

Анисава Милтенова публикува и описанието на един малко познат сръбски ръкопис от XIV в., съдържащ данни за ранен архаичен извор, от който е черпил материали съставителят на *Супрасълския сборник*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Супрасълският сборник съдържа написани от Великите отци на Църквата от IV - VI в. жития и проповеди, дали на наша почва след покръстването силни тласъци на българското литературно и духовно израстване, което дарява с крупни, непреходни духовни ценности не само на българския народ, но и всечовешката културна съкровищница.

Този документ на духовно-просветна ентузиазъм в млада християнска България показва, че интересът към тях не угасва и в идните поколения, защото за делата на културата е присъща вечна трайност.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Заимов, Й., Капалдо М., Супрасълска рукопись, София 1982, с. 5.*

[2] Проучвания върху *Супрасълския сборник*, БАН, София, 1980.

За контакти:

Елка Василева Стоянова, спец: Български и английски език, III курс, e-mail: elkavs@abv.bg

Доц. дфн Т. Георгиева, Катедра по филологически науки при Филиал-Силстра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, e-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

**Богомилството от гледна точка
на придворния книжовник Презвитер Козма
(„Беседа против новопоявилата се ерес на поп Богомил...“)**

автор: Нели Чешмеджиева
научен ръководител: доц. д-р Галина Лечева

Resume: This report explains the origin of the Bogomils' movement and presents presbyter Kozma's opinion about it.

Key words: Bogomils, presbyter Kozma

ВЪВЕДЕНИЕ

Успоредно с отшелничеството в българските земи се появява и богомилството. Докато отшелничеството е пасивна форма на съпротива и не се противопоставя на официалната власт и църква, то богомилството има образа на религиозно учение, но със социален характер и се противопоставя на държавата и църквата. Затова е обявено за ерес.

Първите сведения за богомили срещаме в писмата на константинополския патриарх Теофилакт до цар Петър, писани в периода 968-969 г.

Разпространението на тази ерес е толкова силно, че при управлението на цар Борис II, вероятно през 971 г. Презвитер Козма написва „Беседа против богомилите” – един от най-ценните извори за тази ерес. Именно от там научаваме, че създател на ереста е поп Богомил, който е наречен богунемил. Друг изключително ценен извор е „Синодик на цар Борил”, който е създаден във връзка със събора от 11.II.1211г. в Търново и в него са анатемосани поп Богомил и неговите ученици и последователи – Тодор, Добри, Стефан, Василий, Петър.

Тази ерес, възникнала в края на Първата българска държава, продължава своето съществуване и в периода на византийското владичество и Втората българска държава.. (Дим. Ангелов. Богомилството в България)

Богомилите са слабо познати, бледи фигури на нашия исторически небосклон. Учението е създадено през 928 год. в столицата Преслав в манастира "Света Параскева" от епископ Симеон Антипа. Богомилите създават модел на държавно управление, който е модел на европейските държави. Създават хиляди църкви в цяла Европа със сподвижници в продължение на 42 години. Написали са много книги, повечето от които безвъзвратно загубени.

Във всяка книга за християнските ереси богомилите заемат едно от основополагащите места. В тяхното учение изследователите на християнството виждат разковничето и ключът, които раждат истината за катари, албигойци, розенкройцери, валденси, хусити, лютерани, хугеноти, протестанти.

По-смелите изследователи дръзват да твърдят, че всъщност богомилите са наследили нравствената чистота на първите християни и че от тях тръгва рицарският морал за честност и всеотдайна служба на Доброто. ([www. bg.iwkipwdia.org](http://www.bg.iwkipwdia.org))

ИЗЛОЖЕНИЕ

Богомилството е еретическо учение, в чиито основи ляга дуалистичната ерес на Манес (роден край Багдад през 214 г., роднина персийските шахове). Някъде през 214 г. Манес започва да разпространява своето учение. Подобно на Исус се прочува с дарбата си да лекува и да прогонва зли духове. Той е известен като „ спасител”, „апостол”, „ просветител”, „господ”, „ водач”, „ възкресител на мъртви”. Обявява се за последовател на Заратустра, Буда и Исус. През 276 г. по височайша заповед е хвърлен

в тъмница, подложен на нечовешки мъчения, одран жив и обезглавен. Обезобразеното му тяло е изложено на показ, за да се пресекат вероятните слухове, че е възкръснал.

Манихейството се разпространява с невероятна бързина в целия християнски свят. Манихейството е нещо средно между гностично християнство, зороастризм и митраизъм. Всичко в света се предопределя от сблъсъка между

- светлината и мрака, битката, между които се води главно в човешката душа.
- вярва в прераждането.

Поп Богомил се приема за историческа личност. Като антагонист на ортодоксалната църква той създава философия за участието на Дявола в сътворяването на света. Извори за живота му са "Беседа на недостойния презвитер Козма..." и т.нар. Сръбски синодик от 1221 година. В него се съобщава, че Богомил проявява своето учение "в Македония българска, във Филипопол и околността му". Богомил е син на болярин и главен прокуратор на религията още на 17 год. възраст. Заедно с Боян Мага и Симеон Антипа той учи в Египет и в Магнаурската школа в Константинопол.

Според етап 36 на част I от богомилското учение, Богомил е бил от знатен български болярски род, пръв учен и царски законовед при царуването на Петър (927-978). Някои историци считат дори, че и самият Богомил е от Петровия род. Знае се във всеки случай, че Богомил, като византийски възпитаник, е бил пръв тълкувател на християноучението, току-що въвеждано тогава, и като такъв, по царска заповед е трябвало да приеме апостолството за разпространението на новата религия в цялото Българско царство, обширно и велико в оная епоха. В онези години, сред българските селяни съществува брожение срещу болярите за възвръщане на земите и за равноправие.

Селяните се придържали към своето древно учение за общиарското равноправие между хората, покровителствано от всички небесни и земни сили, и са искали да обработват общо земите и да се ползват равноправно от доходите им, както е било при дедите им и при прадедите им, в епохата на българските ханства. Де факто селячеството се противопоставя на установяването на феодални взаимоотношения в българската държава чрез превръщането на християнството в държавна религия. Поставен да избира между едното и другото, Богомил, който очевидно е имал афинитет към по-древни представи за обществено устройство, противоречащи на проповядваната от християнството централизация на властта в ръцете на царя, взема страната на селяните. Той дори застанал начело на тяхното движение и се заел да пресъздаде старинния им мироглед, т.е. учението за човешкото „общиарско равноправие“, за творческата и разрушителната сили във всемира и за общочовешкото творчество, което не може да почива нито на робството, нито на завоеванията, нито на каквито и да било вероучения, които утвърждават човешкото неравенство. Така Богомил се обявява против християнството, пригодно към царската власт и създава ново учение с общочовешко звучене, изградено на принципа на дуализма.

„Беседа против богомилите“ е полемично произведение на старобългарската литература, написано от Презвитер Козма, църковен писател близък до цар Петър I.

Беседата е източник на редица факти за богомилското учение и отношенията на православната църква към принципите му. От текста личи, че авторът на беседата или не е смятал богомилите за отделна секта, или не е искал да ги отдели от останалите еретици чрез някакво определение, страхувайки се, че част от слушателите на беседата (беседите не били само четиво, но и се произнасяли публично при църковни проповеди) ще се изкушат да гледат на богомилите като на може би по-приемливи и по-близки до православните християни еретици и изобщо като на нова структура, несвързана пряко с вече познатите и повече или по-малко мразени от обществото еретически групи, като манихеи или павликяни. Освен това, може би е искал,

злепоставяйки пред публиката си богомилите, да заклеими същевременно и останалите еретици.

Във всеки случай той отказва да ги определи, а ги нарича просто „еретици“. При това се стареа да направи между тях и истинските християни едно особено разграничение - богомилите приличат по поведение на изключително благочестиви християни, но не са, защото зад кроткото им и благонравно поведение, според автора, се криели опасни врагове на човешкия род, които искали да го отклонят от следването на онези канони, които осигурявали възможност душата да се спаси и човек да получи вечен живот.

По-точно, както Козма свидетелства, еретиците отричали истинността на буквалното тълкуване на Библията, както и достоверността на разказите ѝ, защото според тях Дяволът, а не Бог имал ръководна роля в Сътворението и управлението на земния свят (но без помощта на Бога нямало да успее да вдъхне живот на сътворените от него Адам и Ева).

Учили, че почитането на кръста е глупост, защото за Бога той би трябвало да е омразното оръдие, с което са убили неговия син. Също и че християнската обредност, а и самата църква са всъщност излишни и даже вредни. Особено много наблягали на това, че властта, включително и църковната, е не „от Бога“, а точно обратното - от Дявола.

Презвитер Козма отговаря на тези и другите изложени в произведението му постулати на богомилското учение с критика съставена от цитати от „Библията“ и примери от ежедневието, а също и от критични забележки, целящи да покажат еретиците, като хора, които сами си противоречат или са лицемери.

Беседата се състои от две части. Най-напред в първата част той дава представа за външния вид на богомилите, като съобразно своята литературна цел обрисова отрицателния им образ. Презвитер Козма преминава към изложение на учението на еретиците. Разкрива възгледите на богомилите за сътворението на света, за дявола, като негов господар на земята, за кръста, иконите, причастието, каноничните книги. Показва отношението им към църковните служители, болярите, към богатството и към царя. Подчертава слабостите от морален характер и се спира на крайностите в учението. Авторът отделя внимание на особености, които били присъщи на съвършените богомили - отрицание от брака и от децата. Във втората част на същинската част (поучителна част) той си поставя задача да даде съвети на своите братя, за да ги поправи. По този начин той цели да предотврати онези причини, които дават храна на еретическите учения. Първата част трябва да се определи, като апологето-полемическа, а втората като изблечително-поучителна. Умението на Презвитер Козма като полемист се проявява в подбора на цитатите и в особеното предпочитание към сентенцията. Той си служи с антитезата. В творбата често се срещат обръщенията, заради което напълно заслужено може да се нарече беседа.

В първата беседа разказва за учението на поп Богомил и за неговите последователи, като полемизирайки с тях, се опитва да разкритикува възгледите и поведението им и да докаже, че те по никакъв начин не са угодни на Бога.

Той ги критикува за това, че по различни причини не зачитат нито иконите, нито кръста, нито мощите на светците; за враждебното и неодобрителното им отношение към богатите, властта и църквата, както и към техните верни служители; и за това, че учат зависимите членове на обществото да не се подчиняват на господарите си.

Във втората беседа критикува онази част от тогавашната монашеска прослойка в българското общество, която постъпвала и живеела по начини, които лично той намира за развратни или недостатъчно набожни.

Неговото схващане за това, как трябвало да живеят монасите, т.е. че не бивало да пренебрегват монашеския си обет за пост, постоянни молитви и сексуално въздържание, трябва да се е споделяло от официалната власт в България, защото

Презвитер Козма е бил писател при двора на цар Петър I, а също и от целокупния български народ, доказателство, за което е появата и бързото разпространение на богомилството в Средновековна България.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мненията относно правотата на Богомилското учение са противоречиви. В него присъстват библейски елементи и доктрини в чистия си вид, но от друга страна присъстват и доктрини, които са плод на човешки размишления, без те да са в синхрон с Библията и нейния контекст. От гледна точка на протестантството богомилството се смята за крайно еретично учение, тъй като вярванията не съответстват с оригиналния библейски текст. Затова Презвитер Козма пише своята „Беседа против богомилите” – за да предпази народа от фалшивото вероучение.

На 11 февруари 1211 г. в Търново по инициатива на Цар Борил се свиква събор срещу богомилската ерес. В Царевец се събират всички епископи, висшата аристокрация, монашество, дребни феодали и старейшини и представители на различни гилдии. Решението на събора е еднозначно – анатема за богомилите. Те са прогонени от България и ереста им е прекратена и заклеймена.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ангелов, Д., Богомилството в България, София, 1980
- [2] Глогов, А., Богомилското учение, София, 1935
- [3] Златарски, В., История на Българската държава, том I, 1971
- [4] Иванов, Й., Богомилски книги и легенди, София 1925
- [5] Кирилов, И., Истината за богомилите, <https://chitanka.info/todo/10211-20150604-103552-pily71-ivan.kirilov-istinata.za.bogomilite.pdf>
- [6] Лечева, Г. Електронни лекции по Стара българска литература. Виж: <https://sites.google.com/site/linalecheva/>

За контакти:

Нели Тодорова Чешмеджиева, III курс, спец. Педагогика на обучението по български език и английски език, Русенски университет „Ангел Кънчев”- филиал Силистра; e-mail: cheshmedzhieva.nelly@gmail.com

Доц. д-р Галина Лечева, Русенски университет „Ангел Кънчев”, филиал – Силистра, e-mail: lina_lecheva_bg@abv.bg

Драмата на човека и на рода в „Мъртво вълнение” от Ивайло Петров

автор: Нели Чешмеджиева

Научен ръководител: доц. д-р Румяна Лебедова

Resume: *This report aims to examine the historical context of land cooperation in Bulgaria since 1940 and the identity crisis of Bulgarians described in the novel “Martvo valnenie” by Ivailo Petrov.*

Key words: *cooperation, identity crisis, Ivailo Petrov*

ВЪВЕДЕНИЕ

Втората половина на ХХ век е динамична и изпълнена със социални и обществени промени за българския народ, които оказват влияние, изразено в промяната на ценностната система и моралния възглед на човека. В разгара на комунистическия режим, който обхваща периода от 1944г. до 1989г., българинът е изправен пред огромни изпитания и дилеми, тъй като няма верен отговор, а по-скоро два грешни – адаптация към средата и изискванията на режима, но погубване на себе си или оставане верен на себе си, но погубен от системата. Държавата е тази, на която всички трябва да служат, като в замяна получат закрила, а всъщност тя, държавата, се превръща в зла мащеха, която безмилостно и хладнокръвно отнема от децата си най-свидното им-земята. В земята селският човек поставя надеждата си, очакването си и силата си. На нея се крепи единството на много семейства. В нея живее душата на поколения българи и всеки къс земя носи своята история на радост, плач, тъга. Но комунистическият режим отнема това свято за българина пространство и така оставя човека без душа и с разколебана идентичност. Именно този проблем разкрива в романа си „Мъртво вълнение” Ивайло Петров. Поради суровия реализъм, драматизма на изображение и болезнената същност на проблема, романът е подложен на цензуриране от социалистическата критика. Това отношение прозира най-отчетливо в оценката на Георги Гроздев, който определя „Мъртво вълнение” като първия сериозен опит за отразяване на жестоката действителност, свързана с насилственото коопериране на земята.^[1]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основен проблем в „Мъртво вълнение” е драмата на човека и на рода. Тя е пряко обвързана с вековната връзка на българския селянин със земята. В народопсихологичен аспект земята е в центъра на отделното човешкото битие и също така стои в центъра на рода и го сплотява. Но историческият контекст, в който действието се развива, представя време, в което този, сакрален за човека център, е разрушен, което от своя страна довежда до трагични последици и преобръщане на родовия космос.

През 1945г. в България е приета наредбата за създаване на ТКЗС по селата. В основата си тази наредба има за цел да преустрои частната земеделска собственост, като се осъществи колективизация на производителите, но без да се национализира земята. В първоначалния стадий всеки има правото доброволно да се включи в този процес. Първите решения са „мек” вариант на контрол, но впоследствие мерките стават свирепи, защото проблемът е в това, че първите ТКЗС са в пряк сблъсък с идеологията на комунистите, според които „*частната собственост ежедневно, ежечасно, ежеминутно ражда капитализъм*”. В резултат започват репресии върху собствениците, които не желаят да участват в ТКЗС. Налагат им се задължителни държавни доставки в огромни размери, без значение от характера на земеделското стопанство. За тези, които не предадат продукцията навреме, следва осъждане по

бързата процедура и затвор. Наричани са с името „враг на държавата” или „кулак”. В резултат на тази репресия се създава Горянското движение, което е първото съпротивително движение, масово подкрепяно от селяните. Но скоро тази съпротива е жестоко потушена от полицията и военните части. Около 100 000 човека напускат селата, търсейки препитание в градовете. Традициите в българското земеделие са нарушени, „доброволността” се превръща в абстрактна дума, изгубила прекия си смисъл. Населението остава без своя традиционен поминък. Народът негодува, а партията не поема отговорност за действията си. Тя започва да говори за външно вмешателство и вътрешен враг и резултатът от това е още по-голям натиск върху населението. Селянинът от стопанин на земята се превръща в „чиновник, обработващ земята”.^[2]

Този процес принуждава много селяни да оставят домовете си. В повечето случаи много от тях започват работа в града, която им носи минимална печалба, за да могат да „преживяват”. Много родове и семейства се разпадат и разпръскват по различни краища на страната. Но този процес е далеч не само демографско движение на населението, а той се превръща в основна драма за българския селянин, който е вкоренен в своята земя. Според изследванията на Иван Хаджийски същността на българина се състои във връзката със земята, чрез която хората стават част от родовото и феодалното общество.^[3]

В народопсихологичен план земята е свята. В българския фолклор съществуват множество народни песни, пряко свързани със земята и нейната връзка с човека – жетварски песни, лозарски песни, песни за дъжд и плодородие. Земята е представена като „плодородна”, „майка хранителница”, „вечно раждаща утроба”. В творчеството на Йовков земята е благословия. В своите разкази Елин Пелин също обрисова земята като благословена и любяща. Константин Петканов пише: „Единствената вечна човешка свобода е заключена между земята и небето и тая светла рожба на безсмъртния дух е намерила най-топлото си гнездо в гърдите на българина. Така земята е станала „майчица”, „сестрица”, „люлка”, „закрилница” и „голяма софра”.^[4] Обработвайки я хората пеят, молят се за дъжд. В земята е тяхната надежда и радост. Земята е свята и връзката ѝ с човека е изконна.

Тези характеристики от народопсихологията са най-ярко изразени в романа чрез образа на Догана. В него ясно изпъква човешката обич към „своята” земя, която не е просто собственост, от която той печели, а е преобраз на органичната и духовна връзка на селянина с майката земя. Той е представен като „жив израстък от природата” и дори умът му „бе прост и силен като земята, от чиято гръд просто и силно се раждаше животът”. За Догана земята е свята и даряваща живот. Почитайки я със своя труд, Догана се „слива” с нея и тя става единствения център на неговото пространство. За него земята е толкова скъпа, че той до последно се бори за нея. А в един от разговорите си с Бурназов, Догана категорично заявява неразривната си връзка със земята: „Имота си съм събирал с пот и кръв. Той не е на нивата, не е в земята, нито в къщата ми. Той е в сърцето ми. ... Можеш ли бръкна в сърцето ми?”. Дори и в смъртта, на Догана му е отредено място в „утробата” на земята. Той се връща там, където принадлежи: „Но съдено му бе да умре като животните сред природата. Тя го бе закармила и тя го прибра в черната си утроба”. Последните думи на Догана отново са отправени към най-скъпото му: „Караха ми се, ама аз пак... на сама глава... защото ми взеха земята”. Връзката на Догана със земята е толкова силна и вкоренена в него, че става причината за трагичния му край.

Догана възпитава синовете си в любов и почит към земята, изразени чрез труд: „Като поостаря, Догана предаде „юздите” в ръцете на синовете си. Не оставаше без работа, но му бе приятно да гледа как синовете му работят имота, който бе събирал цял живот с пот на чело”. Това води и до укрепяване на семейството, „Тяхното семейство заживя в ритъма на суровата, но красива хармония

на труда". Но историята на рода разкрива криза, която води до трансформирането на ценностите и разпадането на родовия космос.

Единият син, Мануш, запазва уважението си към земята, запазва себе си и родовото съзнание. Той не желае да се делят с брат си, а да останат заедно и да обработват нивите си. Въпреки душевните терзания, през които Мануш преминава заради смъртта на баща си и въпреки тежкия му престой в затвора, в него все още звучат думите на баща му. Ревността му към земята е движещата сила, която го кара да продължи напред: *„Но къде е земята? Чужди хора я тъпчат. Кой ще я обича, както аз съм я обичал аз? Ще се събуди ли някоя вечер в най-сладкия сън да мисли за нея, както съм се будил и мислил аз? Няма...”*. Мануш остава непреклонен към външния натиск на партията, като намира силата си във връзката си със земята.

Юрдан, в контрапункт, не успява да съхрани себе си. Той иска да бъде заедно с брат си и да съхрани рода, но в него нещо е пречупено. Земята за него вече е изгубила светия си образ. *„Тази земя е обезчестена жена. Курва! Нищо няма да ни даде и ние няма да ѝ дадем.”*, *„Невярна жена!”*. Осъзнавайки силната връзка на Мануш със земята, Юрдан е обзет от страха от раздяла и разпадане на рода и със сълзи на очи казва: *„Манушко, да не се делим, батювото! ... Страх ме е!”*. Но въпреки всички негови терзания, Юрдан накрая решава и заминава за града, оставя земята, тъй като любовта в него е прекършена и святата връзка с „майка-земя” е безвъзвратно изгубена.

Чрез драмата на тези трима мъже е разкрита и драмата на рода, която е пряко обвързана със земята. Нито един от тях не остава безразличен към динамиката, с която обстоятелствата се променят. Всеки изживява тази криза по различен начин. За Догана кризата е изразена в неговата лична драма. Той се жертва за синовете си в името на земята. За Мануш драмата се състои в това, че той трябва да премине през изпитание, което поставя в центъра на изображението родовите връзки и по-точно връзката брат-брат. Мануш иска да бъде със своя брат и да запази реда в семейството, но след всичко той решава да остане верен на земята и „жертва” брат си. Докато за Юрдан същността на драмата се състои в промяната, която решава да направи. Той се мести от селото в града. По този начин той заменя идентичността си за друга, но фалшива. Болката от това, че напуска брат си е явна, но раздялата е пътя, който Юрдан избира.

Земята за българина е повече от обработваема площ. Това е обусловено от силната връзка и живото пространство, което земята представлява. Тя носи своята душа, която е вплетена в душата на човека и на рода. Човекът навлиза в едно „мъртво вълнение”, в което се сблъскват две идеологии: идеята за почитта към светия и недосегаем образ на майката земя и новата идея на кооперирането, според която земята не е „майчица”, „сестрица”, „люлка”, „закрилница” и „голяма софра”, а средство за печалба. Завихрянето в това „мъртво вълнение” е израз на драмата на човека, която води до трагичен край. Но дори и в смъртта, стремежът към земята майка остава непроменен, както се разкрива в образа на Обретен и описанието на тялото му след обесването: *„И всичко у него бе мъртво и доброволно отдадено на смъртта, само краката му бяха устремени с някакво наивно усилие към земята, която никога повече нямаше да докоснат и тъпчат.”*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Кооперирането, главната идея на Партията, която диктува живота в социалистическото общество, се превръща в едно от големите изпитания за човека. Като социален процес то има и психологически последици в няколко аспекта. На първо място нарушава целостта на интимното пространство, изразено във вътрешния свят на човека. Освен това осквернява трудовото пространство, свързано с любовта към земята и труда, като израз на тази любов. И накрая, дезорганизира социалното

пространство на човека, изразено във връзката му с рода, наличието на патриархалните норми и йерархията в семейния космос. В своя роман Ивайло Петров представя всички стадии на кооперирането в България, обрисувайки жестоката действителност на този пагубен за идентичността на българина процес. С падането на комунизма се прекратява дейността на всички ТКЗС. Започва един обратен процес на „раздробяване“ на земята и връщането ѝ на собствениците. Но пролятата кръв, задушавашата безизходица, изселването на мнозина и насилието над човека физически и духовно довеждат българина до вторична, посредствена връзка със земята. Романът свидетелства за съдбата на хиляди българи станали жертва на масовизацията. Хора, платили с цената на противоречията си. Пресъздадена е една реална действителност, за която Партията не желае да говори. Затова и романът е цензуриран и в него се долавя нотка неизказаност, но Ивайло Петрова разкрива истина, за която малцина се осмеляват да надигнат глас.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Петканов, К., Българинът и земята, сп. Завети, г.7, кн.2, 1940
- [2] Страшимиров, А., Нашия народ, второ издание, София, 1993
- [3] Хаджийски, И., Бит и душевност на нашия народ, том 1, София, 2002
- [4] Гроздев, Г., Хайките. Цивилизациите и ние., гл.13
- [5] Лекции по Съвременна българска история; Проблеми в развитието на Българското село (края на 40-те до края на 50-те); <http://www.bg-istoria.com/2012/12/17-40-50.html>
- [6] Хаджийски, И., Бит и душевност на нашия народ, том 1, София, 2002, част II, дял III – Българското стопанство непосредствено след Освобождението
- [7] Петканов, К., Българинът и земята, сп. Завети, г.7, кн.2, 1940

За контакти:

Нели Тодорова Чешмеджиева, III курс, спец. Педагогика на обучението по български език и английски език, Русенски университет „Ангел Кънчев“- филиал Силистра, тел.: 0877-35-77-51; e-mail: cheshmedzhieva.nelly@gmail.com

Доц. д-р Румяна Лебедова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, e-mail: lebedova@abv.bg

Употреба на миналото причастие в българския и във френския език

автор: Елица Райнова

научен ръководител: ст. преп. Вилияна Райчева

Le but du rapport est de dégager les emplois différentes entre le participe passé dans la langue française et la langue bulgare. Les étudiants rencontrent beaucoup de difficultés avec l'usage du participe passé en français. Le plus grand problème concerne les accords du participe passé. C'est une difficulté majeure de la langue française. Le participe passé est une part de la grammaire française très importante. Le participe passé est utilisé pour former les temps composés de la voix active ou passive. Il est utilisé avec les auxiliaires être et avoir.

Mots-clés : participe passé, former, emploi, accord du participe passe, verbe, auxiliaire;

ВЪВЕДЕНИЕ

Както в българския, така и във френския език съществува неличната глаголна форма, наречена причастие, на френски: le participe.

Причастието е глаголно-именна форма, означаваща действие, което се приписва на лице или предмет като негов признак, проявяващ се във времето. Причастието съдържа, от една страна, граматическите категории на глагола, а от друга страна, граматическите категории, присъщи на прилагателното име. В българския език, също като глагола, то притежава категориите време и залог, а като прилагателно име – категориите род и число. Формите му могат да се членуват. Във френския език миналото причастие служи за образуване на всички сложни времена и се употребява не само със спомагателния глагол „съм“ (être) както в българския език, а и със спомагателния глагол „има“ (avoir). Когато миналото причастие е употребено без спомагателен глагол, то изпълнява ролята на прилагателно име и се съгласува по род и число със съществителното име, за което се отнася.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В съвременния български език, според залога си, причастията биват деятелни и страдателни. Когато причастията означават действие, извършвано от определяния с него обект, то е в деятелен залог и се нарича деятелно причастие, например: летящ самолет, цъфнали рози, стоящи хора;

Когато причастията означават действие, което идва отвън и засяга определяния с него обект или състояние, резултат на действие, извършено от друг деятел върху определяния обект, причастията е в страдателен залог – страдателно причастие, например: прочетен роман, засята нива, ограбен магазин и други такива.

Според времето както в българския език, така и във френския причастията биват сегашни и минали. Когато причастията означават действие, извършващо се в момента, за който се говори, то е в сегашно време и го наричаме сегашно причастие, например: падаща стена, тичащо куче, плачещо дете и други. Когато причастията означават действие, което се е вършило или извършило преди момента на говорене, то е минало причастие, например: изпята песен, побеляла коса, изпълнена задача и т.н.

Във френския език причастията също е нелична глаголна форма. То може да изпълнява ролята на определение спрямо съществителното, към което се отнася: Un pays attirant les touristes. (Една страна, привличаща туристите). Причастието във френския език има три форми: сегашно причастие (participe présent), минало причастие (participe passé) и минало сложно причастие (participé passé composé).

В съвременния български книжовен език минало свършено деятелно причастие се образува от основата на минало свършено време с наставката -л, например: пиша – писа-х – писал; нося – носи-х – носил; гледам – гледа-х – гледал;

Когато е употребено извън състава на сказуемото, минало свършено деятелно причастие означава действие, извършено от определяния с него обект преди момента, за който се говори, например: На пътя ни се изпречи една паднала скала. Минало свършено деятелно причастие се употребява главно за образуване на сложни глаголни форми, като се съчетава с форми на спомагателния глагол съм и със специалните форми бих и би за образуване на условно наклонение, например: учил съм, бих видял, чел бих и др., освен това се употребява и като съгласувано определение, например: Щъркелът замислено крачи по изсъхналите ливади. Когато е самостоятелно употребено или е субстантивирано минало свършено деятелно причастие може да изпълнява всички служби в изречението, каквито изпълнява съществителното име. Формите на минало свършено деятелно причастие се членуват, например: чела-та; чели-ят; гледала-та; спрели-ят и др.

Минало несвършено деятелно причастие се образува от формата за минало несвършено време на глагола с наставка –л, например: нося – носе-х – носел; пиша – пише-х – пишел; режа – реже-х – режел и пр. Това причастие е с много по-ограничена употреба от минало свършено деятелно причастие. То служи само за образуване на форми за преизказно наклонение, например: ходел съм, правел съм, гледал съм и др. Понеже се употребява извън състава на сказуемото – не изпълнява служба на съгласувано определение или други служби, то не се употребява и самостоятелно и не може да се субстантивира, формите му не се членуват. Употребата на минали несвършени деятелни причастия е задължителна във формите на преизказно наклонение в книжовния език.

Минало страдателно причастие се образува от основата на минало свършено време и наставка –н или –т, например: рисувам – рисува-х – рисуван; събера – събра-х – събран; обуя – обу-х – обут; навия – нави-х – навит и др. минало страдателно причастие означава качество, което е резултат на някое действие, извършено върху определяния обект. Миналите страдателни причастия стоят по-близо до прилагателните имена заради тази си семантична особеност. В следствие на това много минали страдателни причастия са преминали към категорията на прилагателните имена или при определени контекстови условия добиват смисъл на прилагателни. Употребата на минало страдателно причастие е доста широка. То служи за образуване на страдателно-причастни форми, като се съчетава с формите на спомагателния глагол съм или със специалните му форми за минало свършено време бидох, биде и др., например: Работата бе прекратена временно; Той бе избран отново от народа; Трябваше да бъде повикан директорът; Минало страдателно причастие често служи и за съгласувано определение, например: Отстрани един кон, покрит с чул, хрупкаше сено. (ИВ). Миналото страдателно причастие може да служи и за сказуемно определение в изречението, например: Тя се усети съвсем изоставена, хвърлена, непожелана от никого. (ЕП)

Във френския език причастието е нелична и нетемпорална глаголна форма. Подобно на прилагателното име, то може да изпълнява ролята на определение спрямо съществителното, към което се отнася. Формите на причастието са три във френския език – сегашно причастие, минало причастие и сложно минало причастие. За разлика от българския език, във френския няма деятелно и страдателно причастие. Едно и също минало причастие на български може да се преведе както с окончание завършващо на -л, -ла, -ло, -ли, така и на -н, -на, -но, -ни и –т, -та, -то, ти, например: chanter – chanté, е – пял, пяла, пяло, пели; изпят, а, о и т.н.; choisir – choisi, е – избрал, а; избран, а; prendre – pris, е – взел, а; взет, а; Миналото причастие във френския език се превежда на български език като деятелно и като страдателно причастие, например: Voici une chanson bien chantée - Ето една добре изпята песен и Hier, elle a chantée dans une grande salle – Вчера тя е пяла в една голяма зала; Il l'a vu avec ses amis – Той я видял с нейните приятелки и L'accident est vu par beaucoup de gens.

Миналото причастие във френския език се образува по различен начин за всяка от трите групи глаголи. За глаголите от първа група, миналото причастие се образува, като се премахне окончанието –er и се добави –é и произношението съвпада с това на инфинитива, например: regarder – regardé ; manger – mangé ; arriver – arrivé и др. при глаголите от втора група, които завършват на –ir, крайната гласна при миналото причастие е –i, например: finir – fini ; fleurir – fleuri ; partir – parti и др. При глаголите от трета група има няколко окончания за миналите причастия. Миналото причастие може да окончава на –u, например pouvoir – pu ; vouloir – voulu ; voir – vu ; devoir – dû и др. Причастията окончават и на –s при глаголите от трета група, например: clore – clos ; mettre – mis ; prendre – pris ; seoir – sis и др. Друго окончание на миналото причастие може да бъде –t, например: dire – dit ; peindre – peint ; conduire – conduit ; atteindre – atteint и др. Друг случай е глаголите от трета група също да окончават на –i, например: bouillir – bouilli ; cueillir – cueilli ; sortir – sorti и др.

Миналото причастие във френския език може да се употребява самостоятелно, без спомагателен глагол, но за да се образуват на сложните времена във френския език (passé composé, plus-que-parfait, passé antérieur, futur antérieur, conditionnel passé, subjonctif passé; subjonctif plus-que)parfait, infinitif passé, impératif passé), миналото причастие винаги е употребено със спомагателния глагол avoir или être.

Когато миналото причастие е употребено без спомагателен глагол, то е равностойно на прилагателно име и като него се съгласува по род и число със съществителното, към което се отнася. Причастието може да изпълнява роля на определение, например: les pommes mangées – изядените ябълки; les paroles dites – казаните думи; l'enfant endormi – заспалото дете и др. Миналото причастие може да изпълнява роля и на сказуемно определение, например: Je crois cette plante morte – Смятам това растение за мъртво;

Когато миналото причастие е употребено със спомагателния глагол avoir се съгласува по род и число с прякото допълнение, ако то предхожда глагола, например: C'est la bonne route que vous avez prise – Това е правилния път, който избрахте; Voici la lettre qu'elle m'a écrite – ето писмото, което тя ми написа; Les billets qu'avait perdus votre fils – Билетите, които беше изгубил вашият син.

Когато миналото причастие е употребено със спомагателния глагол être, то се съгласува винаги по род и число с подлога, например: Les feuilles sont tombées – Листите са паднали; Les trains étaient arrivés avec du retard – Влаковете бяха пристигнали със закъснение; Les filles sont sorties – Момичетата са излезли;

Миналите причастия, спрегнати с avoir никога не се съгласуват с подлога, те се съгласуват само с прякото допълнение, когато е преди глагола, а миналите причастия, спрегнати с être се съгласуват винаги с подлога по род и число.

Както вече споменахме във френския език съществува и сложно минало причастие, което се образува от сегашното причастие на спомагателните глаголи avoir и être и миналото причастие на спрегаемия глагол. Сложното минало причастие изразява предварително и завършено действие спрямо друго настоящо, минало или бъдеще действие. То обикновено изпълнява ролята на обстоятелствено пояснение, затова на български се превежда чрез подчинено обстоятелствено изречение, например: M'étant informé sur le problème, j'ai commencé mon rapport – След като се информирах по проблема, започнах доклада си. Сложното минало причастие притежава възвратна и страдателна форма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В процеса на изучаване на всеки един чужд език, при превод и изучаване на основни граматични правила, ние винаги търсим аналог на понятията и правилата на родния ни език, в случая български. Във френския език съществуват граматични особености без еквивалент на български език. Особеност при френския език е това, че

едно и също причастие отговаря както на деятелното, така и на страдателното причастие в българския език. Употребено без спомагателен глагол причастието във френския език изпълнява ролята на прилагателно име, докато в българския език не е така. Употребено без спомагателен глагол минало свършено деятелно причастие може да изпълнява всички служби в изречението, каквито изпълнява съществителното име. Миналото причастие във френския език е основна част при образуването на всички сложни времена.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Стоянов, Ст. Граматика на българския книжовен език, Велико Търново, 1999;
- [2] Михов, Н. Кратка френска граматика, С., 1985;
- [3] Jouette, A. L'essentiel de la grammaire française, 2009, Inédit poche;
- [4] Сотирова-Балчева, А. Наръчник по разговорен френски, С., 1990;

За контакти:

Елица Райнова, „Педагогика на обучението по български език и френски език“, IV курс, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, e-mail: raynovaelitsa@gmail.com.

Ст. преп. Вилияна Райчева – Филиал Силистра на Русенския университет „Ангел Кънчев“, Катедра по филолологически науки.

Секция
Технически и природоматематически науки

Състоянието на автопарка в България
към 2016 година

автор: Божидар Димов
научни ръководители: гл.ас. д-р Валентин Манев, ас. Милен Сапунджиев

This report looks at the state of the fleet in Bulgaria by 2016. A comparison was made of the cars according to their age, the type of fuel used and the relative shares of fleet age and age relative to other EU countries.

Key words: vehicles, age of vehicles, vehicle park

ВЪВЕДЕНИЕ

Повишаването на жизненият стандарт несъмнено води до повишаване на потреблението на стоки и услуги. Основен дял в снабдяването със стоки и услуги е автомобилният транспорт [2].

Автомобилният транспорт изисква значително по-малки разходи и инвестиции в сравнение с железопътния или въздушния транспорт и ползва инфраструктура, изградена от местната власт на всяка държава [1].

Развитието на автомобилния транспорт силно зависи от постиженията на научно-техническия прогрес. Автопаркът може да се приеме като критерии за икономическото развитие на страната - по броя на жителите падащи се на един автомобил [1, 2].

В нашето ежедневие потреблението на автомобилния транспорт вече заема едно от основните места. Това налага бързото му развитие, както и изграждане на инфраструктура за нормалната му експлоатация.

Именно продажбите на нови автомобили са считани за един от показателите за състоянието на икономиката, но пазарът в България винаги е бил движен от употребяваните автомобили, като се запазва тенденцията за повишаване на средната възраст на автопарка.

Всяка година продажбите на употребявани автомобили са около десет пъти повече от тези на нови автомобили. Като основни причини могат да се посочат финансовите възможности на потребителите и липсата на целенасочена политика срещу тази тенденция.

ИЗЛОЖЕНИЕ

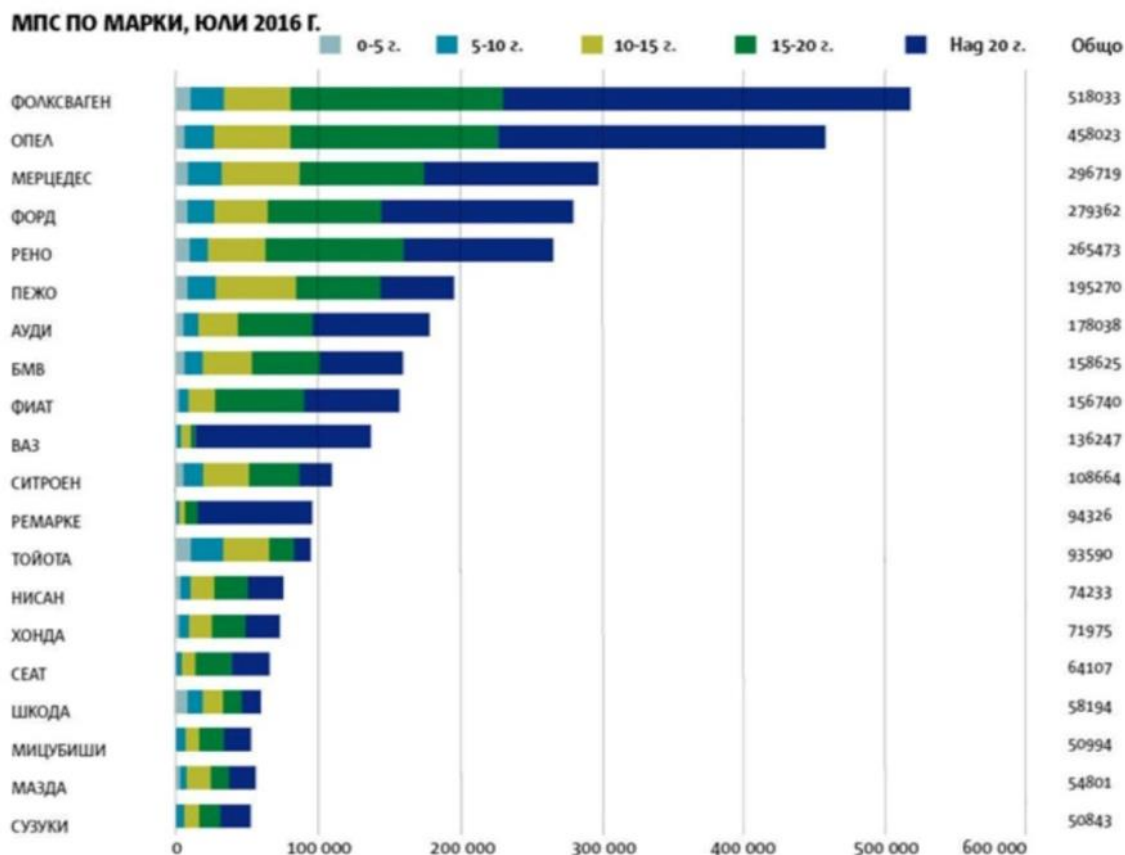
За последното десетилетие автопаркът в България значително се е увеличил. Поради недостатъчно добре развитата инфраструктура все по-често в големите градове на България се получават задръствания, а намирането на места за паркирането вече е почти невъзможно [1, 2, 3].

На фиг. 1 е показан броят на регистрираните автомобили в България по марки. От нея се вижда, че най-много са автомобилите на Фолксваген и Опел [3, 4].

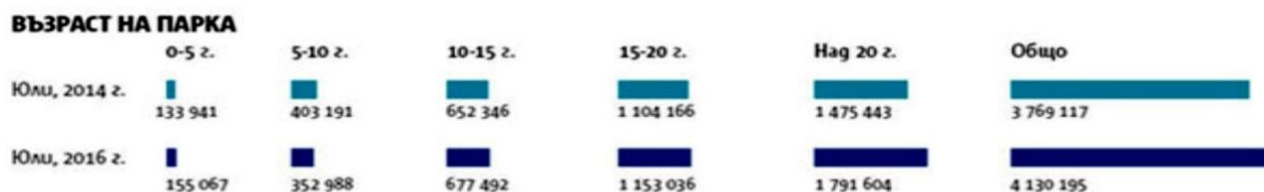
На фиг. 2 е направено сравнение по възраст между 2014-2016 год. за автомобилите в България. Общият брой автомобили за период от 2 год. се е увеличил с почти 10%. Автомобилите на възраст до 5 год. са се увеличили с над 15%, между 5-10 год. са намалели с над 12%, между 10-15 год. са се увеличили с почти 4%, а между 15-20 год. и над 20 год. също се увеличават съответно с над 4% и над 21%.

На фиг. 3 е направено сравнение за същия период по вид гориво, използвано за задвижване на автомобила [3, 4]. От нея се вижда, че леките автомобили заемат над 78% от автопарка в България. Общият брой на бензиновите и дизеловите двигатели се

е увеличил съответно с над 1% и над 18%. Двигателите с газ са намалели с почти 20%, с LPG и NG са се увеличили съответно с 38% и с 30%. Хибридните автомобили са се увеличили с над 141%, а електромобилите с над 59%.

(Фиг. 1.) Брой регистрирани автомобили в България по марки

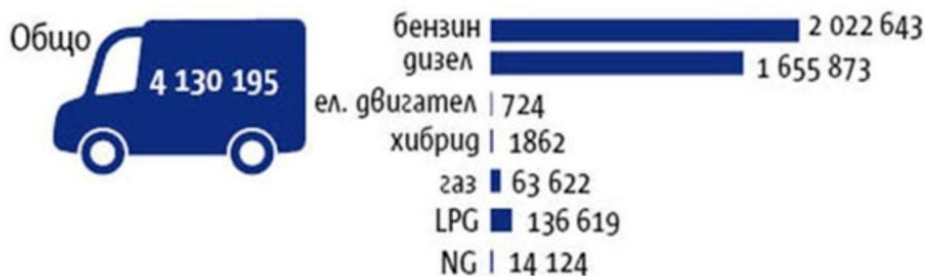
(Фиг. 2.) Сравнение на броя автомобили по възраст за 2014 и 2016 год. в България

От изнесената информация може да се обобщи, че има все повече нови автомобили, макар да са най-малката част от автопарка. Старите автомобили са твърде много и броят им продължава да се повишава. Те се явяват основен дял от общото количество автомобили в експлоатация, а вследствие на това замърсяването на околната среда от транспорта продължава да е високо.

Въпреки значителното увеличаване броя на хибридните и електрическите автомобили, техният дял от общото количество все още е незначителен.

На фиг. 4 е направено процентно сравнение между избрани страни от ЕС по брой автомобили и тяхната възраст към 2014 год. [3]. Най-голям автопарк има Германия с над 46,8 млн., а най-малък България с над 3,7 млн. Това е логично, той като Германия е най-силно развитата индустриална страна в ЕС.

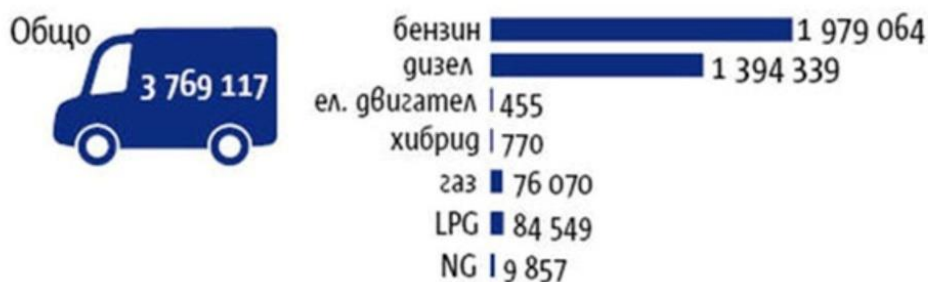
МПС ПО ВИД ГОРИВО, ЮЛИ 2016 Г.

От които леки автомобили

МПС ПО ВИД ГОРИВО, ЮЛИ 2014 Г.

От които леки автомобили

(Фиг. 3.) Сравнение на броя автомобили по вид гориво за 2014 и 2016 год. в България

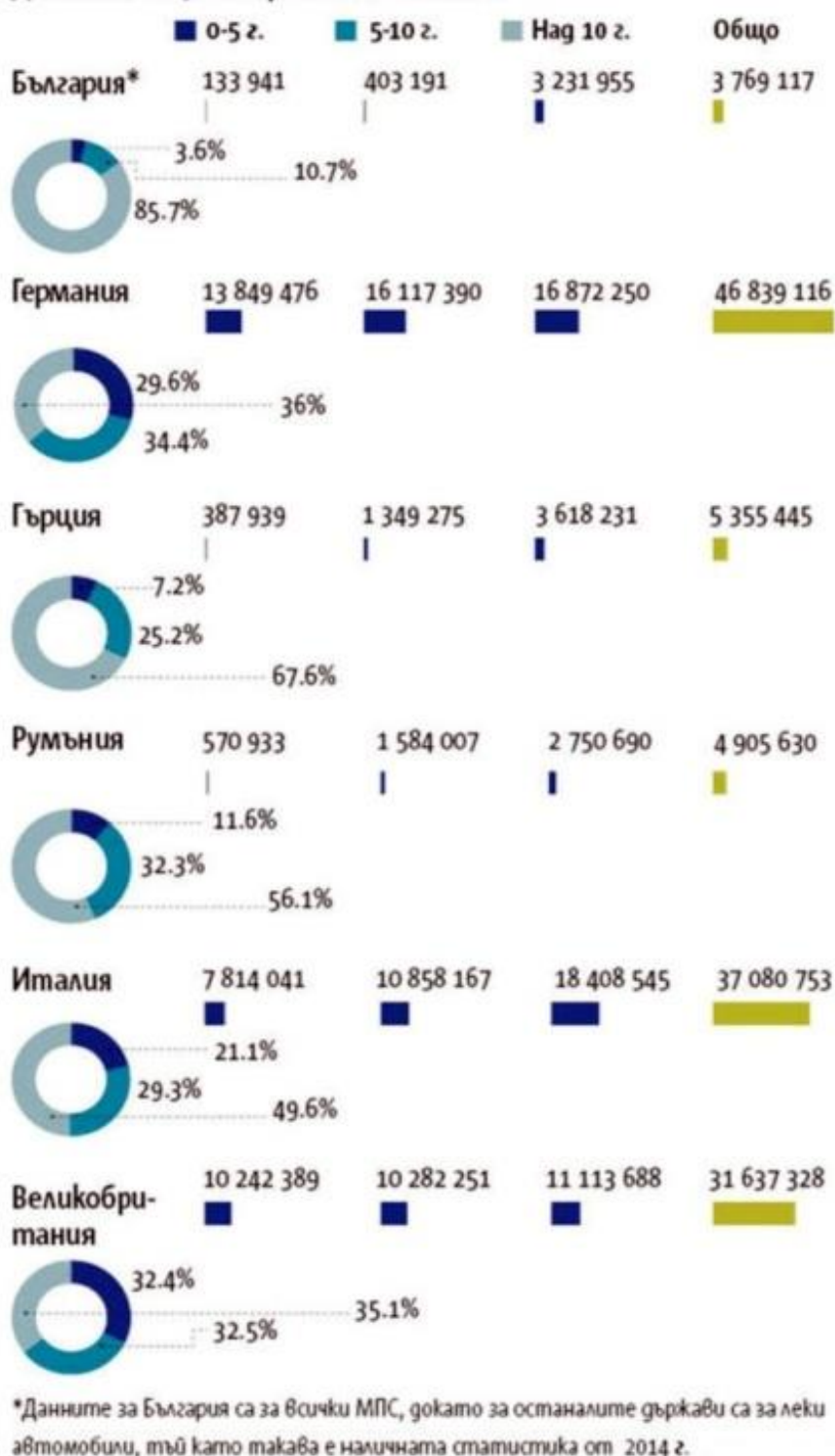
Най-висок относителен дял с нови автомобили има Великобритания с 32,4%. Следват я Германия с 29,6% и Италия с 21,1%.

България има най-висок относителен дял на автомобили над 10 год. - 85,7%. Следват я Гърция с 67,7% и Румъния с 56,1%.

България е с най-нисък дял на нови автомобили - 3,6%.

ВЪЗРАСТ НА АВТОПАРКА В ИЗБРАНИ СТРАНИ ОТ ЕС

Данните за цяла Европа са от 2014 г.

(Фиг. 4.) Процентно сравнение между избрани страни от ЕС по брой автомобили и тяхната възраст към 2014 год.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на изнесената информация за българския и европейския автопарк се формират следните изводи:

1. В България общият брой автомобили продължава да расте.

2. Най-голям относителен дял от общия брой са автомобилите на възраст над 20 год.
3. Броят на новите автомобили продължава да расте, макар делът им да е незначителен към общия.
4. Най-популярните марки автомобили са Фолксваген и Опел.
5. Задвижваните с бензинов ДВГ автомобили са с над 18% повече спрямо дизеловите.
6. За последните 2 год. въведените в експлоатация на българска територия хибридни автомобили са се увеличили повече от два пъти.
7. Най-голям автопарк в страните от ЕС притежава Германия.
8. Великобритания има най-висок относителен дял с нови автомобили - 32,4%.
9. България има най-висок относителен дял на автомобили над 10 год. и най-нисък дял на автомобили до 5 год.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] www.aeroliftlogistics.com/bg/polezna-informacia/predimstva-na-suhopatnia-transport
- [2] www.capital.bg/biznes/kompanii/2016/07/29/2803384_v_stranata_na_starite_koli/
- [3] www.opendata.government.bg/dataset/http-opendata-government-bg-organization-ministerstvo-na-vatreshnite-raboti
- [4] www.referati.org/avtomobilen-transport-syshtnost-i-znachenie/26205/ref

За контакти:

Божидар Димов, Русенски университет "Ангел Кънчев" - Филиал Силистра, специалност "Автомобилна техника"

Гл.ас. д-р Валентин Манев, Русенски университет "Ангел Кънчев" - Филиал Силистра, Катедра „Природо-математически и технически науки“

Ас. Милен Сапунджиев, Русенски университет "Ангел Кънчев" - Филиал Силистра, Катедра „Природо-математически и технически науки“

Анализ на данни в електронна таблица с функциите COUNTIF и AVERAGEIF

автор: Галина Пехливанска
научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Data analysis in a spreadsheet with the COUNTIF and AVERAGEIF functions: The IF feature is one of the most used functions in Excel that can make logical comparisons between value and what you expect. Use functions COUNTIF, AVERAGEIF and SUMIF functions which are complex functions in EXCEL

Key words: *Countif, Averageif, Sumif*

ВЪВЕДЕНИЕ

В много области се налага да се работи с големи таблици, съдържащи както основни, така и производни данни. Тези сфери са: всички видове финансова и счетоводна дейност, различните науки, техниката. Компютърните програми, предназначени за съхраняване и обработка на таблични данни се наричат електронни таблици (английският термин за това е Spreadsheets). Предимството на тези таблици е възможността за автоматично изчисляване с голям брой вградени функции. Примери за тяхното приложение са математически функции COUNTIF, AVERAGEIF, SUMIF, които се използват в настоящата разработка.

Усвояването на действието на тези функции, позволява да се увеличи ефективността на обучението с тях [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Функцията IF е една от най-използваните функции в Excel, с която може да се прави логически сравнения между стойност и това, което очаквате. В най-простия си вид функцията IF казва: Ако е вярно логическото условие, ще се изпълни един оператор, в противен случай, ще изпълни друг оператор. Това означава, че функцията IF може да има два резултата. Първият резултат е - ако сравнението е "Вярно", а вторият – ако сравнението е "Невярно". Инструкциите IF са невероятно мощни и са в основата на много модели с електронни таблици, но те са и основната причина за много от проблемите в електронните таблици. В идеалния случай инструкцията IF се прилага върху минимален брой условия, като например "мъже/жени" или "да/не/може би", но понякога може да се наложи да оценявате по-сложни сценарии, които изискват влагане* на повече от 3 функции IF една в друга.

Функцията IF е в основата и на други сложни функции, опериращи в Excel.

Използва се функцията IF в други логическите функции - SUMIF, AVERAGEIF, COUNTIF, за да се върне една стойност, ако условието е вярно, и друга стойност, ако е невярно.

SUMIF - изчислява сумата на числата от клетките при определено логическо условие

AVERAGEIF - изчислява средното аритметично на числата от клетките при определено логическо условие;

COUNTIF - връща броя на клетките при определено логическо условие.

COUNTIF - една от статистическите функции, за да преброите клетките, които отговарят на даден критерий, например за да преброим колко пъти определен град се появява в списък на клиентите. В най-простият си вид COUNTIF означава: COUNTIF(Къде искате да търсите? Какво искате да търсите?)

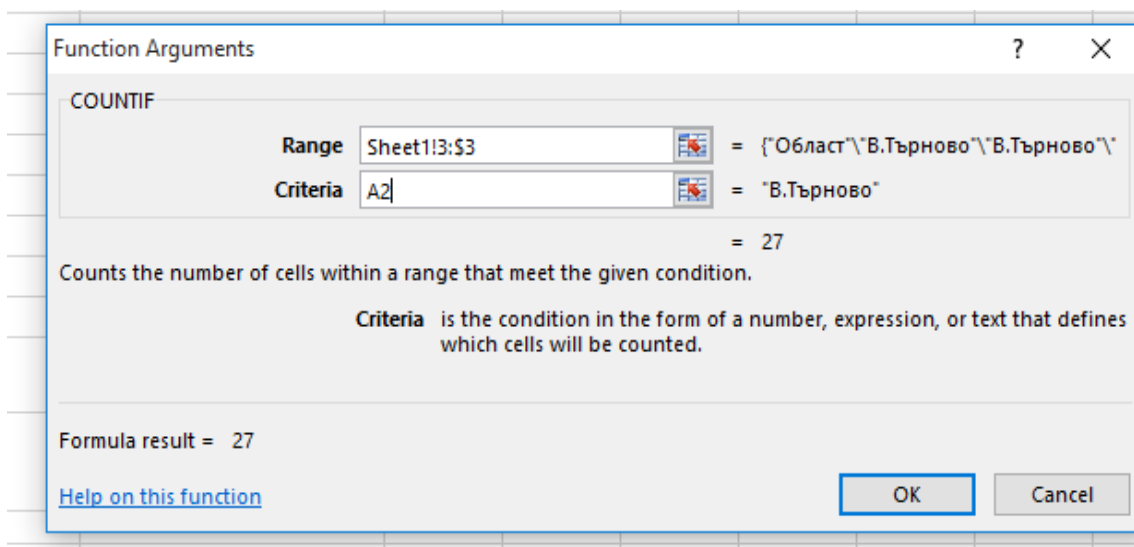
Синтаксисът на функцията COUNTIFS (критерии_диапазон1; критерии1; [критерии_диапазон2; критерии2]...) има следните аргументи:

Критерий_диапазон1 - Задължително. Първият диапазон за оценяване на свързаните критерии.

Критерий1= Задължително. Критерии във формата на число, израз, препратка към клетка или текст, които определят кои клетки ще се броят.

Критерий_диапазон2, критерий2, ... Незадължително. Допълнителни диапазони и техните свързани критерии. Позволен са до 127 двойки диапазон/критерии.

Например на (фиг.1.) е показано изчисляването за всяка една област по колко училища са участвали в анкетата.

(фиг.1.).Използване на функцията COUNTIF.

AVERAGEIF - Връща средната стойност (средноаритметичното) на всички клетки в диапазон, които отговарят на дадени критерии

Синтаксис - AVERAGEIF(диапазон; критерий; [среден диапазон])

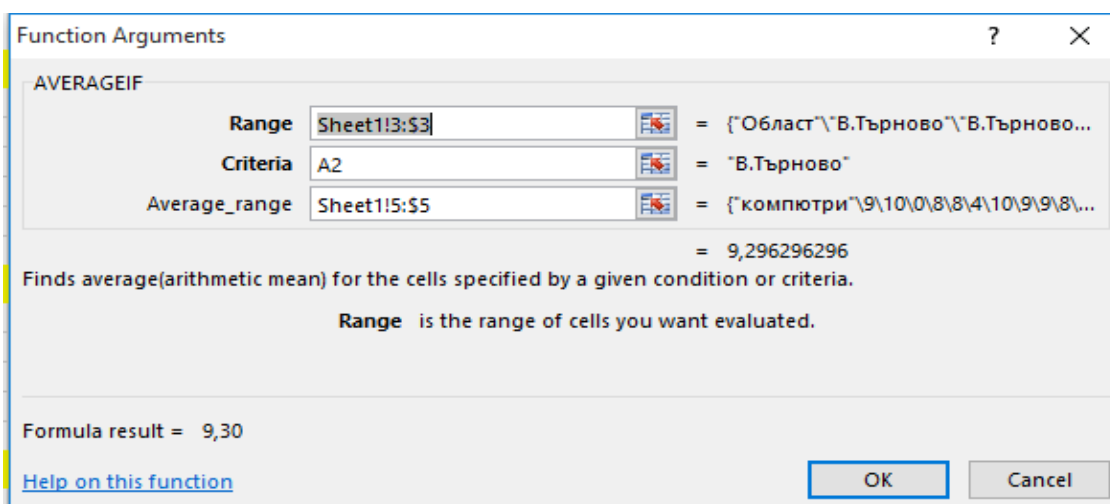
Диапазон - Задължително. Една или повече клетки, включително числа или имена, масиви или препратки, които съдържат числа.

Критерий - Задължително. Критериите са във вид на число, израз, адрес на клетка или текст, които определят кои клетки ще се осредняват.

Среден-диапазон - Незадължително. Конкретният набор от клетки за усредняване. Ако е пропуснато, използва се диапазон.

За да се съберат стойности от клетки, които отговарят на определено условие се използва Функцията „AVERAGEIF”.

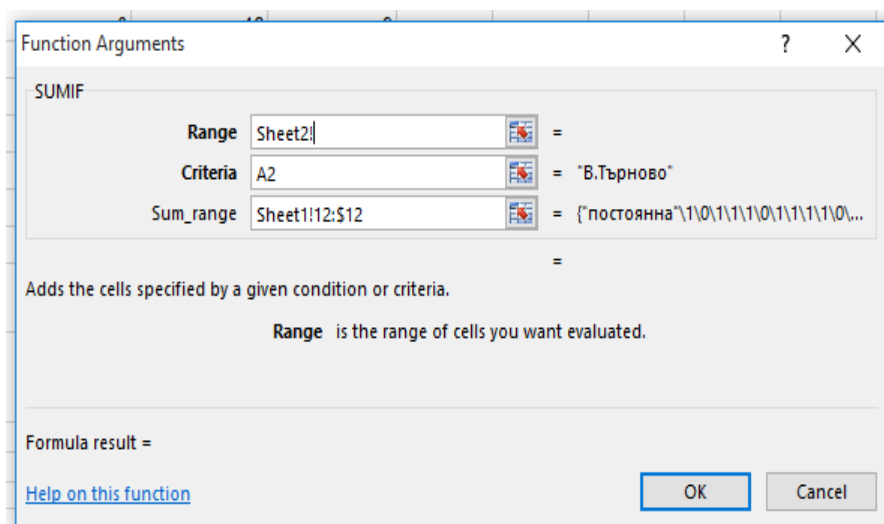
Тя има три аргумента, като първия е областта, в която ще се търси условието, вторият е условието, на което трябва да отговаря, а третият- областта, от която ще се сумират стойности (фиг.2). Получените стойности за среден брой се закръглят до цяло число.

(фиг.2.) Използване на функцията AVERAGEIF

Примери:

Изчислява се по колко училища във всяка област разполагат с постоянна интернет връзка и колко с временна.(фиг.3)

(фиг.3.) Използване на функцията SUMIF

Функцията **SUMIF** – една от математическите и тригонометрични функции, сумира всички свои аргументи, които отговарят на няколко критерия.

Синтаксис: SUMIF(диапазон; критерий; [сум _диапазон]). Синтаксисът на функцията SUMIF има следните аргументи:

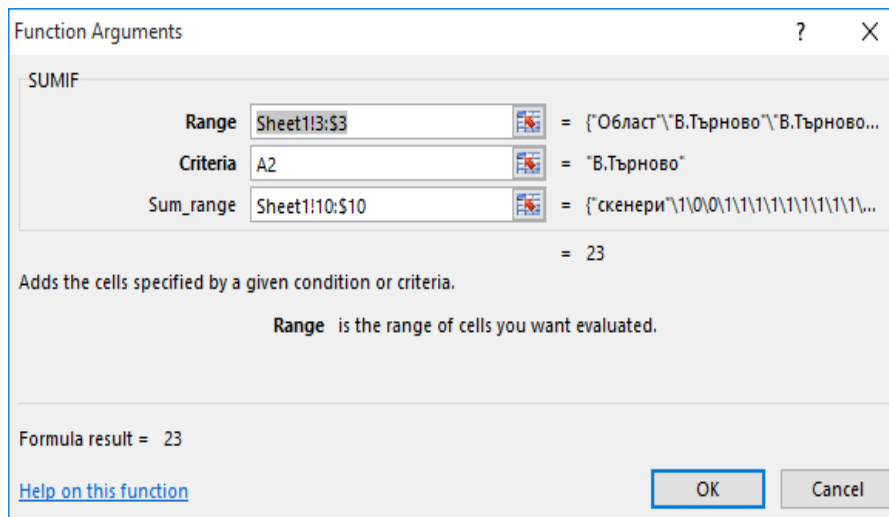
Диапазон - Задължително. Диапазонът от клетки, които искате да оцените по критерия. Клетките във всеки диапазон трябва да са числа, имена, масиви или препратки, съдържащи числа. Избраният диапазон може да съдържа дати в стандартен формат на Excel.

Критерий - Задължително. Критерият във вид на число, израз, препратка към клетка, текст или функция, която определя кои клетки ще се сумират.

Сум_ диапазон - Незадължително. Фактическите клетки за добавяне, ако искате да добавите други клетки, които не са зададени в аргумента **диапазон**. Ако

аргументът *сум_ диапазон* е пропуснат, Excel добавя клетките, които са зададени в аргумента *диапазон* (същите клетки, към които е приложен критерият).

Например, може да се използва SUMIF за изчисляване по колко училища във всяка област разполагат в кабинетите си принтер и колко със скенер, независимо от техния брой.(фиг.4)

(фиг.4.) Използване на функцията SUMIF

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Използваните функции COUNTIF, AVERAGEIF и SUMIF са сложни функции в EXCEL, които оптимизират изчисленията, автоматизират логическите дейности и ускоряват анализа на данните [3].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Горанова, Евг., Модел за обучение по информационни технологии в мултимедийна среда, Русе, автореферат, 2014

[2] Иванов, И., Учебник по Информационни технологии за 9 клас, Издателство „Нова звезда“, София, 2010г

[3] Goranova, E., Research on the efficiency of the training in computer science through multimedia environment. Edulearn 15, 2015.

За контакти:

Галина Димитрова Пехливанска, трети курс, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, 0893607594, e-mail galii.sss@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.086 821 521 в. 280, e-mail: e_deneva@abv.bg

Оптимизиране на работна среда на Microsoft Word с въвеждане на нови инструментални ленти и защита на текстов документ.

Автор: Ивелина Йорданова

Научен ръководител: гл. ас. д-р инж. Евгения Горанова

Optimize the Microsoft Word workspace by introducing new toolbars and protecting a text document.: The report presents how to optimize the Microsoft Word workspace by introducing new toolbars and protecting a text document.

Keywords: workspace, new toolbars, protecting

ВЪВЕДЕНИЕ

Текстообработващите програмни продукти могат да се разделят на два класа:

1. Текстови редактори - текстообработващи програми с ограничени възможности. Използват се основно от програмистите за набиране на текстовете на компютърни програми. Не са подходящи за текстообработка.

2. Текстообработващи програми - имат универсален характер и се използват от широк кръг потребители. Служат за изготвяне на документи от типа на отчети, анализи, доклади, баланси, статии, дипломни работи, дисертации и др. Те изпълняват следните функции:

- редактиране;
- форматиране на текст;
- сричкопренасяне;
- проверка за правопис;
- възможност за съставяне на таблици;
- възможност за импортиране (вмъкване) на други обекти в програмата;
- възможност за различни начини за визуализация;
- възможност за въвеждане на колонтитули (горен и долен);
- защита на документите от чужд достъп;
- импортиране и експортиране на текстове.

За да оптимизираме вида на работната среда с цел по-ефективен достъп до често използвани инструменти можем да създадем нови инструментални ленти и да въведем в тях нужните ни нови инструменти [2].

ИЗЛОЖЕНИЕ

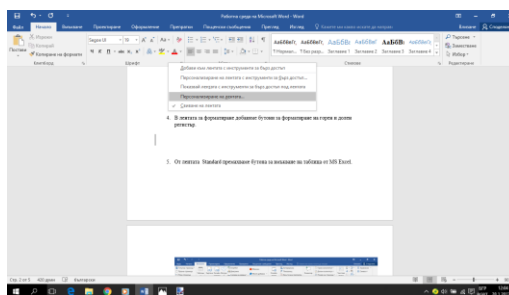
Ще демонстрираме работа с лентата с инструменти за използване на Microsoft Word 2016 като изпълним следните операции:

Въвеждане на нови инструменти в съществуваща лента

Стартираме програмата Microsoft Word 2016

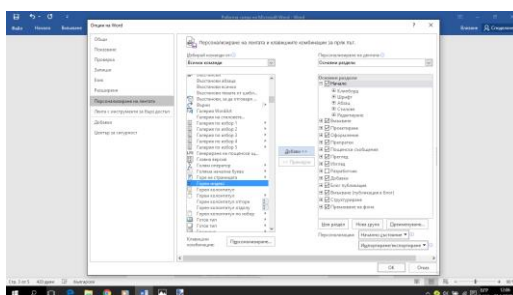
1. В лентата за форматиране добавяме бутони за форматиране на горен и долен регистър.

Върху лентата за форматиране с десния бутон на мишката и избираме опцията **персонализиране на лентата**, както е на фиг. 1

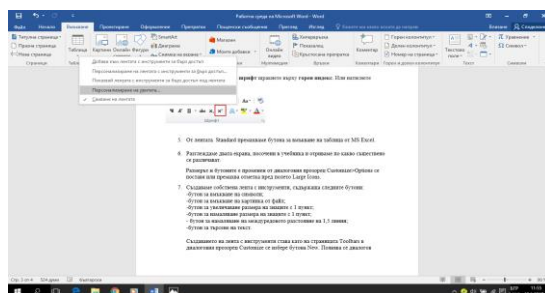
(Фиг.1.) Форматиране на горен и долен регистър

От падащото меню с команди избираме съответните бутони за горен и долен индекс, като преди това сме посочили към коя лента желаем да ги добавим. Приключваме действието с натискане на бутона ОК, както е показано на фиг.2.

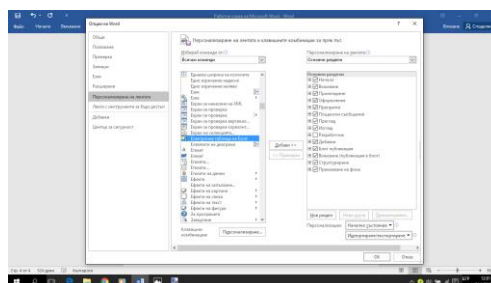

(Фиг.2.) Добавяне на инструмент в съществуваща лента.

2. От лентата Standard премахваме бутона за вмъкване на таблица от MS Excel. С десния бутон на мишката избираме опцията *персонализиране на лентата*. От падащото меню с команди след това избираме бутона за експортиране на таблица от MS Excel и го премахваме от съответната лента. (фиг. 3 и 4)

(Фиг.3.) Премахване на инструмент от лента

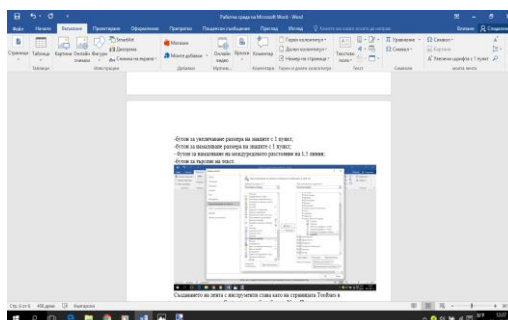
(Фиг.4.) Потвърждаване на премахването на инструмент

Създаване на собствена лента с инструменти

3. Създаваме собствена лента с инструменти, съдържаща следните бутони:

- бутон за вмъкване на символи;
- бутон за вмъкване на картинка от файл;

- бутон за увеличаване размера на знаците с 1 пункт;
- бутон за намаляване размера на знаците с 1 пункт;
- бутон за намаляване на междуредовото разстояние на 1,5 линии;
- бутон за търсене на текст.

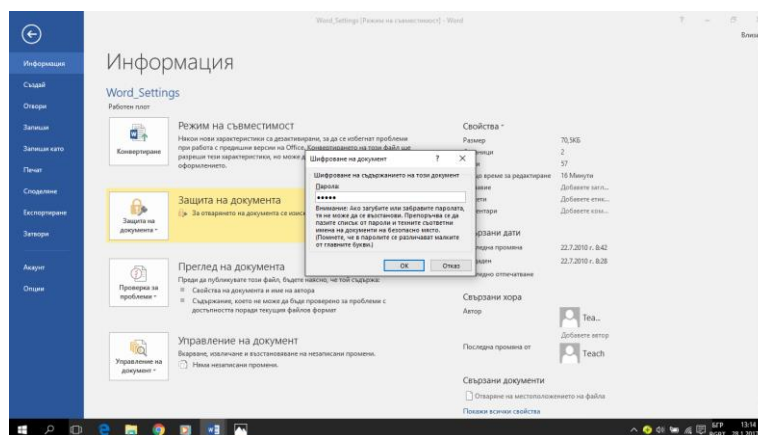

(Фиг.5.) Създаване на нова лента с инструменти

Създаването на нова лента с инструменти става като изберем отново персонализиране на лентата. От прозореца, който се отваря, избираме бутона за **Нова група** (в този случай я преименувах „моята лента“). След това от падащото меню с команди избираме по-горе посочените бутони. Завършваме операцията с натискането на бутона **ОК**. (фиг.5)

Защита на текстовия документ:

Промяна на парола за шифроване - За да премахнете старата парола от документа, отворете документа и въведете паролата в полето **парола**. След това щракнете върху **файл > информация > Защита на документ > шифроване с парола**. Изтрийте съдържанието на полето **за парола** и въведете новата, като я потвърдите, щракнете върху **ОК** и след това запишете документа отново. (фиг.6)

(Фиг.6.) Защита на текстов документ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Работата с Microsoft Word 2016 изисква да познаваме добре лентите с инструменти и функциите на бутоните, от които са съставени. В различните версии на текстообработващата програма, помощните бутони имат различно разположение, което може да обърка потребителите. Поради тази причина трябва добре да сме запознати с програмата преди да започнем да обработваме даден документ. Да сме наясно с това кои инструменти ще използваме най-често, за да ги въведем в съществуващи или нови инструментални ленти. И да знаем как да защитим документите си от достъпа на други потребители.

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Иванов, Ив., издателство „Нова звезда“ 2010, Информационни технологии“ за 9 клас

[2]. Goranova E. Reserch on the efficiency of the training in computer science through multimedia environment. Edulearn 15, pp. 2297-2301, 2015

За контакти:

Ивелина Йорданова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, Специалност „Педагогика на обучението по физика и информатика“, Тел.0884 97 79 73, e-mail:ivelina.g95@abv.bg

гл. ас. д-р инж. Евгения Денева Горанова, Русенски университет Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, Тел.086 821521, e-mail: e_deneva@abv.bg.

Магията на цветовете

автор: Дарина Енева

научен ръководител : доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: We recall what the first man said, looking into the unknown: "The rays pierce the earth's atmosphere, the horizon becomes bright orange and gradually passes through all the colors of the rainbow: sky blue, blue, violet, black. Unexplained color gamut".

The "vibrations" that come to the eye of the various colors awaken interest in how light "enters" the object and reflects partially or completely on its surface. Different absorption and diffusion of light produce different perceptions of a specific color in the eye.

Key words: magik, light, color

ВЪВЕДЕНИЕ

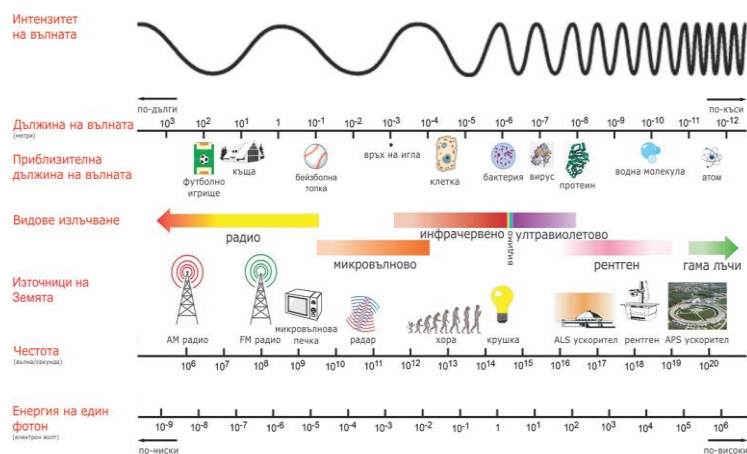
Вибрации ,които достигат в окото от различните багри събуждат интерес към това как светлината "навлиза" в предмета и се отразява частично или напълно от повърхността му. От различно поглъщане и разсейване на светлината се получават различни възприятия за конкретен цвят в окото.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Цветът има непосредствено отношение към светлината. Той не принадлежи към онези свойства на предметите, които определят тяхната същност. Цветът се появява и съществува само докато тялото свети или се осветява. Когато настъпва дълбок мрак и царственият пурпур престава да има пурпурен цвят. Със залеза на слънцето цветовете постепенно посивяват и изчезва различието в багрите. След това всичко става повече или по- малко тъмно. Ако пламнат прожектори или светнат електрически лампи, цветовете отново се появяват, но в по-други нюанси, по- различни, отколкото в слънчевия ден. Ако искаме да разберем какво представлява цветът, е необходимо да започнем със светлината.

За да видим изобщо нещо, е необходимо светлината от него да попадне в очите ни. Звездите и пламъка, слънцето и лампите ние виждаме, защото самите те излъчват светлина. Заобикалящите ни предмети, луната и облаците виждаме, защото те отразяват светлина, която пада върху тях.

Светлината принадлежи на голямото семейство на електромагнитните вълни (фиг. 1). Скоростта на разпространение на електромагнитните вълни в празно пространство (вакуум) е около 300 000км/сек. Това е най-голямата възможна скорост в природата!

(Фиг.1.) Семейството на ел.магнитните вълни

Възприемането на цвета не е свързано със скоростта на разпространение на електромагнитната вълна. Ако беше така, щяхме един лъч да виждаме, да кажем, червен във въздуха, а като преминава през чиста вода, да го виждаме например син или зелен. Това важи и за преминаването на светлината през стъклото. Тя пак намалява скоростта си, но цветът не се променя. От значение за цветовото възприемане се оказва честотата на вълната. За да „видим“ светлината, е необходимо тя чрез своята енергия да въздейства на окото ни. А съгласно съвременните представи на физиката светлината представлява поток от фотони, като енергията на фотона е пропорционална на честотата на вълната

Човешкото око реагира на електромагнитни вълни с дължина на вълната от 360 до 780nm. Електромагнитните лъчения с малко по-къса дължина на вълната, наречени ултравиолетови лъчи, окото не възприема като светлина. Те причиняват летния загар на кожата. Не се възприемат като светлина и инфрачервените лъчи. Те се възприемат от кожата ни като топлинни лъчи. Чрез такова лъчение впрочем през космическото пространство достига до нас топлината на слънцето.

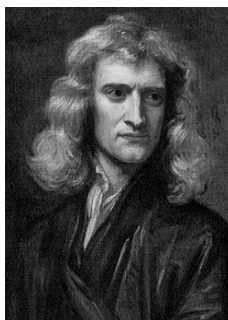
Какви цветове се съдържат в дневната видима светлина?

Дневната светлина ни изглежда като бяла светлина. Всеки знае, че бяла е хартията, бяло е млякото, но да се каже, че денят е бял, някак не върви. И все пак дневната светлина е бяла! Всеки може да се убеди, като проследи светлинен лъч, прокраднал се покрай пердетата в яркия слънчев ден. Ако на пътя му поставим бял картон, ще видим, че светлинното „зайче“ е бяло. Но хората от много отдавна са забелязали, че понякога върху небето се извива удивително правилна красива небесна дъга. (фиг. 2) Наслаждавали се на ярките ѝ цветове и преливането на тоновете. Дълго време обаче не са и подозирали, че чрез небесната дъга природата сама разкрива състава на слънчевата светлина.

(Фиг.2.) Небесна дъга

Едва преди около триста години великият Нютон (фиг. 3) успял да обясни произхода на небесната дъга.

(Фиг. 3.) Нютон

Той показал, че слънчевият лъч, след като премине през стъклена призма, се разлага на цветна ивица и цветовете се подреждат както при дъгата. Цветното петно върху стената или върху бял картон, оставено от слънчевия лъч след преминаването през призмата, Нютон нарекъл спектър. Цветовете се подреждат така: червено, оранжево, жълто, зелено, светлосиньо, тъмносиньо и виолетово. (фиг. 4) Между тези цветове не съществуват резки граници, а те плавно преминават един към друг.

(Фиг.4.) Разлагане на бяла светлина през призма

Нютон е първият човек, които е обяснил явлението. За разлика от всички обяснения за явлението, той доказал, че всъщност слънчевата светлина съдържа тези цветове, че призмата само я разлага, защото различните цветове се пречупват различно. Най –слабо се пречупват червените лъчи, най–силно – виолетовите. Небесната дъга се получава поради пречупване на лъчи от слънчевата светлина от водните капчици във въздуха. За всеки слънчев лъч малката водна капчица е една призма, която го разлага. При известни благоприятни условия възниква дъгата, която е спектър на слънчевата светлина. За да я видим, е необходимо слънцето да е зад гърба ни. Дъга можем да си „направим“ като пръскаме вода от чешмата на двора, без да забравяме, че трябва да стоим с гръб към слънцето. Вижда се, че цветовете се преливат плавно от червен до виолетов. При това виолетовият и червеният цвят са на двата края на спектъра и не влизат в допир. Ако огънем в пръстен спектъра – червеният и виолетовият цвят ще се допрат. Така съединяваме всички хроматични цветове в един кръг на цветовете. При смесването на червен и виолетов цвят се получава пурпурен цвят. В природата няма нито един източник, който да свети с пурпурна светлина. Тя не принадлежи към слънчевия спектър и не е хроматична светлина. Обаче е необходима за изграждане на цялостния набор от цветове.

Цветът на светлината, която се излъчва от източниците, се нарича емисионна светлина (емисия означава излъчване) и става дума за емисионен спектър. И така, пурпурният цвят, който при различно съотношение между червеното и виолетовото се изменя от малиново до люляково, изкуствено се включва към емисионния спектър.

Хроматичните цветове се характеризират с определена дължина на вълната или казано по друг начин с определен цветен тон. Установено е, че тренираният човек може да различава няколко стотин хроматични тона.

Какъв е човешкият механизъм за усещането ни за цвят? Още през 1756 г. руският учен Ломоносов изказал предположението, че светлочувствителните ни клетки реагират само на три цвята: червен, зелен, син. По –късно тази идея била развита през XIX век от английския учен Томас Юнг и немския учен Херман фон Хелмхолц. Те установили, че всички спектрални цветове могат да се получават чрез смесване в различни пропорции на червено, зелено и синьо. Едва в наше време хипотезата за избирателното, селективно реагиране на трите цвята, е установена експериментално. Този въпрос продължава да занимава учените. Физиката изучава поведението на

светлината, докато тя се намира извън човешкото око, а нашите усещания, след като светлината е попаднала в окото, възникват в резултат на фотохимични и биоелектрични процеси а също и на психологични рефлексии. С възприятието на цвят са свързани много интересни явления, в които тясно се преплитат и физични, и физиологични процеси, така, че опознаването на природните явления, които ние възприемаме посредством нашето цветно зрение, излиза от рамките на една отделна наука.

Да вземем като основни цветовете - червено, зелено и синьо. Другите спектрални цветовете се получават чрез наслагването на основните цветовете, чрез така наречения адитивен метод. Ако на един екран върху петно от червено светещо фенерче се пусне сноп от синьо светещо фенерче, ще се получи виолетово петно. На екрана, където се покриват трите източника, се получава бяло петно. Бялото петно се получава всъщност при точно определено съотношение на интензитета на трите източника. Когато се променя интензитетът на трите основни цвята, може да се получат всякакви цветовете – всички хроматични и пурпурните, които ги няма в спектъра .

Адитивно смесване на цветовете се осъществява при отражение от бял екран на падащите върху него основни цветовете. Всъщност, това е оптично смесване в нашите очи (или мозъка) на хроматичните цветовете, излъчвани от източници на светлина със съответната дължина на вълната. Адитивно смесване може да се демонстрира със следния пример. Вземаме апарати със червен , син и жълт филтър. Да видим, може ли при някакво смесване да получим на екрана например зелен цвят. Като смесваме тези три различни цвята в различни пропорции, ние получаваме цял спектър от различни цветовете. Но зелено петно на екрана не се появява. Основната комбинация за адитивно смесване на цветовете е: червено, зелено и синьо. Тази комбинация е в основата и на цветната телевизия.

Въпросите за цветовете не са само въпроси на физиката. Тук освен нея си казва думата физиологията, а също и психологията. Затова често казваме: „имам чувството , че ... , „получавам илюзия за...” и т.н. А въпросът за цветните илюзии е много интересен. Известно е например, че цветът на един предмет може да се изменя до известна степен в зависимост от цвета на фона. Жълто петно върху червен фон придобива лек зеленикав оттенък. Същото петно върху зелен фон придобива оранжев оттенък и т.н. Този ефект още не е напълно обяснен. Предполага се, че окото ни е най - приспособено за възприемане на не разложена светлина, поради което при дразнене на колбичките от един цвят, като че ли се самовъзбужда допълнителният му цвят. Това създава илюзията за виждане на допълнителния цвят.

Друг ефект, който е свързан с цветното виждане, е преместването на максимума на относителната чувствителност на окото към по-късите дължини на вълните при намаляване на осветлението. Този ефект е открит от чешкия биолог Пуркине. Демонстрира се с примера на мак и синчец. При силна светлина те изглеждат близки по яркост. Когато обаче светлината намалява, макът започва да потъмнява ,докато синчецът все още се синее бодро. В природата този ефект се наблюдава винаги при настъпване на здрача. Тогава някои цветовете като че ли бързо „пропадат“, погълнати от настъпващата нощ. Такива са червените и оранжеви тонове, докато сините и виолетовите цветовете все още са различими при оскъдната светлина. Така с помощта на ефекта на Пуркине можем да си обясним редица промени на цветовете при ярка и слаба светлина.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Цветовете играят огромна роля в живота на човека. Оказва се, че зрението ни дава около 85% от цялата информация, която получаваме за околния свят. При това цветното зрение играе съществена роля. Ако за момент си помислим, че човек е загубил способността да вижда цветовете, светът в който живеем, ще му стане тъмен

и скучен. Хората ще бъдат меланхолични и апатични, защото цветовете оказват без съмнение голямо психическо въздействие. Много учени са се занимавали с въпроса за взаимодействието на цветовете върху човешката психика. Би могло да се спори доколко изразено е това въздействие, но средно взето съществува известна корелация между цветовете на околната среда и интериора върху настроението. Според Гьоте цветовете въздействат върху настроението на човека като червеният цвят е възбуждащ, тревожен, жив, оранжевият – празнично радостен, жълтият – стимулиращ, жълтозеленият – жизнерадостен, тъмнозеленият – естествен, цвят на природата, светлосиният - ясен, спокоен, синият – съдържан, дълбок, виолетовият – неспокоен, потискащ. И по – модерни психофизиологични изследвания показват, че когато човек се намира в помещения, боядисани в топли цветове, изпитва желание за активни действия. Светложълтият и светлозеленият цвят са ободряващи, пастелните цветове син и зелен – предизвикват пасивност, а кафявият и виолетовият цвят създават впечатление за грубост.

Ролята на цветовете и цветовият контраст се имат предвид от дизайнери, архитекти и много други специалисти при проектиране на заобикалящите ни предмети. От съществено значение е и оцветяването на заводски помещения, машини и детайли за безопасността и за увеличаване на производителността. Оцветяването играе важна функционална роля. То помага на хората по- уверено и бързо да се ориентират в сложните механизми.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Борисов М. Физика.С.,1965 г.
- [2] .Гроздев, Кр. Обща физика. С., универ. изд. 1995 г.
- [3] Гроздев, Кр. Обща физика. С., универ. изд. 1995
- [4] Джанколи. Физика, т. 1, М., Мир. 1989 г.
- [5] Трофимова. Курс по физика. С., универ. изд., 1984 г.
- [6] Орир, Дж. Популярна физика. С., Наука и изкуство. 1970 г.
- [7] Й.Колева Ст.Габраков.” Магията на седем цветната дъга”

За контакти:

Дарина Любенова Енева, втори курс, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, 0896520265, e-mail dari.eneva@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Богданова Бухчева, Директор на Филиал- Силистра на Русенския университет „А. Кънчев“, email tbuhcheva@uni-ruse.bg

Мираж - реалност или зрителна измама

автор: Даниела Пенева

научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: Mirage – the place where the illusion and the reality make a contact. The phrase “Eye to see, hand to touch” lose it’s sense. This phenomenon is untouchable for our hands, but visible for our eyes.

Key words: mirage, reality, illusion, hands, eyes.

ВЪВЕДЕНИЕ

Природният феномен мираж е оптична илюзия, която противно на всички мнения не е плод единствено на човешкия мозък и има отлично научно обяснение. Предметите се виждат в посока, където всъщност ги няма или пък са с изкривена форма. Интересното е, че тази оптична измама може да бъде заснета с фотоапарат или камера. Най – сигурния начин, за да проверим дали това, което виждат очите ни е реалност, е направата на снимка.

Обикновено виждаме обектите под малък зрителен ъгъл, затова тази зрителна измама ни се представя в най-разнообразни форми. Реални обекти се извъртат по причудлив начин или застават вертикално и заприличват на нещо съвсем различно – например камъни и храсти изглеждат като кули. Миражите съществуват още от дълбока древност, но хората не са могли да си обяснят това явление. Науката не е била толкова развита както в наши дни и този феномен е изглеждал като приказна магия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Мираж (от френски *mirage*, на латински: *mirare* — появявам се, изглеждам) е природно атмосферно оптично явление, при което слънчевите лъчи се пречупват различно поради различната плътност на слоевете въздух.

Това явление се обяснява с изкривяване на лъчите в атмосферата. Така например, когато ниско до земята или водна повърхност е студено, а нагоре температурата се повишава (плътността на въздуха намалява), светлинен лъч, идващ от обекта, ще се закриви с вдлъбната си страна към Земята. Тогава ние ще видим обекта, който при нормални условия е невидим, тъй като при рефракцията хоризонтът се е „повдигнал“.

Пътешествениците в пустинята, заблудили се в безбрежните пясъци, останали без храна и вода, виждат спасителни оазиси, реки, езера, но когато се приближат към тях те сякаш се стопяват във въздуха (фиг. 1). Дневните и нощни температурни разлики водят до създаване на топлинна инверсия. На определена височина даден лъч става успореден на земната повърхност, след което се връща към нея. Достигайки до земята лъчът попада в окото на наблюдателя и той вижда на високо интересна картина под формата на дървета, постройки, а дори и цели селища. Това е характерно за т.н. горен мираж. Той се появява в средните географски ширини, включително и в нашата страна, най - вече през зимните месеци.

(фиг.1.) Горен мираж

При пътуването в горещ летен ден с лека кола или пеш по асфалтирано шосе всеки от нас е забелязвал как лентата на шосето пред нас се превръща, като че ли в река и как синкавата "водна повърхност" леко се вълнува, сякаш подухвана от вятъра. Ако срещу нас се зададе превозно средство, например, камион започва да ни се струва, че той върви под водата. Вижда се и образ на крайпътните дървета, също както в реката или езерото се отразяват дърветата на брега. Как да си обясним това интересно явление? Асфалтираното шосе през деня силно се нагрява от Слънцето. Нагрява се и непосредствено прилежащият до него въздух, а температурата на по-горните слоеве бързо спада. Тогава един лъч изхождащ от даден обект, по посока към Земята ще навлиза от по-плътните горни въздушни слоеве към долните, плътността на които бързо намалява, и ще се изкривява, обръщайки изпъкналата си страна към Земята, докато най-после след пълно вътрешно отражение се обърне нагоре. А наблюдателят вижда предмета по посока на обърнатия лъч т. е. заедно с обекта вижда и образа му под него. И понеже в атмосферата винаги има, макар и слаби движения, образът на небето леко се вълнува и създава впечатление на леко вълнуваща се водна повърхност (фиг.2). Най-популярният мираж, който всеки е наблюдавал в ежедневието си, е т.н. долен или още „езерен“ мираж.

(Фиг.2.) Долен мираж

Често през ранна утрин в Женевското езеро (Швейцария) плаващите корабчета биват съпроводжани от техни "двойници" – миражните им образи. Това не е магия, а е напълно обяснимо. Около езерото има хребети, които пречат за достигането на слънчевите лъчи до водата, а частта, отдалечена от хребетите, вече се е нагрела.

Така се образува граница между нагрятия и ненагретия въздух и ставаме свидетели на страничен мираж. (фиг.3)

Среща се и около силно нагрети обекти – отвесни стени, фабрични комини и пустити.

(Фиг.3.) Страничен мираж

Описания на миражи се срещат в разказите на много пътешественици. Ето например какво е написал един от тях през миналия век: *„Беше в Алжир, недалече от морето, през деня. Вървахме по тясна пътека, на един завой спряхме, поразени от разкрилата се картина... Пред нас имаше огромен град. Добре знаехме, че тук няма никакъв град, тъй като няколко дни преди това бяхме на това място. Видението продължи половин час.“* Тази фантастична картина е характерна за т.н сложен мираж "Фата Моргана", съдържаща в себе си прави и обърнати образи на обекта. Могат да бъдат видяни дворци, кули, митични животни, а дори както в този интересен разказ цели градове. За появата му е необходимо наличието на температурна инверсия. На полюсите се появява в студени дни, а в пустините и езерата – през горещи дни. Явлението е наречено на героинята от британския епос– Фата Моргана. Често се състои от отдалечени обекти, които са с разнообразни изкривявания и се виждат многократно. Именно това прави този загадъчен мираж толкова рядък и сложен (фиг.4).

(Фиг.4.) Сложен мираж

Благодарение на по – нагоре изброения миражи можем да си обясним, така наречената призрачна земя, която са търсили десетилетия в Арктика, но така и не са я намерили. Най-дълго и упорито са търсили такава земя, наречена о.Санников, „видяна“ за първи път 1811 г. Възможно е това да е мираж, който в определено време през годината да се появява на едно и също място. Тази "Земя Санников" напразно е търсена с прекъсвания повече от сто години. Всички последващи търсения за този остров не са дали резултат, тоест такъв не е бил открит.

Корабите – призраци или корабите – фантоми са част от мореплавателските предания, които са се разпространявали от моряци и рибари в продължение на години.

Счита се, че корабите са били призрачни видения, които са добивали реална форма, достигайки до хоризонта и след това бързо изчезвали. В морския фолклор няма друг по-популярен кораб – призрак от "Летящият холандец" - кораб с необичайни размери и форми. Той следва да се отнесе към наблюденията на горните миражи на съвсем обикновени кораби, които плават далеко зад хоризонта. Увеличеното и изкривено изображение на кораб, високо повдигнато в въздуха се е приемало за „Летящия Холандец“.

От древни времена планината Брокен в Германия е известна като място, където често се наблюдават необикновени въздушни явления – появата на изображения на великани – хора и животни, като тези призраци се движели – ходели, тичали, скачали. У някои хора това пораждало страх, небивалици и разни мистични истории. Съществуват две древни легенди за Брокен. Едната от тях разказва, че цялото място е било омагьосано, защото е било сборище на вещици. Втората легенда не е много по различна, но в нея вещиците са заменени с неми призраци великани. Виденията дори получили собствено име – Брокенския призрак.

Това явление се наблюдава в планинските места сутрин или вечер. Обяснение на това внушително и на пръв поглед загадъчно явление е много просто. Случайно в момента на изгрева или залеза на Слънцето на някой от най-високите върхове на планината се е намирал човек. Понеже Слънцето е ниско, неговата сянка се проектира направо върху облака, съответно уголемена като върху екран. Понякога около главите на фигурите се наблюдава цветно сияние - наподобяващо ореол. Това е карало хората да вярват, че на небето се явяват пратеници на бога. Това явление може да се наблюдава и в България - в Стара планина, Пирин и Рила (фиг. 5).

(фиг. 5.) Брокенов призрак

Необходимо условие за наблюдението на миражите е времето да бъде тихо, защото в противен случай вятърът размества различните въздушни слоеве и миражи не се наблюдават. Можем да обобщим, че при наличие на вълни и вятър, явлението изчезва.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Природата крие в себе си невероятни явления, спиращи дъха картини и магически пейзажи. Всички те пораждат безброй въпроси относно откриването им, съществуването и произхода. Често в нея се преплитат реалността с илюзията. Границата им е по-тънка от конец и често обърква нашето съзнание, давайки му повод да разсъждава върху редица спорове и хипотези. Противоречията могат да бъдат толкова големи, че илюзията да се превърне в реалност, а реалността в отромна заблуда. Едно от тези чудеса, които ражда природата, е мираж. Тази тайнствен феномен е придишвиквал възхищение у хората още от дълбока древност. Появата му е всявала страх, недоумение и интерес от неизвестното. За едни е представлявало

приказен пейзаж, радващ окото, а за други жестока измама. Въпреки различните гледни точки има нещо, което ги свързва- бягството от реалността. Трудно е да намериш човек, който никога в живота си не е виждал мираж. Милиони хора са наблюдавали

в небето причудливи замъци, непознати градове и дори цели армии. Науката има обяснение на този природен феномен, макар че изследването му практически е невъзможно – миражът не възниква по поръчка. В наши дни думата мираж се свързва с нещо, което мечтаем, но не можем да постигнем – все едно ни се изплъзва и изчезва за миг. Поради честото появяване на миражите в пустинята, явлението е станало нарицателно на места за отдих и почивка.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Попов Х., В. Караиванов , Физика и астрономия за 7 клас, изд. Просвета 2014 г.

[2] Максимов М., Г. Русева , Физика и астрономия за 7 клас, изд. Булвест 2000

[3] <https://bg.wikipedia.org>

[4] <http://nauka.offnews.bg>

За контакти:

Даниела Пенева Иванова, втори курс, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, 0895365208, e-mail index_daniela@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Богданова Бухчева, Директор на Филиал- Силистра на Русенския университет „А. Кънчев“, e-mail tbuhcheva@uni-ruse.bg

Звуковете в нашия живот

автор: Айфер Алпер

научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: The most diverse sounds fill every moment the space around us. Thanks to a part of them, they are being exchanging information between people (through speech and hearing). Through sounds exchange information with each other and some animals. The sounds very often make people and animals orient themselves in the environment and protect themselves from dangers.

Key words: Sound, noise, flicker, energy, gases, liquids, solid bodies

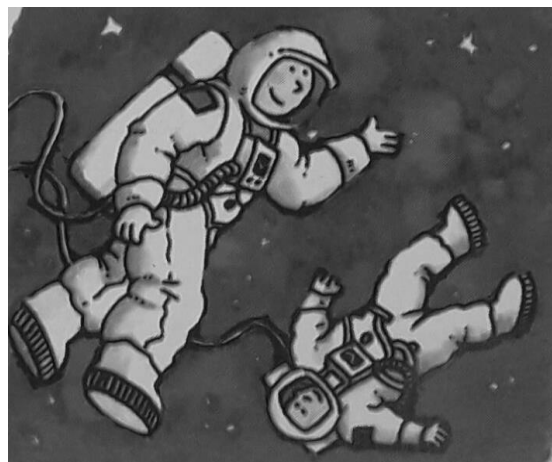
ВЪВЕДЕНИЕ

Звукът е друга форма на енергията. Всички звуци се издават от нещо вибриращо, което кара молекулите във въздуха да започнат също да вибрират. Самите молекули не са звук, но без тях всичко ще е тишина. Трептенията, които достигат до ушите ни по въздуха, водата или през твърди тела, е звук. Звукът се разпространява в течности, в газове, в твърди тела. Ние чуваме бръмчащия звук, защото молекулите, движещи се през въздуха, се удрят в тъпанчето ни и го карат също да вибрира. Тези вибрации пораждаат електрически импулси, които протичат по нервите до мозъка ни. Той го разбира като звуци.

Звуците могат да се движат само ако наоколо има молекули (фиг. 1). В космоса звуците отсъстват и астронавтите са принудени да говорят по радиото (фиг. 2 - радиовълните също като светлинните, могат да се движат там, където няма молекули).

(Фиг.1.) Молекули, движещи се през въздуха

(Фиг.2.) Астронавти

ИЗЛОЖЕНИЕ

Звукът се движи много по-бързо през твърди тела и течности, отколкото през въздуха. Експлозия в морето на земята се чува като два взрива – звуковите вълни, движещи се през водата и въздуха, пристигат по различно време. Звукът се движи по-добре през твърди тела и течности, отколкото през въздуха. Затова индианците лягат на земята и се ослушват за коне.

Чрез излъчване на звукови вълни корабите могат да откриват дали има подводница под тях и на каква дълбочина е. Звуковите вълни се отразяват обратно към кораба, когато срещнат нещо (фиг. 4). Тези уреди се наричат сонари. Звукът се движи във водата четири пъти по-бързо, отколкото във въздуха.

(Фиг.4.) Подводни звуци

Ако чукнете стъклена чаша с пръст тя ще завибрира и ще звъни. Тя трепти със специална честота, която се нарича нейна собствена честота. Някой певец, който пее нощта със същата честота, би могъл да накара чашата да вибрира толкова силно, че да се счупи. Това се дължи на явлението резонанс (фиг. 5).

(Фиг.5.) Резонанс

Източници на звук са трептящите тела. При движението на лъка цигуларят предизвиква трептения на струните на цигулката и те издават познатите музикални тонове. Подобни трептения възникват в духовите музикални инструменти – флейта, кларинет, туба. Ние непрекъснато чуваме както много слаби, така и силни звукове. Изпълнителите на струнни инструменти натискат струните, за да ги скъсяват и да ги карат да произвеждат по-високи звуци. Един източник издава слаб/тих/звук, когато извършва малки трептения.

Силата на звука зависи от големината на източника. Големите източници издават по-силни звуци.

Шумовете са звукове с трептения от различно естество, отличаващи се по своята сложност и спектрална структура, т.е. съчетание на множество тонове, честоти, форми, интензитетът на които безпорядъчно се изменя във времето.

Шумът може да бъде краткотраен (тракане, чукане, вик, взрив, изстрел и т.н.) или продължителен – например шум от работата на различни производствени машини, двигатели и др. Те обуславят шумовото замърсяване на околната среда.

Шумът е вредно и полезно явление.

Продължителното въздействие на шума върху слуховия орган предизвиква отслабване на чувствителността на ухото, може да доведе до частична или пълна

загуба на слуха. Действайки върху нервната система, шумът предизвиква бърза умора, понижена работоспособност, различни нервни заболявания и т.н. (фиг. 7).

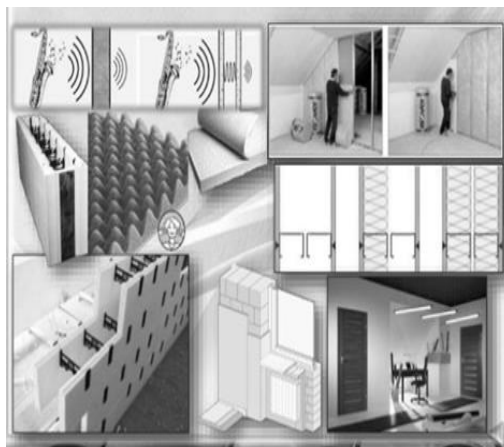

(Фиг.7.) Вик

Източници на шум са: работещи машини, двигатели на автомобили, силна дразнеща музика, уреди и инструменти, които са шумни. Продължителното въздействие на шума върху слуховия орган предизвиква отслабване на чувствителността на ухото, може да доведе до частична или пълна загуба на слуха.

За предотвратяване на вредното въздействие на шума върху човешкия организъм се провеждат редица организационни и технически мерки:

Контрукторите и строителите търсят подходящо конструиране, подбор и използване на съответни материали, които до доведат до минимум вредно въздействие. За намаляване на шума се използват звукоизолатори. Това са материали, през които звукът преминава трудно, те поглъщат звука (фиг. 8).

(Фиг.8.) Звукоизолатори

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Благодарение на различните профили на звука ние можем да избираме дали искаме да слушаме особено тихо или да разбираме думите добре.

Най-разнообразни звуци изпълват всеки момент пространството около нас. Благодарение на една част от тях става обмен на информация между хората(посредством говора и слуха). Чрез звуци обменят информация помежду си и някои животни. По звуците много често хората и животните се ориентират в околната среда и се предпазват от опасности.

Не всички животни чуват звуците така, както човека ги чува. Скакалците „чуват“ с краката си, размахвайки ги във въздуха, за да познаят от къде идва звука. Змиите

нямат уши, затова не могат да чуват звуци от въздуха. Те улавят ниските звуци от земята. Рибите чуват през тялото си. Някои животни използват звук за да „виждат“.

ЛИТЕРАТУРА

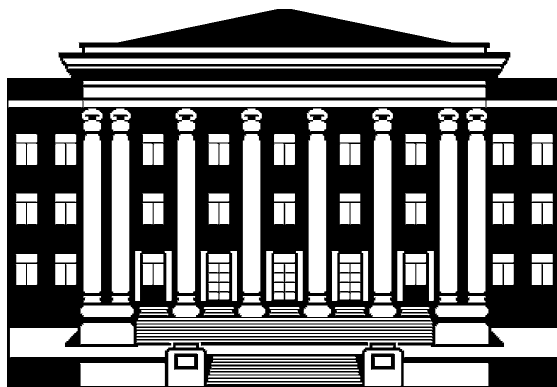
- [1] Кент, А., А. Уорд, Физика, изд. Гепард, София, 1994
- [2] Веска Петрова Звук-ЧП, изд. Булвест 2000,
- [3] Гроздев, Кр. Обща физика. С., универ. изд. 1995.
- [4] Гроздев, Кр. Обща физика. С., универ. изд. 1995
- [5] Джанколи. Физика, т. 1, М., Мир. 1989
- [6] Трофимова. Курс по физика. С., универ. изд., 1984
- [7]<https://bg.wikipedia.org/wiki/>

За контакти:

Айфер Алпер Насуф, втори курс, специалност Педагогика на обучението по физика и информатика, 0896111825, е-mail ayf3er@abv.bg

Доц. д-р Теменужка Богданова Бухчева, Директор на Филиал- Силистра на Русенския университет „А. Кънчев“, е-mail tbuhcheva@uni-ruse.bg

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

**СТУДЕНТСКА НАУЧНА
СЕСИЯ
СНС'18**

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
"Ангел Кънчев"**

Филиал Силистра

**СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС'17**

Под общата редакция на:
доц. д-р Галина Лечева

Отговорен редактор:
проф. д-р Диана Антонова

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Коли: 8,12
Тираж: 40 бр.

ISSN 1311-3321

ИЗДАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР
на Русенски университет “Ангел Кънчев”